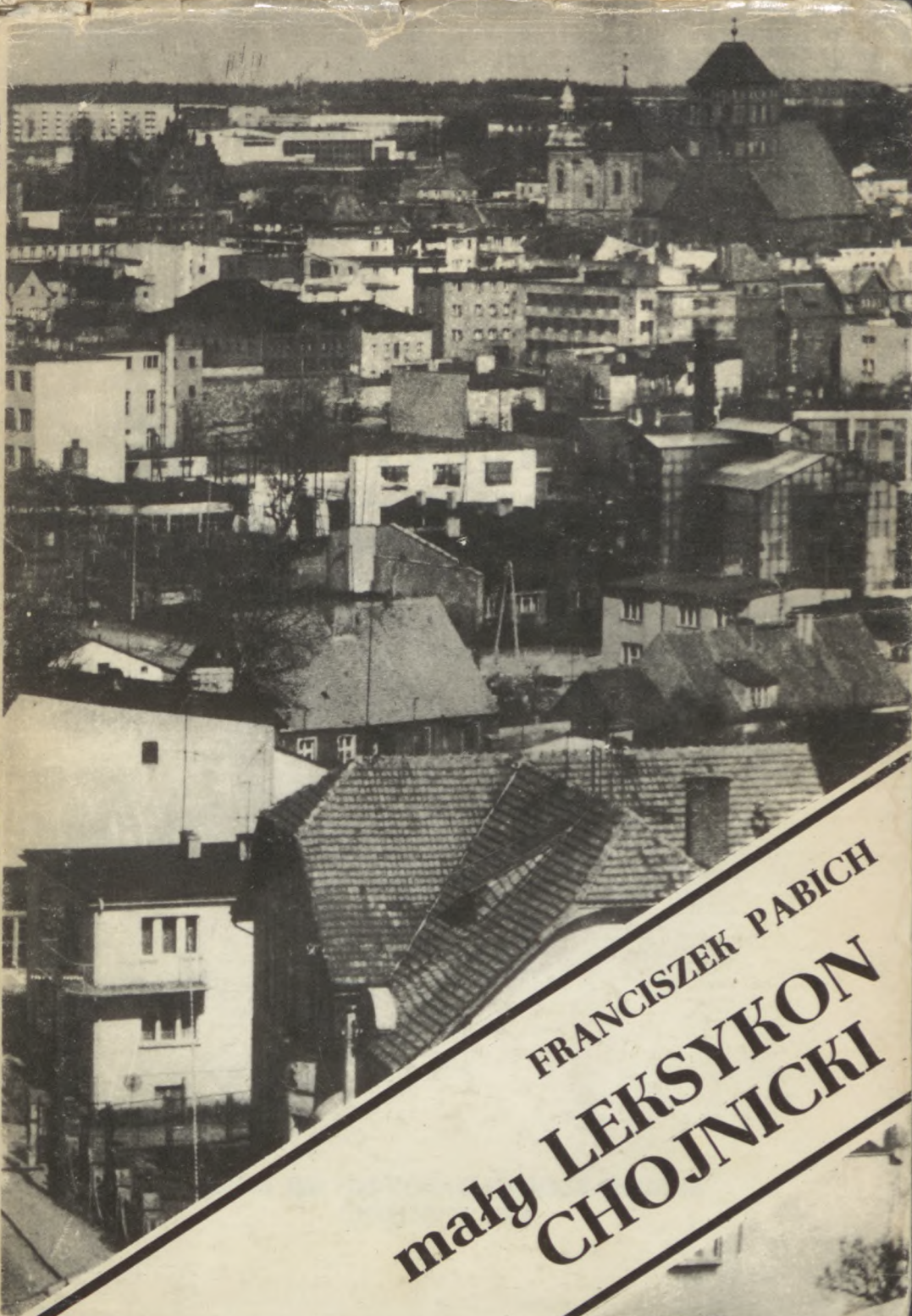

FRANCISZEK PABICH
mały LEKSYKON
CHOJNICKI

FRANCISZEK PABICH
**mały LEKSYKON
CHOJNICKI**

FRANCISZEK PABICH

**MAŁY LEKSYKON
CHOJNICKI**

**MUZEUM HISTORYCZNO-ETNOGRAFICZNE
CHOJNICE 1986**

NOTA BIOGRAFICZNA O AUTORZE

Franciszek Pabich urodził się 14 sierpnia 1909 roku. Studia plastyczne odbył w latach 1927—1932 w Szkole Sztuk Pięknych w Berlinie. Od 1927 r. do chwili przejścia na emeryturę (1974 r.) pracował jako sekretarz, później główny księgowy w sądzie w Chojnicach. Franciszek Pabich to długoletni działacz harcerski, historyk papiernictwa i filigranistyki, zwłaszcza pomorskiej, członek IHP (International Association of Paper Historians), znawca historii regionalnej, członek chojnickich stowarzyszeń kulturalnych; współzałożyciel „Zeszytów Chojnickich”, „Baszty”; współpracownik Muzeum Papierniczego w Lipsku (NRD), „Głosu Celulozy”, Przeglądu Papierniczego”, „Pomeranii” i innych wydawnictw naukowych i popularnonaukowych; autor wielu opracowań z zakresu historii, zwłaszcza dziejów papiernictwa pomorskiego (np. „Madonna w filigranach pomorskich”, „Papiernie znad Brdy”, „Papiernie Prus Książęcych”, „Z dziejów starych papierni znad Wdy”). Od 1953 r. swą wiedzę plastyczną przekazywał młodzieży chojnickiej. W 1977 r. urządził w Chojnicach pierwszą krajową wystawę filigranistyczną. Kolekcjoner filigranów XVI—XVIII w. i starych rękopisów, miłośnik pięknej książki. Oprócz ww. zainteresowań Franciszek Pabich uprawia różne dziedziny malarstwa, m.in. jest autorem licznych szkiców zabytków architektonicznych Chojnic. Niektóre z nich ukazały się drukiem w „Zabytkach Chojnic”.

FRANCISZEK PABICH
ANNA CZAPCZYK, MARJA MORZYŃSKA
ANTONI SZLACHA, TERESA ZAPRAWA

Recenzent:
Prof. dr hab. JERZY DANIELEWICZ

MAŁY LEKSYKON CHOJNICKI

MUZEM HISTORYCZNO-ETNOGRAFICZNE
CHOJNICE 1987

80-112

82/112

Do druku przygotowali:
ANNA CZAPCZYK, MARIA MORZYŃSKA,
ANTONI SZLANGA, TERESA ZAPRAWA

Recenzent:
prof. dr hab. JERZY DANIELEWICZ

Okladkę projektował:
KAZIMIERZ LEMAŃCZYK
ANDRZEJ BRAMAŃSKI (foto)

Korektor:
ANNA CZAPCZYK, MARIA MORZYŃSKA, TERESA ZAPRAWA

Redaktor techniczny:
CZESŁAW SKOWROŃSKI

614708

MUSEUM HISTORYCZNO-ETNOGRAFICZNE
Drukarnia Kujawska w Inowrocławiu 4280 10 86 3000 M-2

K. 54/88

Historia est magistra vitae — historia jest nauczycielką życia. Ta stara, łacińska maksyma zawsze była brana pod uwagę przez naukowców, badaczy dziejów, przez pragmatyków. To między innymi na jej gruncie sformułowano podstawowe prawa rozwoju społecznego; to wnioski wysnute z przeszłości pozwoliły przewidywać drogę, jaką obierze świat i ku czemu będzie zdązał.

Historię można rozpatrywać w skali makro i mikro. Przyczynkiem do historii w skali mikro jest „Mały Leksykon Chojnicki” autorstwa Franciszka Babicha.

Ten chojniczanin o różnorodnych zainteresowaniach — po profesji plastyk, z zainteresowań — filigranista-papiernik, daje się w prezentowanej pracy poznać jako badacz dziejów miasta, w którym od blisko 60 lat żyje, a także jako popularyzator jego historii. Zwarty przegląd faktów, nazwisk, organizacji i instytucji, ulic i zabytków chojnickich, jakie przedstawia w „Leksykonie”, świadczy, iż autor pragnie zainteresować historią Chojnic tych wszystkich, którym to miasto jest bliskie. Z przyjemnością można odnaleźć na kartach tej książki zapiski o historycznych faktach; o ludziach zasłużonych; o historii ulic, placów, zaułków; o losach zabytkowych budowli... I co ważne — autor umiejętnie potrafił spleść w całość historię — często bardzo odległą — z dniem dzisiejszym tego miasta, które żyje swoim życiem od ponad siedmiuset lat. Tak więc obok Myśliboja Malowego — pierwszego znanego z nazwiska mieszkańca grodu z 1275 roku znajdujemy nazwiska ludzi żyjących i aktywnych w mieście; obok informacji o średniowiecznym grodzisku — informację o najmłodszym „dziecku” chojnickiego przemysłu „Mostostalu”. W ten sposób „Mały Leksykon Chojnicki” staje się kompendium wiedzy o Chojnicach; dziełem, które powinno znaleźć się w każdym chojnickim domu; w biblioteczkę każdego ucznia chojnickiej szkoły.

Można dyskutować, czy jest to praca doskonała — zawierająca wszystkie informacje o grodzie, który Jan Długosz nazwał „Kluczem i bramą Pomorza”, a który dzisiaj jest trzecim ośrodkiem miejskim województwa bydgoskiego. Z pewnością profesjonalni historycy znajdą w niej uchybienia, być może opierając się na innych niż autor źródłach — znajdując inną interpretację faktów. Można także przypuszczać, że wielu mieszkańców — szczególnie spośród ludzi „złotego wieku” uzna, że pracę tę można by wzbogacić o dodatkowe hasła, ciekawostki, nazwiska. Wszystko to prawda! Jednak należałoby tę pracę szczególnie wyróżnić wśród wielu wydawnictw chojnickich z kilku względów.

Po pierwsze — jest to dzieło amatora, który wiele lat swego życia poświęcił badaniom dziejów Chojnic.

Po drugie — autor starał się dać Czytelnikom w skondensowanej formie maksimum wiedzy o mieście, a więc praca ta posiada wiele wartości dydaktycznych.

Po trzecie — nawet gdyby zawarte w „Leksykonie” informacje nie satysfakcjonowały w pełni Czytelnika, to inspiruje on do pogłębiania wiedzy w dostępnych publikacjach lub do własnych poszukiwań źródłowych.

Biorąc pod uwagę to wszystko — „Mały Leksykon Chojnicki” jest cenną publikacją w „chojnickiej bibliotece”. Uważam, że może przyczynić się z jednej strony do rozwoju badań nad dziejami miasta przez szersze niż dotychczas grono mieszkańców, z drugiej zaś — pozwoli zaspokoić „głód wiedzy” o własnym mieście, jaki obserwujemy zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży. Szkoda tylko, że nie udało się tej publikacji wydać w bardziej efektownej szacie graficznej, z rysunkami autora, co uniemożliwia poznanie całości talentu Franciszka Pabicha — człowieka, który niejednokrotnie w swoich rysunkach i grafikach „wyczarowywał” obraz miasta sprzed lat, a nawet wieków; człowieka — dzięki któremu wiemy, jak wyglądały nie istniejące już dziś budowle, ulice...

Wierzę jednak, że następne wydanie będzie pod względem edytorskim bogatsze.

ANTONI SZLANGA
politolog

Motto:

„W naukowych dociekaniach nie może być mowy o żadnych świętościach ani o żadnych dogmatycznych tezach. Kwestionować i sprawdzać trzeba wszystko krok po kroku”.

J.D. Watson (1974)

A

ADLER FILIP (XVI w.), chojniczanin, przeor klasztoru cystersów w Oliwie, studiował w Poznaniu i Braniewie; energiczny administrator i kromnikarz opactwa; od 1577 r. redagował „Roczniki Oliwskie”.

ALEJE BRZOZOWE → ulica Aleje Brzozowe.

AMFITEATR, położony jest w → Parku Tysiąclecia, na planie owalnym z widownią schodową; powstał w 1972 r. z okazji obchodów 700-lecia miasta, przy znacznym udziale pracy społecznej załóg chojnickich zakładów pracy.

AKADEMIA ŻEBRAKÓW. Po zwycięstwie Prus nad Francją w wojnie 1870/71 rząd francuski zobowiązany został do spłacenia Niemcom odszkodowań wojennych. Z funduszy tych skorzystało także miasto, które rząd pruski systematycznie germanizował; m.in. z uzyskanych kredytów władze miejskie (jako opiekun gminy luterańskiej) zbudowały przy ul. Rzeźalnej 24 (dziś ul. Zielonej) dom dla ubogich i luterańskiej służby kościelnej; potocznie dom ten zwano „Akademią żebraków” (Bettelakademie). Zarządcą domu był każdorazowy zakrystianin → kościoła p.w. św. Trójcy, zajmował on jedno mieszkanie na parterze. Nad głównym wejściem do domu umieszczono werset Goethego: „Edel sei der Mensch, hilfeich und gut” (Bądź szlachetny, dobry i pomocny w potrzebie).

ANTYKRZYŻACKA OPOZYCJA. 4 lutego 1454 r. Związek Pruski, do którego należały Chojnice, wypowiedział posłuszeństwo Zakonowi, wywołując powstanie zbrojne. W wyniku gwałtownej rewolty 15 lutego 1454 r. obalona została prokrzyżacka rada miejska. Komturowi wypowiedziano posłuszeństwo, a klucze i pieczęcie przejęli Jan Fitkaw (Vitko, Jan z Chojnic) i Jakub Molner (→ Młynarz Jakub, Jakub z Chojnic); → rozruchy antykrzyżackie.

APTEKI. Pierwsza apteka powstała w Chojnicach w 1604 r., zwano ją „Radziecką” — nazwa pochodzi od rady miasta; znajdowała się po zachodniej stronie → Rynku, tuż za → pocztą. Aptekarzem był Jan Geldt. Przywilej nadany tej aptece w 1675 r. przez króla Jana III Sobieskiego, przechowywany w księdze hipotecznej w sądzie chojnickim, spłonął podczas pożaru w lutym 1945 r. Dnia 1 czerwca 1681 r. przywilej otrzymał także czeladnik aptekarski i handlarz ziołami Jan Jerzy Holzhütter,

w 1719 r. Jan Wolf, 15 czerwca 1747 r. farmaceuta i ławnik miejski Jan Jerzy Ewerbeck. Przywilej ten zaginął. W okresie międzywojennym aptekę „Radziecką” prowadził mgr farmacji Jan Zieliński (30.08.1895—16.11.1939 r.). Oprócz „Radzieckiej” otwarto w Chojnicach w 1683 r. aptekę zwaną „Królewską” lub „Nadworną”. należącą do żony starosty człuchowskiego, księżnej Anny z Sanguszków Radziwiłłowej; położona była po stronie południowej Rynku. Przywilej na jej prowadzenie został odnowiony przez króla Augusta III 11 września 1744 r. na nazwisko Daniel Konrad Hackert. Dokument ten obecnie posiada potomek ostatniego właściciela, aptekarz Brön z RFN. 3 października 1766 r. przywilej prowadzenia apteki otrzymał Lorenz Grada. W 1749 r. w Chojnicach było 3 aptekarzy, m.in. aptekarzem był wójt miasta Szymon Pahnke. W 1932 r. na ziemi chojnickiej było ogółem 6 aptek: dwie II kategorii i cztery III kategorii. Dzisiejszą aptekę położoną przy ul. 31 Stycznia założono 22 marca 1945 r., początkowo należała do PCK, kierowniczką była mgr farmacji Helena Nerska.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE. Chojnickie Archiwum Państwowe powstało w maju 1952 r.; początkowo mieściło się przy ul. Młyńskiej 19, od 1960 r. przy ul. Świętopełka 10, skąd przeniesiono je do odrestaurowanej XIV-wiecznej baszty przy → ul. Sukienników 16. Placówka ta gromadziła, opracowywała i udostępniała dokumenty o wartości naukowej z obszaru ziemi chojnickiej, tucholskiej, sępoleńskiej. Na początku 1977 r. nastąpiła reorganizacja, w wyniku której dokumenty z lat 1356—1772 przeniesiono do AP w Bydgoszczy. W Chojnicach pozostała jedynie filia oddziału bydgoskiego. Pierwszym kierownikiem placówki był emeryt sądowy Leon Kłodziński, od 1953 r. Lidia Lipska, po niej funkcję tę objął → mgr Witold Look, od 1976 r. Zbigniew Stromski.

ARCHIWUM SĄDOWE. Dawniejsze archiwum Sądu Ziemińskiego, prowadzone od 1360 r., przechowywane w →kościółce farnym p.w. Ścięcia św. Jana Chrzyciela, spłonęło w 1733 r. Akta Sądu Miejskiego, tzw. „Acta Iudicialia Civitatis Conicensis”, prowadzono od 1609 r., a przechowywano początkowo w Królewcu, następnie w Gdańsku i Bydgoszczy, skąd przeniesiono je do Chojnic, w 1977 r. wróciły do Bydgoszczy. Stare akta hipoteczne (gruntowe) przechowywane w Sądzie Grodzkim wywiezione zostały przez okupanta hitlerowskiego na początku 1945 r., późniejsze spłonęły podczas pożaru sądu w lutym 1945 r. Znaczna część spornych akt sądowych, akt sądu okupacyjnego i księgi hipoteczne wywiezione zostały przez wojsko radzieckie do składnicy firmy Austen do Brus, skąd dalej w niewiadomym kierunku (druga połowa lutego 1945 r.). Szczątki XIX-wiecznych akt hipotecznych, uratowane przez garstkę pracowników sądowych, są przechowywane w chojnickim → archiwum od 1977 r.

AUGUSTIANIE. Klasztor Augustianów powstał w 1356 r. z fundacji Winrycha von Knipprode, położony był poza obrębem → murów miejskich (obronnych) na półwyspie → Jeziora Zakonnego (Jeleńcz). W 1380 r. klasztor otrzymał od komtura tucholskiego Reihnera Reudigera → relikwie w po-

staci drzazgi Krzyża Świętego. W związku z tym arcybiskup gnieźnieński w 1384 r. nadał Augustianom prawo udzielania odpustów. Obecna bryła poklasztorna powstała w latach 1786—1794 na szczątkach poprzedniego kościoła zniszczonego przez Szwedów w 1712 r. Po sekularyzacji Zakonu architekt miejski Salzman w 1819 r. przebudował kościół poaugustiański, nadając mu dzisiejszą formę architektoniczną, usuwając z wieży barokowy hełm. Barokowe ołtarze, przeniesione do → kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzyciela, splonęły w lutym w 1945 r., obraz z głównego ołtarza przeniesiono do Wiela, gdzie znajduje się do dziś. W 1930 r. odkryto w piętrowych niszach wydrążonych w murze i poza nim dookoła klasztoru szczątki zmarłych zakonników. Tak w okresie międzywojennym, jak i współcześnie budynek zwany był → konwiktem, a służył za mieszkanie dla profesorów i uczniów gimnazjalnych; obecnie mieści się w nim żłobek.

AULA GIMNAZJALNA. Aulę, która przylega po stronie wschodniej do → kościoła pojezuickiego p.w. Zwiastowania NMP, zbudowano w 1868 r. za czasów dyrektora → Augusta Uppenkampfa. Projekt budowy auli powstał wcześniej, bo już w 1854 r., z inicjatywy dyrektora Bruegemanna. Pod ozdobnym plafonem na bocznych ścianach biegił antykwą napis: „Patriae in Serviend Consumamur Quidquid agis prudenter agas et respice finem, Pietas fundamentum est omnium virtutum, Non scholae sed vitae discimus”. Plafon ten zniszczyli hitlerowcy na początku 1940 r., a odrestaurowano go w 1948 r.

B
BANK POLSKI. Początkowo oddział NBP mieścił się w budynku → Powiatowej Komunalnej Kasy Oszczędności przy ul. Gdańskiej 23 (dziś → ul. Kościuszki). Obecny gmach położony na skrzyżowaniu ul. Bankowej i → ul. Sukienników wzniesiono na gruntach byłej → łoży masońskiej w latach 1937—1939; oddano go do użytku 27 marca 1939 r. Posąg „Polonia” znajdujący się nad wejściowym baldachimem usunęli hitlerowcy we wrześniu 1939 r. Dyrektorem Banku do 1939 r. był Ignacy Gawroński, z-cą Edmund Wiszniewski; w okresie powojennym długoletnim dyrektorem był Edmund Gała, po nim Mieczysław Waruszewski, później Stanisław Najsz.

BANKVEREIN, pełna nazwa brzmiała „Konitzer Bankverein” — Niemiecki Bank Spółdzielczy, położony był przy skrzyżowaniu ul. Mickiewicza i Młyńskiej. W okresie międzywojennym dyrektorem był radny miejski Schlonski. W okresie powojennym (do 1958 r.) w gmachu mieścił się urząd pocztowy, zlokalizowany tu do czasu odbudowy spalonej w czasie działań wojennych siedziby Urzędu Pocztowego przy Rynku. Następnie przekazano budynek Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej na siedzibę Ko-

mitetu Powiatowego i innych organizacji politycznych. Obecnie jest to siedziba KM PZPR, ZM ZSMP, Komendy Hufca ZHP, Rejonowego Ośrodka Pracy Partyjnej i Rejonowego Uniwersytetu Robotniczego ZSMP.

BANNER (Berner) JAN (1632—1675), proboszcz chojnicki, prepozyt Chojnic, Lichnów, Pawłowa, Niezychowie (Szenfeldu), pierwszy kronikarz → kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela; подарował uczniom szkoły jezuickiej (→ Jezuici) obraz przedstawiający Matkę Boską z Dzieciątkiem Jezus i św. Jana Chrzciciela, obecnie znajduje się on w → kościele p.w. Zwiastowania NMP, datowany na 1662 r., autor nieznan.

BAROKOWE KAMIENICZKI. Po wielkim pożarze miasta w 1742 r. wzbogaciło się ono o liczne dwukondygnacyjne kamieniczki. Szczyty tych kamieniczek udekorowane były postaciami ludzi względnie zwierząt na wzór gdańskich fasad. Na domu komtura tucholskiego przy ul. Gdańskiej widniała postać „nosiciela wody”, na domu przy ul. 31 Stycznia „Baranka Bożego”, → apteka Nadworna przy → Rynku posiadała „wschodzące słońce”, kamieniczka przy ul. Kościuszki „patrona w potrzebie św. Krzysztofa”, karczma przy → Placu św. Jerzego (obecnie Pl. Dzierżyńskiego) „czerwony dzban”.

BASZTA, czasopismo naukowe poświęcone sprawom przeszłości miasta i ziemi chojnickiej, założone w 1974 r. z inicjatywy → mgr Maksymiliana Ichnowskiego. Redagował zespół w składzie: W. Gęsicki, M. Ichnowski, E. Kloskowski, → W. Look, → A. Makowski, → K. Ostrowski, → Fr. Pabich, Z. Stromski i L. Stoltmann. Koszty maszynopisu pokrywane były przez zespół; ukazały się jedynie 3 numery; okładkę zaprojektował Janusz Trzebiatowski. Czasopismo to przeznaczone było dla ścisłego grona odbiorców zainteresowanych zagadnieniami historii Chojnic i regionu.

BASZTA, wydawnictwo muzealne nawiązujące tytułem i częściowo tematyką do czasopisma naukowego → **BASZTA**, ukazującego się w latach siedemdziesiątych. Zamiarem wydawcy jest przekazywanie informacji wszystkim zainteresowanym działalnością chojnickiej placówki muzealnej. **BASZTA** ma służyć też pomocą tym wszystkim, którzy pragną w różny sposób z Muzeum korzystać. Ma ona przekazywać inf. dotyczące określonych problemów związanych z poszczególnymi dyscyplinami nauki, reprezentowanymi w chojnickiej placówce muzealnej. Kolegium redakcyjne stanowią pracownicy Muzeum Historyczno-Etnograficznego (L. Białkowska, A. Bramański, A. Czapczyk, K. Lemańczyk, M. Morzyńska, W. Tyborska).

BASZTA KOŚCIELNA, zwana też „gotyką”, zbudowana w 1310 r. położona jest po wschodniej stronie Starego Miasta, przy dawniejszym — dziś nie istniejącym — Jeziorze Zakonnym (Cegielnianym); zachowała do dziś tylko częściowo swą pierwotną formę architektoniczną. W początkowych latach frontowa ściana zachodnia posiadała wysoki ostrołuk gotycki, zamurowany w początkach XIX w. Wewnątrz baszta posiada nadal gotyckie sklepienie. Przez długie lata służyła za mieszkanie plebanowi kościoła

p.w. Ściecia św. Jana Chrzciciela, następnie zakrystianowi tegoż kościoła. Zachowała się legenda nawiązująca do oblężenia Chojnic przez czeskich husytów w 1433 r. Oni właśnie z tej strony próbowali wedrzeć się do miasta. Chojniczanie w porę spuścili wodę z jeziora i tratwy ugrzęzły w błotach. Wojacy dostali się do miasta bez broni, prócz jednego, którego pochłonęły trzęsawiska. Topielec wg legendy przez długie lata straszyl lekliwych mieszczan.

BASZTA KURZA STOPA — Kurza Stopa, położona przy ul. Podmurnej na murach obronnych z przyporami — wg oznaczeń w starych sądowych księgach hipotecznych (ozn. hip. k. l. nr 399 i 1032), odrestaurowana w 1980 r. przez → Muzeum Historyczno-Etnograficzne, które założyło tam →Galerię Sztuki Polskiej '84.

BASZTA SZEWSKA — wzniesiona na murach obronnych po zachodniej stronie miasta przy ul. Podmurnej. Zniszczona kilkakrotnie przez najazdy i wojny utraciła swój pierwotny wygląd. W dawnych wiekach mieścił się w niej cech szewski (cechy rzemieślnicze), w 1983 r. Muzeum Historyczno-Etnograficzne zrekonstruowało Basztę, a 14 lutego 1984 r. oddało do użytku, mieści się w niej biblioteka muzeum wraz z czytelnia.

BASZTA WIĘZIENNA — położona po południowej stronie miasta przy dzisiejszej ul. Sukienników; do 1904 r. służyła za więzienie prewencyjne; odrestaurowana w latach 1968—1972 z funduszków NOT oraz wojewódzkiego konserwatora zabytków i WAP w Bydgoszczy; od 1973 r. znajduje się w niej → archiwum państwowe.

BASZTA WIEDZMA lub **CZAROWNICA** → Wiedźma → katownia.

BASZTA WRONIA, wzniesiona na → murach obronnych przy ul. Podmurnej, między → Bramą Człuchowską a → Bramą Młyńską. W dawnych wiekach z baszty tej biegła po obu stronach murów obronnych drewniana galeria. Ściana frontowa wschodnia (od ul. Podmurnej) stanowiła ostrołukową gotycką wnękę, z której wchodziło się na galerię. Łuk zamurowano na początku XIX w., Baszta służyła za więzienie dla pospólstwa. W 1870 r. uderzył w nią piorun, uszkodził schody i drzwi wejściowe (więźniom nic się nie stało). Na podstawie decyzji wojewódzkiego konserwatora zabytków w 1974 r. basztę odrestaurowano, jednak bez gotyckich łuków i sklepień. Oddano ją w użytkowanie → Muzeum (30.VI.1974 r.).

BASZTY. Chojnice otoczone były → murem obronnym z 22 basztami i 4 bramami zbudowanymi w XIV w.; między → Bramą Młyńską a → Bramą Człuchowską usytuowano dwie baszty, między Bramą Człuchowską a → Bramą Zakonną (Mnichowską) było pięć baszt, między Bramą Zakonną a → Bramą Gdańską — trzy baszty, wreszcie między Bramą Gdańską a Bramą Młyńską (północna strona miasta) było dwanaście baszt; przed bramami stały po dwie okrągłe baszty przyczółkowe. Baszty przyczółkowe przed Bramą Gdańską zlikwidowano w 1733 r.

BATALION STRZELCÓW. Pierwszy Batalion Strzelców powołany został w marcu 1926 r., wydzielony jako samodzielna jednostka z 66 Kaszubskiego Pułku Piechoty im. Marszałka Józefa Piłsudskiego. W 1920 r. pod dowództwem kpt. Maczka współdziałał z kawalerią pod Mostami Wielkimi, Oserdowem, Warężem i na linii Saniuchy — Bobrujki oraz pod Horodcem na Polesiu. W swojej historii chlubnie zapisał się w pracy nadgranicznej. Dowódcami Batalionu byli kolejno: mjr Nieborak (zamordowany przez Gestapo), płk Komierowski, ppłk dypl. Kamiński-Gwido, mjr dypl. Alfred Fleszer, ppłk dypl. Mieczysław Dobrzański, mjr dypl. Rado-liński i ppłk dypl. Jan Berek. Batalion posiadał sztandar, który w okresie II wojny światowej przechowywał podoficer zawodowy → Franciszek Dończyk.

BAZUNY. Biuletyn Informacyjny → Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego o/Chojnice, założony w 1978 r.; redaguje go zespół w składzie: → Kazimierz Ostrowski, Zbigniew Stromski, Klemens Szczepański, Stefan Ścisłowicz.

BENWITZ NATHANAEL BOGUMIŁ (1781—22.III.1846), kupiec, radny miejski, kolekcjoner i regionalista. W czasie od 30 marca 1825 r. do 1841 r. uzupełniał on swoimi zapiskami najstarszą kronikę miasta Chojnic → Izaaka Gotfryda Goedkego (znajduje się w Ekspozyturze WAP w Chojnicach; autor licznych rozpraw w „Preussische Provinz Blätter”).

BEHRENDT AUGUSTYN (1825—1887), profesor, proboszcz chojnicki, dziekan człuchowski, główny inicjator budowy → Zakładu Wychowawczego dla sierot i → Zakładu św. Karola Boromeusza.

BIBLIOTEKA MIEJSKA. W okresie międzywojennym na ziemi chojnickiej czynnych było 46 bibliotek oświatowych, które stanowiły własność Towarzystwa Czytelni Ludowych. W czasie wojny Niemcy ze szczególną zaciętością niszczyli polskie książki. Według „Schlochau Kreisblatt” 24.II 1940 r. tylko w jednym dniu w południowej dzielnicy Chojnic Niemcy zabrali 13 586 kg książek polskich, które przekazano na przemiał. Uruchomienie obecnej Biblioteki Miejskiej nastąpiło 13 lutego 1948 r.; na początku mieściła się w → Domu Kultury, następnie w lokalu przy ul. Świerczewskiego 3, dziś znajduje się w → Ratuszu → Rejonowa Biblioteka Publiczna.

BIBLIOTEKA ŁOWIECKA → Kolekcja rodziny Łukowiczów.

BIBLIOTEKA PEDAGOGICZNA, PEDAGOGICZNA BIBLIOTEKA powstała w 1953 r. jako biblioteka Obwodowego Inspektoratu Szkolnego. Wkrótce otrzymuje nazwę Powiatowa Biblioteka Pedagogiczna, a jej pierwszym pracownikiem zostaje nauczycielka Bronisława Pietrzykowska. W 1961 r. Biblioteka przenosi swoje zbiory (ok. 3 tys. woluminów) do Szkoły Podstawowej nr 2. Funkcje bibliotekarzy pełnią kolejno: Maria Woelk, Franciszek Woelk, Edmund Stanke. Od roku 1963 siedzibą Biblioteki jest lokal przy Państwowym Domu Dziecka (Pl. Niepodległości 7 —

obecnie Lekarska Przychodnia Rejonowa). W roku 1967 przenosi się do ratusza. Kierownikiem w roku 1969 zostaje Małgorzata Sługocka, po niej Gabriela Gil, a od roku 1974 Aleksandra Gackowska. Kiedy powiększyła się powierzchnia użytkowa lokalu w roku 1975 (do 100 m²), wydzielono księgozbiór czytelní. Biblioteka stała się ośrodkiem krzewienia kultury pedagogicznej, zaspokajając potrzeby studiujących i doskonalących się zawodowo nauczycieli. W roku 1976 na mocy nowego statutu bibliotek pedagogicznych dotychczasowa Pedagogiczna Biblioteka Powiatowa zostaje przemianowana na Filię Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Bydgoszczy. Biblioteka gromadzi przede wszystkim bieżące wydawnictwa krajowe dotyczące nauk pedagogicznych oraz wybrane publikacje z różnych dziedzin wiedzy dla potrzeb studiujących nauczycieli. Udostępnia swoje zbiory również innym mieszkańcom rejonu (Chojnice, Brusy, Czersk) studiującym zaocznie, a także uczniom szkół licealnych i policealnych. Biblioteka gromadzi też literaturę piękną z klasyki polskiej i obcej oraz książki społ.-polityczne o charakterze podręcznikowym, kompletuje roczniki czasopism pedagogicznych, zaczyna gromadzić zbiory fonograficzne. W sumie dysponuje 17 tys. egz. Informacji o posiadanych zbiorach dostarczają, prowadzone na bieżąco, katalogi: księgozbioru, czasopism, taśm magnetofon., płyt gramofon., a także kartoteki: zagadnieniowa, regionalna, NURT-u, zapowiedzi wydawniczych. Najmniejszym ogniwem bibliotek pedagogicznych są działy nauczycielskie bibliotek szkolnych. W ramach opieki nad tymi działami Pedagogiczna Biblioteka udziela bibliotekarzom szkolnym porad dotyczących różnych zagadnień pracy bibliotecznej.

BIBLIOTEKI REGIONALNE → Muzeum Historyczno-Etnograficzne → zbiór Józefa Osowickiego → kolekcja historyczno-regionalna rodziny Markowskich.

BIESZK FERDYNAND JÓZEF (21.08.1854—26.10.1925 Poznań), pierwszy w odrodzonej Polsce dyrektor chojnickiego gimnazjum klasycznego (→ gimnazjum męskie), uprzednio prześladowany przez Prusaków za działalność patriotyczną, wyemigrował do Fryburga, gdzie został korektorem katolickiego wydawnictwa naukowego sławnej firmy Herdera & Co; odznaczony Orderem Polonia Restituta.

BIESZK STEFAN, syn Ferdynanda Józefa (23.07.1895 Fryburg — 18.07.1964 Charzykowy), nauczyciel gimnazjum chojnickiego, pisarz i poeta, autor licznych sztuk teatralnych, m.in. dramatu „Krwia kapłańska”, „Tobie Ojczyzno”, „Szturm na Chojnice”, „Polno mesz”, „Kowol czarownik”, „Pokorno koza” i kilkunastu wierszy lirycznych, sonetów i pieśni. Znaczną część swych utworów napisał Bieszek gwara kaszubska. Jego poezje ukazały się w wydawnictwie Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego; wielki przyjaciel harcerzy.

BISKUPSKI LEON (11.04.1848—06.01.1893), pseudonim Aleksander Berka, badacz narzeczy kaszubskich; od 1882 r. nauczyciel w gimnazjum klasycznym w Chojnicach, uczył języka łacińskiego, francuskiego, angielskiego

i polskiego; autor licznych prac naukowych, m.in. „Kaszubskiego słownika porównawczego”; w 1891 r. otrzymał nagrodę Polskiej Akademii Umiejętności. Mieszkał w Chojnicach przy ulicy Dworcowej 4 (dziś ulica Świerczewskiego, tablicę pamiątkową omyłkowo umieszczono na ścianie frontowej domu nr 2 tejże ulicy).

BITWA POD CHOJNICAMI. Dnia 18 września 1454 roku wojsko polskie pod dowództwem króla Kazimierza Jagiellończyka stoczyło z Krzyżakami bitwę o miasto, lecz poniosło klęskę. Dopiero 28 września 1466 roku Chojnice poddały się królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi (→ Piotr Dunin, Jan Synowiec, Jan Rytwiński). Batalista niemiecki → F. Grotemeyer uwiódł bitwę na płótnie. → Jan Karnowski w „Zaborach” w 1935 roku naświetlił historię bitwy wg ówczesnych najnowszych przyczynków i źródeł historycznych, → pole bitwy.

BLENDY — tzw. ślepe okna (płytką wnętrza w murze w formie arkady), stosowane w elewacjach jako motyw dekoracyjny, znajduje się w → Bramie Człuchowskiej, → Baszcie Kościelnej i wieży → kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela.

BŁĘKITNY KRZYŻ, sekta luterańska założona w 1901 r. walcząca z alkoholizmem; miała swoją siedzibę w domu przy ulicy Mickiewicza 48, uległa likwidacji w 1945 r.; ostatnim jej przełożonym był ex-misjonarz luterański Adolf Poppek, zbrodniarz hitlerowski, który m.in. zdewastował wnętrze → kościoła pojezuickiego p.w. Zwiastowania NMP.

BOENIG LEON (20.04.1846—09.02.1922), ksiądz, proboszcz → kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela, kawaler pruskiego Orderu Czerwonego Orła IV kl.; w latach 1905—1913 przebudował w stylu gotyckim → portal, okna, kruchtę i boczne wejście kościoła farnego.

BONIN FRANCISZEK (1843—1864), uczeń gimnazjum chojnickiego, uczestnik powstania styczniowego; zawiązał w 1860 r. tajną organizację pod nazwą „Adam Mickiewicz”; wiosną 1864 r. zbiegł do powstania.

BORÓWKA B., regionalista, napisał „Aus Sagen und Geschichte von Konitz”, „Die allzeit getreue Stadt Konitz”.

BOSE JERZY, nadworny malarz i portrecista starościny człuchowskiej, księżniczki Anny z Mycielskich Radziwiłłowej (1762—1771), mieszkał stale w Chojnicach.

BÓŻNICA, zbudowana na przełomie XVIII/XIX w., położona przy skrzyżowaniu ulicy Bankowej z → ulicą Sukienników przy → Parku 1000-lecia, gdzie dzisiaj znajduje się Spółdzielnia Lekarska „Sanitas”, zburzona została przez hitlerowców we wrześniu 1939 r. Ostatnim przewodniczącym gminy żydowskiej był Gelb, właściciel cegielni w Pawłowie, sługą Totenkopf, handlarz starzyzną (cała jego rodzina została wymordowana przez hitlerowców).

BRACTWO KURKOWE powstało w Chojnicach w 1310 r. dla obrony bram miejskich; otrzymało następujące przywileje:

- 1) Wilkierz Rady Miasta z 1416 r. za czasów komtura człuchowskiego Winrycha von Knipprode,
- 2) Przywilej króla Kazimierza Jagiellończyka z 1474 roku,
- 3) Przywilej króla Jana III Sobieskiego z 1681 r.,
- 4) Wilkierz Burmistrzów i Rady Królewskiej miasta z 30 maja 1695 r. W 1922 r. przybrało nazwę „Bractwo Strzeleckie”; w 1938 r. w 550 rocznicę jego utworzenia wydano „Pamiętnik Bractwa Kurkowego”. Ostatnim prezesem był Jan Kaletta, sekretarzem Edmund Lemańczyk (obaj zginęli w okresie okupacji). Bractwo skupiało blisko 100 członków, uległo likwidacji w 1945 r.; ostatnim królem kurkowym był Franciszek Pośpiech.

BRAMA CZŁUCHOWSKA zwana też Kamienną, zbudowana w I połowie XIV w. (ok. 1340), gotycka, pięciokondygnacyjna z żelazną kratą spustową, kwadratowa; początkowo służyła za wieżę obserwacyjną i bramę wjazdową do miasta; od 1618 r. do końca XIX w. jako więzienie dla ludzi posiadających prawa obywatelskie, potem do 1945 r. jako dzwonnica kościołów luterzańskich → św. Ducha i św. Trójcy; w latach 1888—1910 remontowana przez architekta miejskiego Otto za zgodą konserwatora gdańskiego Lutscha; w latach 1952—1955 i następnie w 1960 r. gruntownie przebudowano jej wnętrze; od 14 lutego 1960 r. siedziba → Muzeum Historyczno-Etnograficznego. Posiada ostrolukowe i półkoliste → blendy. Po obu stronach Bramy w murze były kiedyś 2 przejścia gotyckie, jedno prowadziło do obok położonej strzelnicy, drugie do fosy; przed Bramą był most zwodzony → Szampański, połączony z dwiema kamiennymi okrągłymi basztami przyczółkowymi o nazwach → Byk i → Słoń.

BRAMA GDAŃSKA zwana też Pawłowską, położona była przy ul. Gdańskiej (dziś → ulicy Kościuszki) i → ul. Krętej, w pobliżu → kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzyciela; zbudowana w I poł. XIV w. (ok. 1340 r.) z ciosanych kamieni, ze spustową kratą żelazną; u podnóża w kształcie czworoboku, wyżej okrągła, szczyt uwieńczony blankami i zębatymi otworami (do rzucania pocisków lub wylewania wrzątków); przed nią znajdowały się 2 okrągłe kamienne baszty przyczółkowe połączone z mostem zwodzonym, usunięte w 1733 r.; brama rozebrana w 1838 r.

BRAMA MŁYŃSKA zwana Wodną, gotycka, kwadratowa, u podnóża z łamanych kamieni narzutowych, dalej z cegły, z żelazną kratą spustową, analogicznie jak → Brama Człuchowska ze spiczastym dachem, zbudowana w I poł. XIV w. (ok. 1340 r.); początkowo służyła za wieżę obserwacyjną, bramę wjazdową do miasta, później za więzienie. W 1657 r. uległa uszkodzeniu, w 1825 r. górne piętra częściowo usunięto, a w 1838 r. uległa całkowitej rozbiórce. Pamiątkowy relikw z wykutą datą 11.05.1838 r. przeniesiono latem 1981 r. z ulicy Mickiewicza na pierwotne miejsce i umieszczono na szczątkach → muru obronnego. Przed Bramą usytuowane były

2 mosty, jeden zwodzony połączony z kamiennymi okrągłymi basztami przyczółkowymi. Stąd dochodziło się do → wodnego młyna słodowego.

BRAMA ZAKONNA (MNICHOWSKA), położona po stronie południowej miasta, przy dzisiejszej ul. Bankowej (dawniej ul. Augustańskiej) i → ul. Sukienników; jako jedyna z bram miejskich nie posiadała okrągłych baszt przyczółkowych, a jedynie most zwodzony z żelazną kratą spustową przy murze; była furtką klasztorną, obecnie nie istnieje.

BRAKTEAT, średniowieczna jednostronnie bita drobna moneta, wykonana z cienkiej srebrnej blachy; bita w chojnickiej mennicy posiadała odcisk głowy tura, występowała prawdopodobnie w latach 1140—1300; cenny zabytek zdobnictwa romańskiego, oryginały się nie zachowały. Mennica chojnicka była prawdopodobnie jedną z nielicznych na Pomorzu Gdańskim.

BRASMER JAN JAKUB, artysta malarz i grafik, twórca znanej panoramy Chojnic z XVIII w.

BREITKOPF GRZEGORZ, pisarz, humanista, urodził się w Chojnicach, kształcił w Lipsku, gdzie następnie został profesorem tamtejszego uniwersytetu, a w 1508 r. rektorem; tłumacz licznych prac i tekstów poetów łacińskich.

BRILLOWSKI ANTONI, urodził się 11 grudnia 1799 r., badacz kaszubszczyzny, nauczyciel chojnickiego gimnazjum, studia ukończył w Królewcu; w latach 1827—1830 napisał historię Chojnic pt. „Geschichte der Stadt Conitz in Westpreussen”, następnie „Beitrag zur kaschubischen Sprache”, „Nawcheisunen über einige Burgen und Grabhügel in der Kaschubei”.

BROWARNICTWO. Pierwsze wzmianki o chojnickich piwowarskich tradycjach pochodzą z 1436 r., kiedy to komtur człuchowski zakazał 4 cechom chojnickim warzyć słód i piwo na sprzedaż; księga miejska przytacza liczne zarządzenia odnoszące się do piwa. Wodny → młyn słodowy usytuowany był przy dzisiejszej ul. Mickiewicza, druga słodownia znajdowała się za → Bramą Gdańską w pobliżu → Placu św. Jerzego (dziś Plac Dzierżyńskiego). W okresie międzywojennym Chojnice miały dwa browary położone przy ul. Angowickiej, należące do A. Riedla (założony w 1868 r.) i Aleksandra Sixa; działały do 1945 r. Zabudowania istnieją do dziś i mieszczą Rozlewnię Piwa i Wytwórnę Wód Gazowanych PSS „Społem”.

BRZEZKOWSKI STANISŁAW (21.09.1897—04.10.1955, Bydgoszcz), grafik, kształcił się w Gdańsku, Lipsku i Warszawie; w latach 1919—1921 dekorator i bławatnik w Chojnicach, następnie przeniósł się do Gdańska; współredaktor „Gryfa”. W 1937 r. wydał „Tekę miast pomorskich”. Związany był z Aleksandrem Majkowskim, Marianem Mokwą i Władysławem Pniewskim. W kwietniu 1978 r. urządzono w chojnickim → ratuszu wystawę obrazującą całokształt jego twórczości.

BUCHHOLZ ANDRZEJ, notariusz chojnicki w latach 1620—1636; w 1627 spisał testament sławnego malarza gdańskiego i chojnickiego → Hermana Hana.

BUCHHOLZ WOJCIECH (1915—18.05.1981), pedagog, więzień obozów koncentracyjnych Stutthof i Minchen Alnach; w latach 1953—1975 dyrektor Liceum Ogólnokształcącego, działacz społeczny, autor kilkunastu rozpraw historycznych, współautor monografii pt. „Chojnice. Dzieje Miasta i Powiatu” pod red. Stanisława Gierszewskiego; odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, członek PZPR.

BUDY KRAMARSKIE. Centralnym punktem miasta był → Rynek. Tu w budach kramarskich skupiało się życie handlowe; obok starego ratusza w 1570 r. znajdowało się 12 bud, rzemieślnicy mieli 4 własne budy (wg kroniki Chojnic); często służyły za mieszkania.

BUDZYŃSKI HUBERT, grafik, ilustrator książek i czasopism; w latach dwudziestych XIX w. mieszkał i działał w Chojnicach. Jego twórczość ukazała się w „Landeskunde der Provinz Grenzmark Polen-Westpreussen”, Wrocław 1929, autorem był Schmitz Frase.

BURCHARDT HERBERT (1546, Chojnice — 18.02.1614, Lipsk), humanista; w 1590 r. ukończył studia w Lipsku, od 1602 r. rektor tamtejszego uniwersytetu.

BURMISTRZOWIE, PRZEWODNICZĄCY MRN, NACZELNICY MIASTA. Pierwszym burmistrzem miasta w niepodległej Polsce był lekarz → dr Alojzy Sobierajczyk; w okresie od 22 stycznia 1934 r. do 3 grudnia 1935 r. radca wojewódzki Zdzisław Hanula; od 11 sierpnia 1936 r. do września 1939 r. major w stanie spoczynku Franciszek Sieracki. W okresie II wojny światowej pierwszym burmistrzem mianowano mieszkańca Polczyna Kröninga, który tę funkcję sprawował do końca listopada 1939 r., po nim do końca czerwca 1940 r. dr Wendt, który przybył z Berlina, od czerwca 1940 r. do lutego 1945 r. burmistrzem był urzędnik ministerialny z Berlina Leuenburg. Pierwszym tymczasowym burmistrzem po wyzwoleniu Chojnic w 1945 r. został były dyrektor → Miejskiej Komunalnej Kasy Oszczędności Roman Czarnowski, który funkcję tę pełnił od 14 lutego do 1 kwietnia 1945 r., po nim od 2 kwietnia 1945 r. do 10 marca 1946 r. Jan Fons, a od 1 kwietnia 1946 r. do 31 stycznia 1948 r. Franciszek Bonin, były dyrektor Kasy Chorych, od 3 lutego 1948 r. do 30 lipca 1949 r. Roman Majewski, od 6 września 1949 r. do 15 czerwca 1950 r. Franciszek Szczodrowski. W okresie od 16 czerwca 1950 r. do 20 grudnia 1973 r. przewodniczącym Miejskiej Rady Narodowej był → Stanisław Rolbiecki. Po nim funkcję tę przejęła Irena Klajna, pierwsza w historii Chojnic kobieta-naczelnik (21.XII.1973—31.V.1975). Od 1 czerwca 1975 r. do 31 grudnia 1981 r. naczelnikiem miasta był Tadeusz Przytarski, zastępcą — Stanisław Nowak. Od 1 stycznia 1982 r. do 16 sierpnia 1985 r. naczelnikiem był Jerzy Szczukowski, zastępcą — Marek Wituszyński. Obecnie funkcję naczelnika miasta sprawuje Jerzy Badziąg, a zastępcy Czesław Selke.

BYCZY KĄT → ul. Boczna, tak zwano w ubiegłym stuleciu ulicę Boczną, która wybiegała z ulicy Grunwaldzkiej; spędzano tu bydło na udój i na pastwisko.

BYK, okrągła baszta przyczółkowa, położona niegdyś przed → Bramą Człuchowską po stronie zachodniej, przy skrzyżowaniu ulicy Grobelnej z ulicą Człuchowską; służyła po wojnie szwedzkiej (1655—1660) za więzienie dla kobiet lekkich obyczajów; z baszty tej prowadziło podziemne przejście do Bramy Człuchowskiej, umożliwiające załodze wycofanie się w razie nieszczęścia do miasta, zasypane pod koniec XIX wieku.

C

CECHY RZEMIEŚLNICZE, organizacje zawodowe rzemieślników trudniących się takim samym lub pokrewnym rzemiosłem. Powstały w średniowieczu, ich celem była obrona interesów gospodarczych, praw członków, zapewnienie wzajemnej pomocy, kultury, wykształcenia itp. Chojnickie cechy otrzymały tzw. wilkierze:

1) krawcy w 1417 r.,

2) tkacze, szewcy, kowale, rzeźnicy, nożownicy, rymarze, konwisarze i iglarze w 1422 r.,

3) piekarze w 1436 r.,

Chojnickie cechy doprowadziły w 1416 r. do konfliktu z radą miejską, szukano wtedy oparcia w Zakonie Krzyżackim; oficjalnie w 1450 r. rada zerwała kontakty ze Związkiem Pruskim. W okresie międzywojennym organizacja cechów w Chojnicach przedstawiała się następująco:

cech fryzjerski — starszy cechu Władysław Kminikowski,

cech kowalski — starszy cechu Franciszek Weder,

cech kołodziejski — starszy cechu Leon Kaczmarek,

cech krawiecki — starszy cechu Alojzy Cysewski,

cech malarski — starszy cechu Augustyński,

cech piekarski — starszy cechu Leon Grzybowski,

cech rzeźnicki — starszy cechu W. Bakoś,

cech siodlarski — starszy cechu Bronisław Olszewski,

cech ślusarski — starszy cechu Antoni Terski,

cech stolarski — starszy cechu Konstanty Artiuch,

cech szewski — starszy cechu Józef Schletz.

Bractwo czeladzi rzeźnickiej miało osobne stowarzyszenie, którego prezesem był Bernard Kupczyk, sekretarzem Franciszek Broszkiewicz. W okresie powojennym Cech Rzemiosł Różnych odrodził się, jego siedziba znajduje się przy → ul. Cechowej 6.

CECHOWA ULICA, od 1969 r., → ulica Kowalska → ulica Mühlarda.

CEGIELNIE. W czasach średniowiecza istniała w Chojnicach tylko jedna

cegielnia położona przy dzisiejszej ulicy Ogrodowej. W czasie jej istnienia → Jezioro Zielone nosiło nazwę Cegielniane (a nie „Kozie” — jak wspomina monografia Chojnic z 1971 r.). W okresie międzywojennym pracowały następujące cegielnie: trzy przy ul. Gdańskiej, jedna przy ul. Kościerskiej (należąca do → Krajowych Zakładów Opieki Społecznej), jedna na przedmieściu w Chojnatach (własność miasta), jedna w Pawłowie należąca do Gelba (przewodniczącego gminy żydowskiej w Chojnicach), jedna w pobliskich Krojantach.

CENTRALNY ZWIĄZEK ZAWODOWY OGRODNIKÓW IM. JÓZEFA WARSZEWICZA KOŁO CHOJNICE, powstał w okresie międzywojennym; stanowisko prezesa piastował Franciszek Kaliszan z Ogorzelin, sekretarza — Florian Bartkowiak z Chojnic.

CENTRALNY ZWIĄZEK ROBOTNIKÓW PRZEMYSŁU BUDOWLANEGO I DRZEWNEGO ODDZIAŁ W CHOJNICACH, powstał w okresie międzywojennym; siedziba związku mieściła się w domu przy → Placu św. Jerzego (dziś Plac Dzierżyńskiego). Długoletnim prezesem tego związku był M. Rybarski, sekretarzem J. Deręgowski.

CENTRUM KSZTAŁCENIA USTAWICZNEGO W CHOJNICACH zostało powołane 1 września 1976 r. i objęło wszystkie kierunki nauczania pracujących, z wyjątkiem rolniczych (→ Zespół Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego). Placówką tą kierowali kolejno: Alfred Cwiok, Teresa Zaprawa, Henryk Obremski, a obecnie Maria Ulindo. Centrum jest placówką oświatową kształcąca dorosłych z miasta i okolic w systemie wieczorowym i zaocznym. Skupia następujące typy szkół: technika zawodowe na podbudowie zasadniczej szkoły zawodowej (specjalności: obróbka skrawaniem, elektromechanika ogólna, naprawa i eksploatacja pojazdów samochodowych, meblarstwo, eksploatacja i naprawa taboru kolejowego), Liceum Ogólnokształcące 4-letnie na podbudowie szkoły podstawowej oraz 3-letnie na podbudowie zasadniczej szkoły zawodowej, Średnie Studium Zawodowe Zaoczne (kierunki: operatywno-handlowy, ruch i przewozy kolejowe, społeczno-prawny i spożywczy), Policealne Studium Zawodowe (kierunek: ekonomika i organizacja przedsiębiorstw). Poza tym przy Centrum Kształcenia Ustawicznego w Chojnicach istnieje Państwowa Komisja Egzaminacyjna do przeprowadzania egzaminów eksternistycznych oraz Państwowa Komisja Egzaminacyjna do przyznawania tytułu mistrza i robotnika wykwalifikowanego w różnych zawodach. CKU nie posiada własnej bazy lokalowej. Korzysta z budynków Zasadniczej Szkoły Zawodowej CZSP, Zespołu Szkół i Zespołu Szkół Zawodowych w Chojnicach. Ogranicza to możliwości rozszerzenia zakresu działalności tej szkoły. Szczególną jednak rolę spełniają prace dyplomowe wykonywane przez uczniów, bowiem służą wdrażaniu postępu technicznego oraz unowocześnianiu szkół i innych placówek oświatowych bądź kulturalnych w mieście i okolicach Chojnic.

CENTRUM SPORTOWE, zbudowane ze składek społeczeństwa chojnickiego przy ul. Kościerskiej; otwarcie nastąpiło w XXX rocznicę powstania

Polski Ludowej (22.07.1974 r.); przy Centrum zbudowano także hotel „Olimp” (obecnie „Dom Wycieczkowy „Olimp”) i kawiarnię „Słoneczną”, otwarcie tych obiektów nastąpiło 1 stycznia 1975 r. → obelisk.

CEYNOWA FLORIAN (04.05.1817—26.03.1881), filomata, lekarz i poeta, zasłużony badacz Kaszub; kształcił się w gimnazjum chojnickim, studia medyczne odbył w Królewcu, historię i filozofię słowiańską studiował we Wrocławiu w latach 1841—1843; napisał kilkadziesiąt prac naukowych z literatury kaszubskiej i słowiańskiej. W 1921 r. Rada Miejska uczciła pamięć Ceynowy nazywając jedną z ulic miasta jego imieniem, a z okazji 700-lecia Chojnic z inicjatywy → Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego o/Chojnice odsłonięto → pomnik. Działalność Ceynowy opisał m.in. F. Fenikowski w powieści historycznej pt. „Zapadły zamek” (Wyd. Warszawa 1958, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza).

CHMIELOWSKI KAZIMIERZ (02.02.1880—18.05.1929), archeolog, ksiądz, filomata; kształcił się w Chojnicach i Kościerzynie, w 1900 r. wstąpił do Seminarium Duchownego w Pelplinie. Opisał 25 stanowisk prehistorycznych i opracował zbiory Muzeum Towarzystwa Nauk w Toruniu. Zmarł w domu emerytów dla księży w Zamartem.

CHOJNICE. Osada istniejąca już w XII w., otoczona jeziorami: Zakonnym (Jeleńcz) i Zielonym. Najwcześniejsze wzmianki pisane o osadzie chojnickiej pochodzą jednak dopiero z 1275 r., wspomina się w nich o ówczesnym mieszkańcu Myśluboju (Myślibora). Miasto prawdopodobnie lokowane było przez książąt pomorskich na prawie lubeckim. W 1308 r. miastem zawładnęli Krzyżacy, którzy obwarowali je murem obronnym, basztami i bramami; wchodziło w skład kasztelanii szczycieńskiej, a następnie komturstwa człuchowskiego. Prawo miejskie otrzymały przed 1326 r. W 1360 r. Winrych von Knipprode odnowił lokację na prawie chełmińskim. Dnia 15 lutego 1454 r. wybuchła przeciw Krzyżakom rewolta, → antykrzyżacką opozycja; 18 września tegoż roku rozpoczęła się wojna 13-letnią (kleska pospolitego ruszenia), zakończyła się zajęciem Chojnic przez wojska króla Kazimierza Jagiellończyka 28 września 1466 r. Na mocy pokoju toruńskiego miasto wcielono do Prus Królewskich. Chojnice jako siedzibę sądów ziemskich w XV w. włączono do starostwa człuchowskiego. Po pierwszym rozbiórce Polski w 1772 r. Chojnice przypadły królowi pruskiemu. Dnia 31 stycznia 1920 r. powróciły do Polski. W czasie okupacji hitlerowskiej w Dolinie Śmierci zamordowano około 2000 mieszkańców. Dnia 14 i 15 lutego 1945 r. po ciężkich walkach miasto zostało wyzwolone przez wojska radzieckie. Długosz nazwał Chojnice „Kluczem i Bramą Pomorza”; → geograficzne położenie Chojnic, → lokacja.

CHOJNICE W STAREJ PISOWNI występują jako Choinicia, Honitcze, Choynicze, Chonecia, Conicia, Conecium, Conecum, Konazia, Konnitz, Kunitz, Conic, Konitz.

CHOJNICKI DOM KULTURY. Otwarcie Chojnickiego Domu Kultury (przy ul. Grunwaldzkiej 6) nastąpiło 17 kwietnia 1946 r.; poprzednio był

to → dom loży masońskiej (1883—1938). W 1945 r. obiekt oddano w użytkowanie Towarzystwu Uniwersytetów Robotniczych, mieściła się tu też → Biblioteka Miejska i → Muzeum. Funkcje kierowników Domu Kultury sprawowali kolejno: Czesław Fons, Jan Kania (I.VII.1961—V.1967), Brożek (1968—72), Stefan Mysza (1972—86). Od września 1986 r. dyrektorem Chojnickiego Domu Kultury jest Wiesława Kalczuk.

CHOJNICKIE TOWARZYSTWO KULTURALNE powstało 20 lutego 1960 r., poprzednio nosiło nazwę „Klub Spojrzeń” przy Towarzystwie Wiedzy Powszechnej; od 20.10.1963 r. jest oddziałem Kujawsko-Pomorskiego Towarzystwa Kulturalnego. Ruchliwą działalność wykazuje zespół plastyczny ChTK oraz kolegium redakcyjne Zeszytów Chojnickich. W roku 1985 utworzono z inicjatywy Grażyny Winieckiej przy ChTK Społeczny Komitet Ochrony i Rewaloryzacji Zespołów i Obiektów Zabytkowych Miasta Chojnic. Prezesem tego Komitetu został Witold Wodowski. Prezesem ChTK od 1977 r. jest Grażyna Winiecka. Cel Towarzystwa: popularyzacja wiedzy o przeszłości, opieka nad zabytkami, pielęgnowanie folkloru itp. Siedzibą ChTK jest „Klub Prawnika” przy ul. Młyńskiej 30.

CHOJNICZANKA — klub sportowy, założony w 1930 r.

CIS. Najstarszym pomnikiem przyrody w Chojnicach był 800-letni cis dc niedawna rosnący na dziedzińcu Zasadniczej Szkoły Zawodowej CZSP przy → ul. Sukienników, w 1969 r. uległ zniszczeniu przez elektryków, którzy wycięli stare konary i gałęzie (drzewo uschio).

CMENTARZ BEZWYZNANIOWY założony w okresie I wojny światowej w 1914 r., uległ likwidacji na początku 1946 r.; położony przy ul. Kościerskiej przed hotelem „Olimp” (obecna nazwa Dom Wycieczkowy „Olimp”).

CMENTARZ FRANCUSKI założony w 1813 r., położony przy ul. Igielskiej przed nową mleczarnią; pochowano na nim żołnierzy napoleońskich, którzy w drodze powrotnej z wyprawy na Moskwę zmarli z wyczerpania; w latach 1885—1945 cmentarz służył do chowania zmarłych pracowników i wychowanków Krajowego Zakładu Opieki Społecznej, we wrześniu 1982 r. uległ likwidacji.

CMENTARZ KOMUNALNY położony jest przy ul. Kościerskiej, otwarcie nastąpiło 2 listopada 1969 r.

CMENTARZ LUTERAŃSKI położony był przy zbiegu ulic: Cmentarnej (dziś Swarożycza), Świętopelka, Gdańskiej. Otwarcie cmentarza nastąpiło 4 czerwca 1833 r., likwidacja w 1945 r.; po zniwelowaniu i upiększeniu stał się Parkiem im. Róży Luksemburg.

CMENTARZ OFIAR ZBRODNI HITLEROWSKICH położony jest przy zbiegu ul. Gdańskiej i Wysokiej; w grudniu 1945 r. złożono tu prochy chojniczan pomordowanych w okresie II wojny światowej, głównie z → Doliny Śmierci.

CMENTARZ PARAFIALNY przy ul. Kościerskiej założony w 1825 r., po-

większony został w latach trzydziestych, ofiarodawcą terenu był dr Jan Łukowicz. Zamknięcie cmentarza nastąpiło zarządzeniem władz z dnia 2 listopada 1969 r.

CMENTARZ ŻOŁNIERZY RADZIECKICH założony w 1946 r. przy ul. Kościerskiej, spoczywają tu prochy żołnierzy radzieckich walczących w 1945 r. o oswobodzenie miasta.

CMENTARZ RUSKI położony był na tzw. → polu wiatraków koło wieży ciśnień przy → ul. 14 Lutego i ul. Polnej, założony w 1756 r., zlikwidowany w 1800 r.

CMENTARZ SZWEDZKI → Góra krzyżowa.

CMENTARZ WOJENNY poległych w pierwszej wojnie światowej (1914—1918), położony był przy ul. Kościerskiej, graniczył z cmentarzem parafialnym i bezwyznaniowym; zlikwidowany w 1930 r.

CMENTARZE KATOLICKIE. Stary przykościelny cmentarz położony był na dzisiejszym placu kościelnym, należał do parafii → kościoła p.w. Ściecia św. Jana Chrzyciela; zlikwidowany w 1825 r., niwelacja terenu i ścięcie starych drzew nastąpiło w 1923 r. Drugi stary katolicki cmentarz znajdował się na narożu ul. Gdańskiej i Wysokiej, przed cmentarzem ofiar zbrodni hitlerowskich, zlikwidowany w 1943 r. przez okupanta hitlerowskiego podczas budowy autostrady. W dawniejszych wiekach cmentarze katolickie położone były: przy → kościele Augustianów (zlikwidowany w 1930 r.), → kościele św. Ducha (na terenie dzisiejszego dziedzińca Szkoły Podstawowej nr 1, zlikwidowany w 1938 r.), → kościele św. Jerzego, zburzony w 1740 r.

CMENTARZE ŻYDOWSKIE. Stary cmentarz żydowski położony był na skrzyżowaniu ul. Rzeźalnej (dziś Zielonej) i ul. Mickiewicza; zamknięcie nastąpiło w 1902 r., a nagrobki usunął okupant hitlerowski we wrześniu 1939 r.; w 1970 r. urządzono na nim plac zabaw dla dzieci. Dom grabarza (przy ul. Mickiewicza) stoi do dziś. Nowy cmentarz żydowski położony był przy zbiegu ulic: Wysokiej i Derdowskiego, założony w 1902 r., uległ całkowitej dewastacji przez hitlerowców na początku września 1939 r. Dom pogrzebowy, który stoi do dziś, zamieniono na warsztaty stolarskie Miejskiego Przedsiębiorstwa Remontowo-Budowlanego. Obecnie obiekt przejął Zakład Produkcji Ram RSW „Prasa-Książka-Ruch” dla uruchomienia swojego oddziału produkcyjnego.

COSCHWITZ JAN DANIEL (1614—27.04.1667), pierwszy lekarz Chojnic, burmistrz miasta; był przybocznym lekarzem króla Jana Kazimierza. Duże zasługi położył przy zwalczaniu epidemii cholery, która wybuchła w czasie najazdu szwedzkiego w 1656 r.; zmarło wówczas 2500 osób.

CZAPEK JAN Z SAN, hetman czeskich oddziałów husyckich; 6 lipca 1433 r. rozpoczął sześciotygodniowe oblężenie Chojnic, uczestnik wyprawy na podbój ziem zagarniętych przez Zakon Krzyżacki.

CZAPLIŃSKI BERNARD (05.10.1908—30.10.1980), proboszcz → kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela, biskup chełmiński z siedzibą w Pelplinie; uczestnik II Soboru Watykańskiego, więzień obozów koncentracyjnych: Stutthof, Sachsenhausen, Oranienburg i Dachau; pierwszy powojenny proboszcz chojnicki, który po zniszczeniach wojennych rozpoczął prace przy odbudowie fary.

CZAPSKI FRANCISZEK MIROSLAW, zmarł w 1677 r., pułkownik husarski i podkomorzy malborski, zwycięzca bitew pod Chojnicami, Tucholą, Grudziądem, Tczewem i Starogardem w czasie potopu szwedzkiego; przydomek „Tarcza Prus Polskich”.

CZERWONY DZBAN, zajazd i karczma rogatkowa przy → Placu św. Jerzego (dziś Plac Dzierżyńskiego); w latach dwudziestych, kiedy to karczmę przejął inny właściciel, nadał jej nową nazwę „Pod Złotym Lwem”. Zabytkowy barokowy obiekt spłonął w 1720 r., został odbudowany; w 1970 r. ponownie przebudowany. Ostatnim właścicielem karczmy był Marian Jażdżewski. Karczmę zlikwidowano w 1945 r.

CZERWONA SZKOŁA DLA DZIEWCZĄT — obecnie → Szkoła Podstawowa nr 2.

CZŁUCHOWSKIE PRZEDMIEŚCIE. Pierwsza wzmianka dotycząca człuchowskiego przedmieścia pochodzi z 1441 r., wspomina się w niej o → kościele św. Ducha i szpitalu; istniało ono już wcześniej, położone po zachodniej stronie → Bramy Człuchowskiej. W 1662 r. zamieszkiwały je 52 rodziny, w tym 18 rodzin rolniczych, 10 rzemieślniczych, 19 komorniczych i 3 urzędnicze. Na przedmieściu tym mieszkał także → kat. Dnia 16 maja 1655 r. wielki pożar zniszczył prawie wszystkie domy mieszkalne, spichrzę, stodołę, szpital i kościół św. Ducha. Po aneksji ziem polskich przez Prusy w 1772 r. osiedlono na nim kolonistów niemieckich, sprowadzonych do Chojnic; zajmowali się oni tkactwem lnu. W 1846 r. wybuchł w tej dzielnicy ponownie pożar, zniszczył większość zabudowań pozbawiając ponad 300 osób dachu nad głową.

CWIOK ALFRED (ur. 1931 r.), nauczyciel. W 1951 r. rozpoczął pracę zawodową jako tokarz met. w Fabryce Obrabiarek do Drewna w Bydgoszczy. W 1957 r. ukończył Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Gdańsku uzyskując tytuł magistra chemii i rozpoczął pracę w zawodzie nauczycielskim w Liceum Ogólnokształcącym w Chojnicach. W 1964 r. zostaje dyrektorem Technikum Ekonomicznego w Chojnicach. Od 1973 r. do chwili obecnej jest dyrektorem Zasadniczej Szkoły Zawodowej Centralnego Związku Spółdzielczości Pracy w Chojnicach. Jednocześnie uruchamia filie Technikum Mechanicznego i Budowlanego dla Pracujących. W 1976 r. organizuje Centrum Kształcenia Ustawicznego dla Pracujących, będąc jego dyrektorem do 1980 r. W czasie nauki i pracy kontynuuje działalność społeczną w różnych organizacjach młodzieżowych i społecznych. W 1964 r. zostaje wybrany prezesem Klubu Oficerów Rezerwy w Chojnicach i kieruje tą

organizacją do chwili obecnej. Jest trzecią kadencję radnym, pełniąc początkowo funkcję przewodniczącego Komisji Oświaty, a od 1981 r. do chwili obecnej Przewodniczącym Miejskiej Rady Narodowej w Chojnicach. Od 1962 r. jest członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

D

DAWID Z CHOJNIC — tak mieszkańcy Chojnic w latach 1492—1523 nazywali proboszcza → kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela Dawida Konnersyna.

DMOWSKA ULICA → ulica Kościuszki → ulica Gdańska.

DOLINA ŚMIERCI — położona na polach igielskich w dolinie po lewej stronie drogi do Czartolomia, graniczy z laskiem miejskim; tu hitlerowcy w okresie okupacji zamordowali blisko 2000 Polaków, w tym 800 z powstania warszawskiego; → obelisk ku czci pomordowanych odsłonięto 20 lipca 1959 r.

DOLNY PIOTR (29.04.1892—21.10.1967), działacz ruchu oporu, członek Tajnej Organizacji Wojskowej na obszar Pomorza i Straży Ludowej. 1 września 1939 r. brawurową jazdą lokomotywy doprowadził do zderzenia i unieszkodliwienia niemieckiej pancерnej drezyny na stacji kolejowej Ryteł. W 1945 r. odznaczony został Medalem Zwycięstwa i Wolności, w 1946 r. Brązowym Krzyżem Zasługi.

DOM ANGIELSKI. Tak zwano dzisiejszą restaurację „Pod Turem”. Dom ten zbudowano w 1846 r., należał w początkowych latach do wybitnej pruskiej arystokracji junkierskiej. W 1921 r. nabył go hotelarz Januszewski, po nim w latach trzydziestych przejął hotel Maksymilian Urban, stąd nazwa „Hotel Urban”. Największą salę taneczną i teatralną zlikwidowano w 1955 r., obecnie mieści się w niej magazyn mebli.

DOM KULTURY → Chojnicki Dom Kultury.

DOM POLSKI. W 1928 r. z okazji odzyskania niepodległości Rada Miejska podjęła uchwałę wybudowania pomnika w postaci „Domu Polskiego”. Zbudowany miał być ze składek społeczeństwa miasta i powiatu. Uchwały jednak nie zrealizowano. Joanna Jeleniewska, znana i ceniona działaczka społeczna, właścicielka okazałego domu narożnego przy ul. Podgórznej nr 2 i Rynku 6 ofiarowała wówczas miastu aktem notarialnym swoją kamienicę na „Dom Polski”.

DOŃCZYK FRANCISZEK (17.09.1905—09.03.1959), pseudonim Wojtek Gwi-

zdała i Jan Borowiak, podoficer zawodowy → I Batalionu Strzelców w Chojnicach, samouk literat, napisał kilka opowiadań, m.in. „Kuduleła” (drukowana w odcinkach w „Dzienniku Pomorskim”). W 1959 r. ukazał się nakładem Ossolineum jego pamiętnik pt. „Stalag XIA Altengrabow”. Zmarł w Gdyni, pochowany w Chojnicach.

DONNER JERZY, kilkakrotny burmistrz miasta, 25 lutego 1440 r. poparł koncepcję powołania do życia Związku Pruskiego, organizacji miast i szlachty przeciw Krzyżakom; 1 maja 1440 r. oficjalnie przystąpiono do tego związku.

DONNER JERZY, ksiądz, proboszcz chojnicki, serdeczny przyjaciel Mikołaja Kopernika, zasiadał wraz z nim w kapitule warmińskiej; prawdopodobnie otrzymał od niego w darze jeden egzemplarz dzieła „De revolutionibus orbium caelestium”. Za zasługi dla Królestwa otrzymał od króla Zygmunta Starego w 1526 r. wieś Obrowo.

DONNET SAMUEL, malarz i grafik chojnicki, w 1724 r. wykonał „Panoramę miasta Chojnic”, oryginalny miedzioryt znajduje się w zbiorach → Albina Makowskiego.

DORĘGOWSKI JAN (Gleissen-Dorengowski), archidiakon i oficjał kamieński, proboszcz chojnicki, syn Jana, sędziego ziemskiego tczewskiego i właściciela licznych dóbr. Na mocy wyroku królewskiego odzyskał 9 sierpnia 1613 r. z rąk luteranów → kościół p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela.

DRYGACKI FULGENTY, przeor → Augustianów chojnickich ok. 1672 r., autor wydanych w 1700 r. „Żywotów Świętych” i „Tygodnika Świętych”.

DUNIN PIOTR, dowódca wojsk Kazimierza Jagiellończyka, zdobył Chojnice 28 września 1466 r.

DUREK WOJCIECH, twórca → pomnika Chrystusa Króla na → Placu Królowej Jadwigi (dziś Plac Niepodległości) wzniesionego w 1931 r.

DYLIŻANS POCZTOWY. Wprowadzenie dyliżansu pocztowego do poczty królewskiej nastąpiło w Chojnicach ok. 1774 r.; kryty pojazd konny kursował na dalekich trasach do sąsiednich miast według rozkładu jazdy. Dyliżans zabierał oprócz przesyłek pocztowych także pasażerów.

DWORZEC KOLEJOWY. Poświęcenie i oddanie w użytkowanie chojnickiego dworca kolejowego nastąpiło 15 listopada 1871 r., wówczas to uruchomiono pierwszą linię kolejową Piła-Chojnice. Dworzec przeszedł do historii 1 września 1939 r., kiedy to kolejarze chojniccy odważnie walczyli z hitlerowskim Wehrmachtem, którego oddział wjechał podstępnie pociągiem pancernym na stację. Kolejarze udaremniili zdobycie dworca, pociąg został unieruchomiony przez zniszczenie dwóch wiaduktów. Poległych w tej walce kolejarzy upamiętnia skromny obelisk ustawiony między mostami przed placem dworcowym (dworzec autobusowy PKS i przystanek komunikacji miejskiej, postój taksówek).

DWÓR MIEJSKI położony nad → Jeziorem Zielonym po wschodniej stronie miasta w miejscu, gdzie dziś znajduje się Liceum Ogólnokształcące (→ gimnazjum męskie); uległ zniszczeniu podczas najazdu szwedzkiego w 1656 r. Wg źródeł krzyżackich był to „mocny dom”, mianem tym Krzyżacy oznaczali swoje → zamki. Nie był to jednak zamek, lecz dom zajazdny (rezydencja krzyżacka tzw. Sattelhof, Zedelhof), miejsce pobytu osób zajmujących wysokie stanowiska względnie siedziba wielkopańska, która zwolniona była od lenna, ale zobowiązana do dostarczenia koni rycerzom i szlachcie dla służby państwowej. W tej rezydencji w 1412 r. wielki mistrz krzyżacki Henryk von Plauen chciał zgładzić Bartłomieja Borschowa, dyplomatę króla Władysława Jagiełły, rzekomo za jego antykrzyżacką działalność; ten ostrzeżony przez chojniczan zdołał uciec. 9 września 1446 r. Krzyżacy przekazali rezydencję z placem pod Dworem Miejskim miastu i odąd zwano ją „Dworem miejskim”.

DZWONNICA MIEJSKA, od początku XVIII w. znajdowała się w → Bramie Człuchowskiej, w której zawieszono były dwa dzwony. Dzwoniono na wielkie uroczystości państwowe i kościelne (luterskie), pogrzeby itp. Z biegiem lat rusztowanie z grubych belek uległo zniszczeniu, dlatego na podstawie zezwolenia rządu królewskiego z 5 kwietnia 1833 r. Magistrat, który sprawował patronat nad gminą luterską, odstąpił (10.05.1838 r.) pocementarny plac kościelny św. Ducha (dziś dziedziniec szkolny) za Bramą Człuchowską woźnemu szkolnemu na ogród warzywny za sumę 357 talarów i zużył ją na nowe belkowe rusztowanie dla wielkiego dzwonu. Rusztowanie to usunięto podczas gruntownej przebudowy wnętrza Bramy w latach 1952—1955. Jeden dzwon zrabowali hitlerowcy, drugi przeniesiono do wieży kościoła farnego.

DZWONNIK MIEJSKI. Podczas wielkiego pożaru miasta w 1742 r. spłonął staromiejski ratusz z zegarem, wówczas Rada Miejska ustanowiła „dzwonnika miejskiego”, do którego obowiązków należało wybijanie godzin na małym dzwonie wiszącym w → Bramie Człuchowskiej. Czynność tę dzwonnik wykonywał latem od godz. 4 do 22, zimą od 5 do 22.

E

EGZEKUCJE SĄDOWE. Kary śmierci na podstawie wyroku sądowego wykonywano w dawnych wiekach na → Rynku, na stoku → góry kowalskiej (za dzisiejszym Urzędem Miasta), → górze hultajskiej przy ul. Wysokiej, wzgórzu przy ul. Strzeleckiej (w miejscu, gdzie dzisiaj położony jest oddział pulmonologiczny szpitala miejskiego) i przydrożnych wzniesieniach, → kat.

EKSHUMACJA ZWŁOK POMORDOWANYCH przez hitlerowców w latach 1939—1945 w → Dolinie Śmierci, parku miejskim, na polach igielskich i po-

lach rolnika Daleckiego przeprowadzona została w październiku 1945 r., szczątki pomordowanych po manifestacyjnym pogrzebie złożono na → cmentarzu ofiar zbrodni hitlerowskich przy ul. Gdańskiej w grudniu 1945 r.

ELEKTROWNIA MIEJSKA zbudowana w latach 1899—1900, początkowo należała do Towarzystwa Akcyjnego w Berlinie, w 1923 r. wraz z → gazownią przeszła w posiadanie miasta; zlikwidowana w 1945 r.

EPITAFIA. Ozdobna płyta nagrobkowa w → kościele p.w. Ścięcia św. Jana Chrzyciela (po stronie południowej) ku czci proboszcza chojnickiego → Jan Gleissen-Doręgowskiego (zm. 1627 r.), sędziego tczewskiego, właściciela dóbr Wielgłowy, Jarcewa, Zbenin, Szenfeldu, Nieżywiecia, Angowie, Moszczenicy, Doręgowic, Kamionki i Nowego Dworu; przedstawia szlachcica w zbroi z buzdynanem w ręce i szyszakiem z boku zdobionym pióropuszem; uległa zniszczeniu podczas pożaru kościoła w lutym 1945 r. Napis na niej brzmiał: „Hans von Gleissen Doręgowski, genannt, zu Czandersdorf erbsessen, des Derschawischen Gebiets Landschoppe, ist in Got eleglich entschlaffen. A 1627 den 14 iuny monatstag.”. Druga płyta nagrobkowa z herbem Doręgowskich poświęcona jest proboszczowi Janowi Gleissen-Doręgowskiemu; wszystkie inne epitafia w tym kościele uległy zniszczeniu podczas pożaru kościoła w 1657 r.

F

FABRYKA SIECI RYBACKICH, pierwsza i jedyna tego typu w kraju, zbudowana przez Jana Oszwałdowskiego (zamordowany przez hitlerowców) przy ul. Angowieckiej; pierwotnie znajdowała się przy ul. Myśluboja. Obecnie w obiektach tych znajduje się Oddział ZPO „Kreacja” zatrudniający około 200 kobiet.

FABRYKA WIN, WÓDEK I LIKIERÓW → Antoniego Kaźmierskiego, założona w 1836 r., położona przy → ul. Sukienników, zlikwidowana w 1945 r.

FILOMACI CHOJNICCY. Chojnicki ruch filomacki rozpoczął się w 1831 r., kiedy w gimnazjum chojnickim wydano zakaz nauczania języka polskiego, zorganizowano wówczas tajne koło uczniowskie, którego celem było samokształcenie w języku ojczystym; kilkunastu uczniów zbiegło do powstania listopadowego. Maturzysta chojnicki Ignacy Klatecki ułożył pieśń filomatów chojnickich. Jej tekst odnalazł historyk poznański dr Marian Paluszkiwicz w Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu w 1980 r. Tekst rękopisu po raz pierwszy opublikowano → w „Bazunach” w październiku w 1980 r., → Towarzystwo Tomasza Zana.

FOLUSZE. Chojnicy sukiennicy otrzymali w 1348 r. przywilej na budowę folusza w osadzie Zacisze nad jeziorem Łukomie (Charzykowskim); tkacze w 1380 r. na zbudowanie młyna foluszowego nad Brdą.

FONTANNY. 1) wolnostojąca żelazna, w oprawie rzeźbionej i z niszami, usytuowana na → Placu Jagiellońskim (po stronie zachodniej). W górnej części woda tryskała do niszy dla ptactwa, z trzonu wypływała woda dla ludzi, środkowa największa w rozmiarach nisza ze zbiornikiem wody przeznaczona była dla koni, dolna przy ziemi dla psów; zniszczona została przez czołg w lutym 1945 r., 2) kamienna murowana w parku im. Róży Luksemburg, zbudowana w latach sześćdziesiątych, rozebrana w 1973 r., 3) zbudowana w 1975 r. na Placu Bojowników PPR (→ Rynek) przed → ratuszem.

FOSA MIEJSKA, położona między ul. Młyńską i Człuchowską, przy ul. Grobelnej. Wg → Titusa Chojnice opasane były podwójnymi → murami obronnymi, przed którymi ciągnęły się szerokie i głębokie koryta wodne, broniące dostępu do miasta. Fosa założona przez Krzyżaków w 1320 r. służyła od 1790 r. przez szereg lat za miejsce, gdzie suszono jagody i morwy. W okresie międzywojennym znajdowały się tu zabudowania gospodarskie kominiarza i handlarza opałem oraz jednopiętrowy podłużny dom mieszkalny; wszystko to zlikwidowano w 1946 r., w fosie urządzono plac zabaw dla dzieci (1959 r.).

FRANCISZKANKI. Kolebką Zgromadzenia Franciszkanek jest Holandia. Polską kolebką prowincji Franciszkanek jest dom zakonny w Chojnicach. Inicjatywa założenia placówki wyszła od ks. Augustyna Behrendta w 1864 r., który zamierzał otworzyć zakład wychowawczy i sierociniec, a także szpital w dekanacie chojnickim pod kierownictwem sióstr zakonnych. Ziemianin Józef Tuschik zaofiarował Kurii Biskupiej na ten cel posiadłość ziemską. Kuria powierzyła zakład wychowawczy siostrze Franciszkanek od Pokuty i Miłości Chrześcijańskiej. Placówkę objęły one 23 października 1867 r. Na skutek ustawy majowej władz pruskich w 1875 r. siostry musiały opuścić Chojnice, udając się do Ameryki Północnej. Po wygaśnięciu Kulturkampfu wróciły na życzenie mieszkańców Chojnic w 1884 r. Oprócz pracy wśród dzieci i młodzieży siostry objęły opiekę nad chorymi w szpitalu chojnickim. W roku 1933 utworzono konwent polski z własnym nowicjatem w Chojnicach. W 1948 r. została ustanowiona polska prowincja z siedzibą w Orliku, p.w. Matki Bożej Wspomożenia Wiernych. Obecnie prowincja liczy 170 sióstr w osiemnastu wspólnotach. Por. też „Zakład św. Boromeusza”.

FRONT JEDNOŚCI NARODU — jako szeroka płaszczyzna porozumienia różnych sił politycznych i społecznych działa w Polsce od 1953 r. (Front Narodowy). W Chojnicach powstały Komitety Powiatowe i Miejski FN później FJN. Od lipca 1975 r. działał już tylko MK FJN, na czele którego stał od 1982 r. nauczyciel historii mgr Włodzimierz Kruszyński (uczeń prof. dr. hab. Jerzego Danielewicza, pod którego kierunkiem napisał pracę magisterską pt. „Kształtowanie się władzy ludowej w powiecie chojnickim w latach 1945—1948” na Wydziale Zaocznym Uniwersytetu Warszawskiego).

FUHRMANN KASPER, założyciel stypendium chojnickiego w 1556 r., spokrewniony z → Marcinem Fuhrmannem, rektorem Uniwersytetu w Lipsku.

FUHRMANN MARCIN vel Marcin Chojnicki, humanista, profesor Uniwersytetu w Lipsku w latach 1480—1482, późniejszy rektor tego Uniwersytetu. Zmarł w Lipsku 2 października 1503 r.

G

GALERIA SZTUKI POLSKIEJ '84 powstała z inicjatywy Muzeum Historyczno-Etnograficznego w Kurzej Stopie. W założeniach ma stanowić zapis stanu polskiej sztuki współczesnej. Otwarta została 24 maja 1984 r., a dzieła w niej zawarte pochodzą z darów wybitnych twórców sztuki współczesnej. Jako pełnomocników do spraw tworzenia galerii Muzeum powołało plastyka J. Trzebiatowskiego oraz krytyka sztuki — Andrzeja Pollo.

GAZOWNIA MIEJSKA, zbudowana w latach 1868—1870, należała początkowo do Towarzystwa Akcyjnego, w 1923 r. przeszła na własność miasta. Od 1 stycznia 1969 r. gazownię przejęły Bydgoskie Okręgowe Zakłady Gazownictwa, → elektrownia.

GDANISKO (Danzker). W średniowieczu dwie baszty na → murach obronnych po stronie północno-wschodniej służyły mieszkańcom → dworu miejskiego za latryny; baszty te posiadały element architektoniczny — tzw. wykusz wysunięty nad fosą, stosowany właśnie za latrynę. Wykusz taki posiadał także dom proboszczowski (obecnie dom zakrystiana) położony po wschodniej stronie miasta przy → kościele p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela, uwidoczniiony na rysunku z 1810 r. nieznanego rysownika.

GDĄŃSKA ULICA → ulica Kościuszki.

GDĄŃSKIE PRZEDMIEŚCIE zwane też Tucholskim Przedmieściem. Pierwsze wzmianki o Gdańskim Przedmieściu pochodzą z XIV w., leżało po wschodniej i częściowo południowej stronie miasta za murami obronnymi; istniał tu już klasztor → Augustianów, kościół i szpital św. Jerzego. Pełna zabudowa Gdańskiego Przedmieścia nastąpiła jednak dopiero w XVI w. Znajdowały się tu spichrze, słodownie, gorzelnie, farbiarnie, tkalnie, składnice, stajnie, owczarnie, domy mieszkalne oraz wiatraki (już 15.07.1377 r. miasto otrzymało przywilej na budowę 2 wiatraków). 17 września 1655 r. podczas najazdu Szwedów spłonął klasztor Augustianów, 14 maja 1656 r. szpital i kościół św. Jerzego i wszystkie domy mieszkalne, spichrze, stajnie oraz 2 wiatraki.

GEOGRAFICZNE POŁOŻENIE CHOJNIC → Chojnice położone są na 53°42' szerokości geograficznej północnej i na 17°33' długości geograficznej wschodniej.

GERCIUSZ FRANCISZEK (1545, Chojnice — 1612), pastor luterański, studiował w Lipsku; w 1584 r. był profesorem gimnazjum w Toruniu; autor 2 dzieł o wychowaniu w rodzinie.

GESTAPO, tajna policja hitlerowska; w Chojnicach początkowo miała swoją siedzibę w domu dr. Belkowskiego, przy dzisiejszej → ul. Sukieników 6, następnie pod nr 37 ul. Drzymały.

GIERSZEWSKI FRANCISZEK (17.09.1894—07.07.1981), organista, szambelan papieski, profesor muzyki kościelnej, kompozytor, członek Diecezjalnej Komisji Sztuki Sakralnej, długoletni dyrygent chóru „Lutnia” założonego w 1919 r., członek Komitetu Plebiscytowego na Mazurach. W 1962 r. otrzymał od Papieża Jana XXIII Order Rycerski Grzegorza Wielkiego, był też odznaczony licznymi medalami Zjednoczonych Związków Śpiewaczych i Muzycznych.

GIESE SZYMON, artysta malarz, wpisany został do księgi praw miejskich w 1628 r., pracował w Fromborku; działalność jego jest nieznana.

GIESE SALOMON, artysta malarz, syn poprzedniego, prawo miejskie otrzymał w 1664 r.

GIMNAZJUM MĘSKIE, dziś Liceum Ogólnokształcące im. Filomatów Chojnickich powstało w 1623 r., założone przez konwent Zakonu → Jezuitów. Historię gimnazjum autorstwa → Bogumiła Hoffmanna wydano w 1935 r. nakładem → Towarzystwa Miłośników Chojnic. W 1985 r. wyszła pod red. K. Ostrowskiego broszura „Z dziejów gimnazjum chojnickiego 1920—1939”. W latach 1815—1919 było to najstarsze gimnazjum katolickie w prowincji pruskiej. Dysponowało wybitną kadrami pedagogicznymi, wśród nich był dr Juliusz Lange (1853—1936), Polak, nauczyciel języków klasycznych (łaciny i greki), a także języka i literatury polskiej, wychowanek Uniwersytetu we Wrocławiu i Berlinie. Do wybitnych uczniów gimnazjum należeli m.in.: ks. Paweł Antoni Czaplewski (1877—1963), wybitny historyk Pomorza, prezes Towarzystwa Naukowego w Toruniu w latach 1918—1920 oraz 1945—1948, autor przeszło 130 pozycji bibliograficznych, ks. dr Augustyn Schwanitz (1850—1913), rektor Seminarium Duchownego w Pelplinie, ks. dr Jakub Klunder (1849—1927), w latach 1905—1907 kanonik Katedry w Pelplinie, a w latach 1907—1927 biskup sufragan diecezji chełmińskiej z siedzibą w Pelplinie, ks. Ignacy Cyra (1856—1914) — absolwent wydziału teologicznego Uniwersytetu w Würzburgu, w latach 1891—1914 proboszcz w Drzycimiu, zasłużony społecznik, ks. Antoni Muchowski (1842—1915), uczestnik powstania styczniowego 1863—64, zesłaniec syberyjski, w latach 1892—1915 proboszcz w Oksywiu, wielki patriota, członek Towarzystwa Naukowego w Toruniu i inni. Wśród dyrektorów gimnazjum w okresie zaboru pruskiego życzliwością wobec polskich uczniów odznaczył się Robert Tomaszewski (pochodzący z częściowo zgermanizowanej rodziny polskiej), piastujący stanowisko dyrektora w latach 1878—1901.

GIMNAZJUM ŻEŃSKIE, poprzednio gimnazjum dla dziewcząt. Inicjatorem założenia chojnickiego gimnazjum żeńskiego był rewizor sądowy Aleksander Standera (26.03.1879—19.04.1930). Otwarcie nastąpiło 1 września 1930 r., prawo jako gimnazjum otrzymało 23 lipca 1932 r. W latach 1930—1939 dyrektorem gimnazjum była prof. Maria Matysikowa (1888—05.10.1980); zlikwidowane przez hitlerowców 1 września 1939 r. Mieściło się w budynku byłego szpitala miejskiego przy → ul. Sukienników. Historię szkoły spisała Maria Matysikowa, ukazała się drukiem w → „Zeszytach Chojnickich” VII/VIII z 1975 r.; pierwszy Zjazd uczennic odbył się we wrześniu 1981 r. z okazji 50-lecia powstania gimnazjum.

GINNA RADA NARODOWA — powstała w 1973 r. z przekształcenia Gromadzkiej Rady Narodowej. Sprawując funkcję gospodarza i samorządu gminnego Rada wykonuje wiele funkcji. Najważniejszą jednak z nich jest funkcja integracji społeczeństwa i na tym odcinku GRN Chojnice może odnotować wiele sukcesów. Na czele Rady od roku 1980 stali z urzędu I Sekretarze KG PZPR a więc Przewodniczącymi GRN byli kolejno — Kazimierz Grzegorzewski, Ryszard Śmielecki i w latach 1976—1984 — Wanda Weltrowska. Obecnie pracami Rady kieruje Robert Kwaśny — dyrektor PGR w Chojnicach.

GOCKOWSKI JAN ERNEST (1710—1775, Berlin), kupiec, tajny doradca króla Augusta III, współorganizator galerii Sans Souci w Dreźnie i Ermitażu w Leningradzie. Obecna ul. Drzymały w okresie zaborów nosiła jego nazwisko.

GOEDTKE ISAAK GOTTFRYD (1691, Chojnice — 05.06.1765, Chojnice), syn pastora, kronikarz, burmistrz miasta; w latach 1739—1742 piastował stanowisko notariusza, w latach 1742, 1749 i 1755 funkcję prezydenta i burmistrza miasta; kształcił się w Gdańsku i Lipsku. Goedtke wydał pierwszą monografię Chojnic i historię kościoła w 1724 r., cenne są jego zapiski kronikarskie, które się zachowały. Monografię Goedtkego uzupełnił swoimi zapiskami ręcznymi → Nathanael Bogumił Benwitz w latach 1825—1841; obecnie znajduje się ona w zbiorach Ekspozytury Archiwum Państwowego w Bydgoszczy O/Chojnice.

GÓRA HULTAJSKA, wzgórze położone przy ul. Wysokiej w miejscu dzisiejszego → cmentarza ofiar zbrodni hitlerowskich; do końca XVIII w. góra służyła jako miejsce zabaw chojnickiej młodzieży prowadzącej „hultajski” żywot.

GÓRA KOWALSKA, wzgórze położone za ogrodem Urzędu Miasta, miejsce straceń zbrodniarzy i kryminalistów w średniowieczu.

GÓRA KRZYŻOWA, wzgórze z krzyżem, otoczone wysokimi drzewami, przy drodze do Człuchowa w pobliżu Rychnów. W 1826 r. podczas budowy 2000 szkieletów, wg podań niemieckich rycerzy poległych w bitwie między

szosy z Człuchowa do Chojnic znaleziono na przyległych polach przeszło Zakonem Krzyżackim a wojskami Kazimierza Jagiellończyka 18 września 1454 r. Wg innych źródeł byli to żołnierze szwedzcy polegli lub zmarli na skutek ran i epidemii, którzy pod dowództwem pułkownika Aschenberga stoczyli na tych polach bitwę z wojskami wojewody ruskiego Stefana Czarnieckiego w 1656 r. Wydaje się, że były to szczątki mieszkańców Chojnic i Człuchowa poległych i zmarłych podczas potopu szwedzkiego (1655—1660), szalała wówczas „zaraza” przywleczona przez Szwedów. W 1826 r. pozbierano szczątki i złożono do wspólnej mogiły, na której postawiono czarny krzyż. Miejsce to zwane jest także pobojuwiskiem lub → cmentarzem szwedzkim.

GÓRA OWCZARSKA, wzgórze położone przy narożniku dzisiejszej ul. Swierczewskiego i Owczarskiej; stała tu niegdyś duża owczarnia należąca do chojnickiego proboszcza. Z góry tej Kazimierz Jagiellończyk obserwował bitwę toczoną z Zakonem Krzyżackim w dniu 18 września 1454 r.

GRABIEŻE. Wojny, najazdy, Kulturkampf Bismarcka, także wojska hitlerowskie barbarzyńsko niszczyły miasto. Chojnice straciły wiele zabytków architektonicznych i dzieł sztuki sakralnej. Płądrowano kościoły, klasztory i mieszkania obywateli miasta. Podczas potopu szwedzkiego wywieziono kilkadziesiąt skrzyń ksiąg z klasztorów, srebrny, artystycznej roboty → relikwiarz — głowę św. Jerzego z 1497 r., wiele srebrnych lichtarzy oraz kilkanaście dzieł gdańskich i chojnickich malarzy, m.in. niektóre dzieła → Hermana Hana, tzw. Tablicę Chojnicką. Takich samych zniszczeń dokonały wojska rosyjskie w wojnie północnej i siedmioletniej, a potem wojska hitlerowskie. Ci ostatni zburzyli → kościół św. Trójcy, bóżnicę, pomnik Chrystusa Króla, zdewastowali → kościół pojezuicki niszcząc posąg św. Kazimierza i św. Stanisława oraz piękną barokową ambonę, freski Heflicha, spalili tysiące ksiąg i czasopism naukowych z bibliotek szkolnych, miejskich i prywatnych; zniszczyli → pomnik króla Jana III Sobieskiego, → Polonię nad baldachimem Banku Narodowego, rozkradli → zbiory Muzeum, zrabowali wszystkie dzwony kościelne i dzwony z zegara miejskiego na → Ratuszu, miedziane gotyckie wieżyczki na Ratuszu, dzwony → Bramy Człuchowskiej itd. Strat nie można nawet w przybliżeniu oszacować.

GRODZISKA. Miasta Chojnice strzegło niegdyś kilka grodzisk: w Chojnicach, Ciecholewach, Jarcewie, Krojantach, Lędach, Ostrowitem koło Silna, Ostrowitem koło Borzyszków, Pomocy, Wolności i Zamartem.

GRODZISKO CHOJNICKIE zajmowało część obecnego terenu przy → kościele p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela. Granice jego wytyczają od południa → ul. Kościuszki, od wschodu plebania z → murami obronnymi, od północy — kościół pojezuicki. → Ul. Myśliboja wytyczała jego zachodnią granicę i stanowiła jednocześnie fosę oddzielającą gród od podgrodzia. Współcześnie istniejący silny spad terenu za murami miejskimi i po stronie

wschodniej stanowił fosę nie tylko dla grodziska wczesnośredniowiecznego, ale i w czasach krzyżackich.

GROM. W okresie międzywojennym koło sportowe przy chojnickim gimnazjum klasycznym.

GRONO LITERACKIE przy Państwowym Gimnazjum Klasycznym powstało z inicjatywy nauczyciela Klemensa Derca; patronat sprawował → Stefan Bieszk; rozwijało życie literackie i teatralne wśród młodzieży gimnazjalnej.

GROTEMAYER FRYDERYK ALBERT TERESIA, ur. 19.06.1864 r. — zm. 27.07.1948 r.; profesor, batalista niemiecki. W 1904 r. wykonał na zamówienie miasta obraz zatytułowany „Bitwa pod Chojnicami 1454 r.". Obraz ten wisiał w sali posiedzeń Rady Miejskiej w → Ratuszu; od 1969 r. znajduje się w zbiorach → Muzeum Historyczno-Etnograficznego.

GRYF POMORSKI, tajna organizacja wojskowa powstała w okresie okupacji hitlerowskiej z połączonych trzech grup Gryfa Kaszubskiego. Do organizacji tej włączyła się również grupa oporu w Chojnicach, na jej czele stali: Bernard Szczęsny i Stanisław Koszałka. Gestapo wpadło na trop organizacji i 29 stycznia 1943 r. aresztowano wielu jej członków. W rejonie Chojnic działała od końca 1942 r. grupa partyzancka Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski” złożona z 12 partyzantów, a dowodzona przez Henryka Grabosza. Jej bazą wypadową była wieś Męcikał, gdzie 22.III.1944 r. została otoczona przez policję niemiecką. W czasie zaciętej walki zginęło 10 partyzantów, uratowało się dwóch, w tym dowódca grupy Henryk Grabosz. Z „Gryfem Kaszubskim” (pierwotna nazwa „Gryfa Pomorskiego”) była związana Organizacja Wojskowa Młodzieży Kaszubskiej, utworzona z inspiracji i pod kierunkiem ks. ppłk Józefa Wryczy, proboszcza z Wiela, pow. Chojnice, kierującego później również „Gryfem Pomorskim”. Komenda TOW „Gryf Pomorski” w Chojnicach prowadziła różnorodną działalność konspiracyjną, m.in. udzielała pomocy jeńcom wojennym zbiegłym z obozów znajdujących się na Pomorzu koszalińskim i szczecińskim. Inne organizacje tajne z czasów okupacji: → Ruch oporu w latach 1939—1945 w Chojnicach i okolicy.

GRZENIA ROMANOWSKI GEREON (1916—18.01.1983), syn chojnickiego kupca, kontradmirał Marynarki Wojennej, był uczestnikiem walki z hitlerowskim najeźdźcą, więzień Pawiaka, obozu koncentracyjnego. Po wojnie m.in. zastępca dowódcy Marynarki Wojennej, odznaczony Orderem Sztandaru Pracy II klasy, Krzyżem Partyzanckim i innymi odznaczeniami wojennymi. Za działalność w okresie okupacji hitlerowskiej i zasługi w budowie obronności kraju mianowano go honorowym obywatelem miasta Chojnic (29.11.1965 r., Księga zasłużonych dla ziemi chojnickiej).

H

HACKI MICHAŁ ANTONI (1630, Chojnice — 1703, Oliwa), syn Piotra Peterhackle i Barbary z d. Han, opat oliwski, wnuk malarza chojnickiego i gdańskiego → Hermana Hana, dyplomata, podróżnik i mecenas sztuki, założyciel drukarni w Oliwie; pracował na dworze Krystyny ex-królowej szwedzkiej w Hamburgu; sekretarz i doradca króla Jana III Sobieskiego, odznaczony tytułem opata w Kołbaczu, a następnie w 1680 r. koadiutorem opactwa w Oliwie, wreszcie opatem samodzielnym, chociaż nie był szlachcicem. Nazwisko „Hacki” przybrał częściowo od nazwiska swego sławnego dziadka malarza Hana, częściowo od ojca malarza → Peterhackle (niekiedy zwany też Peterhackim).

HAEFLICH FRANCISZEK KSAWERY (1714—29.11.1756, Chojnice), malarz, twórca fresków w → kościele pojezuickim p.w. Zwiastowania NMP i kościele cystersów w Koronowie; pochowany w podziemiach → kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela. Twórczość jego przedstawił Franciszek Pabich w „Zeszytach Chojnickich” nr 3 (1967) i nr 5 (1972).

HAN HERMAN (ok. 18.12.1574, Nysa — 22.03.1628, Chojnice), sławny gdański i chojnicki „pictor regius” (malarz królewski); cieszył się sławą na całym Pomorzu, pracował w klasztorach cystersów w Oliwie i Pelplinie. W 1623 r. osiedlił się w Chojnicach. Swój najslawniejszy obraz „Koronacja NMP” z lat 1623—24, znajdujący się w głównym ołtarzu kościoła w Pelplinie, malował w Chojnicach. Niektóre jego dzieła upiększały też chojnicką farę, ale spłonęły w 1657 r., inne zostały wywiezione przez Szwedów, m.in. „Tablica Chojnicka”. Han został pochowany w podziemiach → kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela. Jego sylwetkę przedstawił w 1967 r. Franciszek Pabich w „Zeszytach Chojnickich” 3/67. W 1974 r. ukazała się monografia ks. prof. dr. hab. Janusza St. Pasierba pt. „Malarz gdański Herman Han” wydana przez PWN.

HARCERSTWO. Początek harcerstwa polskiego w Chojnicach datuje się od 5 września 1911 roku. Tajny chojnicki skauting powstał z inicjatywy Stefana Łukowicza, który został jego komendantem. Drużyna skautowa w Chojnicach była pierwszą w całym zaborze pruskim. Harcerze rekrutowali się wyłącznie z uczniów gimnazjalnych. Drużynowymi byli Franciszek Zynda i Franciszek Sieracki (późniejszy burmistrz miasta w latach 1936—1939). W latach 1911—1914 przeszkolono w drużynach 60 filomatów. W okresie międzywojennym w Chojnicach było kilka drużyn, wśród których wyróżniała się drużyna gimnazjalna i V drużyna pozaszkolna. W 1933 r. założono → Krąg Starszo-Harcerski, istniała przy nim sekcja Towarzystwa Przyjaciół Harcerstwa. W czasie ostatniej wojny wielu harcerzy oddało swe życie w obronie Ojczyzny, byli łącznikami Organizacji Walki Zbrojnej, walczyli na wszystkich frontach. Historia tajnego skautingu pióra Jana Karnowskiego ukazała się w „Zaborach” 6/36.

HEJNAŁ CHOJNICKI. Do ostatniego tragicznego rozbioru Polski miasto posiadało zawodowego trębacza, który wygrywał hejnał z wieży → kościoła św. Trójcy na Rynku. Melodia poszła w niepamięć. Nowy hejnał skomponował kapelmistrz → I Batalionu Strzelców w Chojnicach Józef Morawiec z okazji „Tygodnia Chojnic” w 1937 r. Po ostatniej wojnie hejnał ponownie rozbrzmiał 20.07.1947 r. z okazji pierwszego powojennego „Tygodnia Chojnic”.

HERB CHOJNIC. Wg rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 13 grudnia 1937 r. o godłach i barwach państwowych „(Monitor Polski” nr 130/37) herb miasta Chojnic ma następujące barwy: w polu srebrnym czarna głowa tura ze złotymi rogami i złotym pierścieniem w nozdrzach, między rogami czerwona róża na zielonej łodydze, łodyga z dwoma zielonymi listkami. Herb przechodził pewną ewolucję. Pierwszy i najstarszy odcisk pieczęci Chojnic pochodzi z przełomu XIV i XV w., późniejsze posiadały cztery krzyże, co miało oznaczać cztery okolice miasta. Okupant hitlerowski zatwierdził dnia 4 czerwca 1942 r. herb nieco odmienny: bez pierścienia w nozdrzach i zamiast kwiatka dał 4 gwiazdy, kolor czarny na srebrnym tle. Kilka uwag o herbie miasta ukazało się w → „Baszcie” nr 3/74 autorstwa F. Pabicha.

HOFBUTTE (imiennie nieznanymi), malarz chojnicki, był współtwórcą fresków nad emporami → w kościele p.w. Zwiastowania NMP, współdziałał z → Franciszkiem Haeflichem.

HOFFMAN BOGUMIŁ (1890—18.02.1945), syn rolnika, nauczyciel, regionalista; studia z zakresu filozofii i historii odbył w Berlinie, autor „Historii gimnazjum państwowego w Chojnicach” oraz szeregu artykułów w → „Zaborach”. Zginął dnia 18 lutego 1945 r. w Rybinie koło Lęborka podczas ewakuacji obozu koncentracyjnego Stutthof.

HOPPE KRZYSZTOF (04.12.1625—15.05.1678), burmistrz i notariusz Chojnic; studiował filozofię w Toruniu, Królewcu, Wittenberdze, Lipsku i Jenie. W 1664 r. osiadł na stałe w Chojnicach; autor licznych prac w dziedzinie filozofii. Wydał „Historię Chojnic” w języku łacińskim, spłonęła w 1742 r. podczas pożaru miasta.

HOTEL POLONIA. Hotel położony był przy → Rynku 23 (na skrzyżowaniu z ul. Gimnazjalną), spłonął podczas działań wojennych w lutym 1945 r. Przez pewien czas mieściły się w nim zbiory muzealne → Juliana Rydzkowskiego i Franciszka Kaletty, syna Jana-właściciela hotelu. Ostatnim właścicielem hotelu „Polonia” przy Rynku był A. Szwemin. Dzisiejszy hotel „Polonia” znajduje się przy ul. Dworcowej 30. W okresie międzywojennym był hotel „Dworcowy”, a właścicielem był Kądziela.

HOTEL REICHSHOF → Reichshof hotel.

HOTEL TURYSTYCZNY, położony przy ul. Myśliboja, zaadaptowany

z byłych magazynów i garaży dawniejszego hotelu „Polonia”, zbudowany w 1967 r., posiada 70 łóżek.

HOTEL OLIMP → Centrum Sportowe.

HUBERT JULIAN (23.01.1870—30.12.1937, Chojnice), wiceburmistrz i radny miejski. Dnia 1 lutego 1930 r. uchwałą Rady Miejskiej nadano mu tytuł „Seniora miasta”, zgodnie z Ordynacją miejską z 1853 r.

I

ICHNOWSKI MAKSYMILIAN (06.08.1909—26.06.1974), mgr filologii klasycznej, pedagog, działacz społeczny, więzień obozów hitlerowskich; autor licznych esejów, opowiadań i przyczynków naukowych; jako pracownik → Archiwum Państwowego przetłumaczył z języka łacińskiego i niemieckiego na język polski ważne historyczne rękopisy archiwalne dotyczące dziejów Chojnic. Skorzystał z nich → Witold Look tworząc tzw. cykl kartek z dziejów ziemi chojnickiej.

J

JAN Z GRABOWA — syn Zawiszy Czarnego, poległ w bitwie pod Chojnicami w dniu 18 września 1454 r.; płyta nagrobkowa przedstawiająca rycerza w zbroi znajduje się w Krakowie.

JANIKOWSKI KRZYSZTOF — fałszerz dokumentów historycznych, dokonał licznych fałszerstw na Pomorzu Gdańskim, m.in. w historii Chojnic, a szczególnie początku Zakonu → Augustianów chojnickich → i kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela; podrabiał i fałszował stare dokumenty klasztorne i kościelne.

JARCEWSKA STRUGA albo „Szeroka struga”, potok występujący do końca XIX w. jako „Brdą”; ma swój początek na polach Chojnat, Władysławka, Karolewa; przepływała niegdyś przez → Jezioro Zakonne i wieś Jarcewo do Jeziora Charzykowskiego. W czasie pruskiej niewoli potok nazywano „Moddergraben” („rów mulisty”, stąd do dziś używana nazwa „Modejka”).

JARMARKI. Przywilej na roczne jarmarki miasto otrzymało 23 września 1472 r., nadał go król Kazimierz Jagiellończyk. Zjazdy kupców, rzemieślników i kupujących odbywały się raz w roku w Wielki Czwartek. W okresie międzywojennym jarmarki odbywały się dwa razy w roku na wszystkich placach miasta. Na jarmarku w dniu 18 listopada 1937 r. były np. 404 stoiska rzemieślników i handlarzy oraz 516 stoisk kupieckich. Jarmarki te znie-

siono po okresie II wojny światowej. Od 1975 r. w ramach majowych obchodów Dni Folkloru Kaszubskiego, Muzeum Historyczno-Etnograficzne w Chojnicach corocznie urządza tzw. Jarmarki Kaszubskie twórców ludowych w zakresie haftu, plecionki, rzeźby itp.

JASNOCH KAZIMIERZ (1886—1966), artysta malarz, urodzony w Czersku, lecz mocno związany z Chojnicami; studiował w Berlinie, następnie w Krakowie w Akademii Sztuk Pięknych pod kierunkiem Teodora Axentowicza, od 1917 r. w Poznaniu i tam występował w grupie „Świt”; bardzo często przebywał w Borsku na ziemi chojnickiej. W 1921 r. portretował Ignacego Jana Paderewskiego (w Paryżu). Współpracował z prof. Lindemannem i → Franciszkiem Konitzerem. Wykonał polichromię w kościele farnym w Czersku, był autorem kilku krótkich rozpraw o sztuce w → „Zaborach”.

JEZIORO ZAKONNE. Pozostałością okresu polodowcowego były dwa łączące się ze sobą, a otaczające miasto jeziora: Zakonne, zwane również Jeleńcz oraz Zielone zwane także Cegielnianym. Jezioro Zakonne ma swoją nazwę od Wyspy Zakonnej, zwanej również Wyspą Mniszą — wymienione po raz pierwszy w roku 1366 r. Jeszcze w 1850 r. Jezioro Zakonne rozciągało się od → Alei Brzozowych do ul. Krętej, sięgało do dzisiejszego → Placu Dzierżyńskiego i ul. Angowickiej z jednej strony i ul. Prochowej z drugiej strony. Oba jeziora łączyły się koło → Bramy Gdańskiej, a wody tych jezior zasilaly → młyn słodowy (1360) położony przy dzisiejszej ul. Mickiewicza. Osuszenie jeziora zapoczątkowano w 1857 r., następnie w związku z epidemiami w 1866 r. postanowiono całkowicie osuszyć oba jeziora (1868 r.). Młyn słodowy rozebrano częściowo, a lustro jeziora opuszczono o 2 stopy. Jezioro Zielone spuszczone całkowicie w 1900 r., a Jezioro Zakonne stopniowo w 1894, 1923, 1924 r. i ostatnio w 1936 r. Głębokość Jeziora Zakonnego sięgała 7 m. Po Jeziorze Zakonnym pozostał jedynie zabrudzony ściekami mały staw w → Parku Tyśiąclecia.

JEZIORO ZIELONE (Cegielniane) łączyło się z Jeziorem Zakonnym, rozciągało się między ul. Wysoką, Ogrodową i Mickiewicza, w miejscu dzisiejszego stadionu sportowego. Wody jeziora zasilaly → młyn słodowy. Z powodu licznych epidemii jezioro postanowiono w 1868 r. osuszyć (w 1877 r. było zamulone cuchnącymi ściekami miejskimi). Nastąpiło to w 1900 r., w latach dwudziestych były tu działki ogródkowe, obecnie stadion. Monografia Chojnic z 1971 r. błędnie określa Jezioro Zielone jako Kozie.

JEZUICI. Zakon Jezuitów pojawił się w Chojnicach w 1620 r.; głównym celem Zakonu była praca nad podniesieniem moralności i szerzenie wiary chrześcijańskiej. W 1623 r. założyli w Chojnicach własne kolegium, była to trzecia po szkole parafialnej szkoła miejska, miała 3 klasy: Grammatica, Syntaxis, Humanitas, była szkołą średnią, tzw. studia interiora. Założenie szkoły przypisuje się proboszczowi chojnickiemu ks. J. Gleis-

sen-Dorągowskiemu. W 1743 r. przystąpiono do budowy nowego gmachu kolegium (obecnego budynku Liceum Ogólnokształcącego), kościoła jezuickiego (w stylu barokowym). W dawnych wiekach ul. Gimnazjalną zwano Jezuicką, → Banner Jan.

JUNKER P.I., nauczyciel chojnicki, autor książki pt. „Glaubensanderungen der Stadt Conitz zum das Jahr 1550 und die Pfarrkirche zu St. Johannes”, wydanej w 1841 r.

K

KALETTA JAN (senior), 04.02.1870—25.03.1942, wiceburmistrz miasta, długoletni radny miejski, działacz niepodległościowy, członek licznych stowarzyszeń, kilkakrotny król → Bractwa Strzeleckiego (kurkowego), zginął podczas łapanki w Warszawie, gdzie przebywał pod przybranym nazwiskiem Józefa Kluski.

KALETTA JAN (junior), syn poprzedniego, kupiec, autor zarysu historycznego → Bractwa Kurkowego w Chojnicach, aresztowany przez Gestapo, zginął 3 listopada 1939 r.

KALETTA FRANCISZEK, syn Jana, kupiec. Wspólnie z Julianem Rydzkowskim zbierał eksponaty i pamiątki historyczne z dziejów Chojnic dla przyszłego → Muzeum; udostępnił dla zbiorów muzealnych pokoje → hotelu „Polonia”, którego właścicielem był jego ojciec.

KALUŻNY I., generał wojsk radzieckich, były dowódca Smoleńskiej Dywizji Kawaleryjskiej, która brała bezpośrednio udział w wyzwoleniu Chojnic spod okupacji hitlerowskiej.

KAPLICA ŚW. ANNY. Po odzyskaniu 24 sierpnia 1616 r. na mocy wyroku Sądu Królewskiego (z dnia 9 sierpnia 1613 r.) → kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzyciela z rąk luteranów ówczesny proboszcz Jan Gleissen-Dorągowski odbudował (zniszczoną w 1657 r.) kaplicę, którą przeznaczył dla rodziny Dorągowskich. Ozdobił ją freskami sławny malarz chojnicki i gdański → Herman Han. Kaplica uległa pożarom w 1733 r., następnie w 1742 r., zlikwidowano ją w 1755 r.

KAPLICA ŚW. MARIII MAGDALENY, zbudowana w stylu gotyckim, położona była obok → Kaplicy św. Anny; po zniszczeniu w 1657 r. odbudowana została jak inne kaplice przez księdza Gleissen-Dorągowskiego; w 1733 r. uległa znów poważnemu zniszczeniu, dlatego ją rozebrano.

KAPLICA PANNY MARIII, odbudowana jak inne kaplice przez ówczesnego proboszcza ks. Gleissen-Dorągowskiego jako wotum dziękczynne; pierwotne sklepienie kaplicy było półkoliste, beczkowate. Po zniszczeniach II wojny światowej sklepienie odbudowano w 1951 r. w stylu gotyckim ze zwornikiem i wspornikami. Ołtarz w kaplicy jest dziełem → Antoniego

Langowskiego z Czerska, kopia statui Pięknęj Madonny Toruńskiej dziełem → Zofii Kuźmowicz-Iwickiej. Witraże wykonał prof. Edward Kwiatkowski z Torunia.

KAPLICA ZAKŁADU ŚW. KAROLA BOROMEUSZA. Poświęcenie kaplicy p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP nastąpiło 2 października 1906 r., wyposażona była ona w stylu neogotyckim. Cztery wspaniałe witraże: „Chystus wśród dzieci”, „Najświętsza Rodzina”, „Niepokalane Poczęcie NMP” oraz witraż ornamentacyjno-dywanowy uległy zniszczeniu w czasie wyzwolenia miasta w 1945 r. W 1970 r. kaplicę przeniesiono do domu św. Franciszka, → Zakład św. Karola Boromeusza.

KARCZMA „POD ROPUCHĄ” położona była przy szosie bytowskiej, za drugim odgałęzieniem do Charzyków, po stronie należącej do Niemiec. Uległa całkowitemu zniszczeniu na skutek działań wojennych w lutym 1945 r.

KARCZMA TECHOWA znajdowała się w Małych Osadach, potocznie zwanych Nową Ameryką, przy szosie Gdańskiej; nazwa pochodzi od rodziny Techy. Syn ich Jakub w roku 1572 był proboszczem chojnickim. Zmarł w roku 1578. Karczmę z salą balową zbudowano w 1925 r. Ostatnim właścicielem był Wincenty Brzeziński.

KARNOWSKI JAN, pseudonim Woś Budzisz (16. 05. 1886, Czarnowo koło Brus — 02.10.1939, Wyrzysk), sędzia, poeta i pisarz kaszubski, autor ponad dwustu prac przyczynkarskich, krytyk literatury kaszubskiej, regionalista i teoretyk ruchu młodokaszubskiego, redaktor i publicysta; współpracował z „Gryfem”. Całokształt jego twórczości przedstawił → Kazimierz Ostrowski w broszurce pt. „Z kaszubskiej gleby” (1973); w 1964 r. w XXV rocznicę śmierci poety wmurowano w gmachu sądowym tablicę upamiętniającą jego pracę w Sądzie Okręgowym; ulicę ciągnącą się od ul. Bytowskiej w stronę Parku Miejskiego nazwano jego nazwiskiem; GOK Brusy nosi jego imię; pochowany na cmentarzu w Brusach. Tam też w 1986 r. odsłonięto pomnik upamiętniający jego działalność na Kaszubach.

KARTKI Z DZIEJÓW ZIEMI CHOJNICKIEJ, cykl przeszło 100 krótkich artykułów z dziejów ziemi chojnickiej, Borów Tucholskich i Krajny, ogłoszony w latach 1966—1969 w „Gazecie Pomorskiej”, opracowania dokonał → Witold Look na podstawie przetłumaczonych przez → Maksymilianę Ichnowskiego łacińskich i niemieckich rękopisów archiwalnych; w 1970 r. ukazał się cały zbiór w → „Zeszytach Chojnickich” nr 2.

KASYNO. Pierwotne kasyno garnizonowe położone było na tzw. → Człuchowskim Przedmieściu, przy dzisiejszej ul. Młyńskiej (w miejscu, gdzie dzisiaj jest → Sąd Rejonowy). Właścicielem kasyna był budowniczy miejski Fryderyk Chrystian Boetcher, czynne było do 1850 r. W okresie międzywojennym kasyno oficerskie mieściło się początkowo przy ul. Świętopełka nr 6, w domu oficerskim na terenie koszar I Batalionu Strzelców, następnie w budynku pohotelowym na rogu ul. Warszawskiej i ul. Dwor-

cowej (dziś Zespół Szkół Rolniczych). Krótco przed wybuchem ostatniej wojny kasyno przeniesiono do domu oficerskiego przy ul. Świętopełka 6.

KAT — wykonawca kar śmierci i kar cielesnych ustanowionych wyrokiem sądowym. Kaci uchodzili za ludzi gorszego gatunku, rzemiosło to przymusowo dziedziczył syn po ojcu. Ostatnim znanym katem chojnickim był niejaki Schreiber, który mieszkał na → Człuchowskim Przedmieściu poza obrębem miasta. Wg ówczesnych zwyczajów nie mógł on mieszkać w obrębie miasta. W kościele nie wolno mu było zajmować miejsca wśród wiernych, jego miejsce było w kruchcie, gdzie musiał siedzieć na krześle o trzech nogach. Schreiber zmarł w 1810 r. Ostatnią egzekucję (ścięcie głowy toporem przez kata) wykonano w Chojnicach 19 sierpnia 1853 r. na Katarzynie Narloch, na mocy wyroku królewskiego Sądu Przysięgłego z ławą z 24.11.1852 r. Wykonawcą był kat Fischer sprowadzony ze Swiecia, jego dwaj pomocnicy pochodzili z Czarnego i Tucholi.

KATARYNIARZE. Znany dwóch chojnickich kataryniarzy, którzy w okresie międzywojennym (1920—1939) grali przed każdym domem. Pierwszy nazywał się Grewe. Był niewidomy. Mieszkał początkowo w domu grabarza przy Pl. Kościelnym, następnie w domeczku na murach po północnej stronie ul. Podmurnej. Drugi, Antoni Tyszkiewicz, mieszkał przy ul. Strzeleckiej. Zmarł w okresie ciemnej nocy okupacyjnej na zawał, kiedy zabrano mu katarynkę.

KATOWNIA. Chojnicka katownia mieściła się w baszcie → Wiedźma (zwanej też Czarownicą), rozebranej w 1854 r., położonej między → ul. Krętą a ul. Krótką. Ostatnim właścicielem katowni był aptekarz Jan Fryderyk Wilhelm Ackermann ze Złocieńca koło Drawska, który miał ją w swoim posiadaniu w latach 1800—1849. Po nim basztę odziedziczył syn jego Karol. Do obowiązku właściciela katowni należało dostarczenie sądowi kata z pomocnikami.

KAWECKI LEON STANISŁAW, rodowity chojniczanin, syn kupca chojnickiego Adama, ur. 02.07.1921 r., grafik, medalier, artysta malarz; kształcił się w Szkole Sztuk Pięknych w Poznaniu (1936—1939), następnie w Austrii, Grecji, Hiszpanii, Portugalii i w Pittsburgu w USA; w swoim dorobku ma liczne Grand Prix, portretował Jana Pawła II. Obecnie mieszka w Kalifornii w USA, utrzymuje kontakt z Chojnicami. Od 1976 r. koresponduje z Muzeum, któremu przekazał 90 dzieł w darze. W 1984 r. Muzeum urządziło wystawę zbiorów L.S. Kaweckiego.

KAZMIERSKI ANTONI (17.01.1874—08.03.1945), fabrykant wódek, koniaków, likierów i rumów, długoletni radny miejski i komendant Ochotniczej Straży Pożarnej, wieloletni członek → Bractwa Kurkowego i wielu stowarzyszeń, fundator dzwonu dla kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela. Fabryka jego działała w latach 1836—1945. Z okazji setnej rocznicy założenia → fabryki ukazała się jednodniówka nakładem chojnickiej drukarni Wł. Schreibera. (1936).

KINO METROPOL, pierwsze kino chojnickie prowadzone przez byłego sekretarza Wydziału Powiatowego Mięsikowskiego.

KINO NOWOŚCI, jedyne kino w okresie międzywojennym przy Placu Królowej Jadwigi (dziś → Plac Niepodległości), którego właścicielem był Paweł Krzyżniewski, kierownikiem Maksymilian Otoliński, a operatorem Jan Jażdżewski. Pierwszą aparaturę dźwiękową użyto 9 kwietnia 1932 r., wyświetlano film pt. „10-ciu z Pawiaka”, w rolach głównych występowali Adam Brodzisz, Bogusław Samborski, Karolina Łubieńska i Zofia Batorycka. Kino zlikwidowano w 1945 r., obecnie w tym budynku mieści się magazyn meblowy.

KINO KOSMOS, przy ul. Młyńskiej 2, powstało w okresie okupacji hitlerowskiej w 1941 r. z przebudowanej sali tanecznej. Początkowo kino nosiło nazwę „Pomorzanin” (polską nazwę kino otrzymało w początkowych latach powojennych).

KINO MEWA, działało od 1947 r. przez kilka lat jako kino zakładowe → Zakładów Rybnych.

KINO-TEATR, położony na skrzyżowaniu ul. Swaróżyca i ul. Gdańskiej na byłym → cmentarzu luterańskim; zbudowany w czynie społecznym z okazji 25-lecia PRL, oddany do użytku 5 września 1970 r., pozostaje pod zarządem Wojewódzkiego Zarządu Kin w Bydgoszczy.

KLIMA FRANCISZEK LESZEK, urodzony 10.09.1904 r., nauczyciel; wspólnie z → Kazimierzem Mrozem wydał w 1938 r. książkę pt. „Powiat chojnicki w świetle cyfr” nakładem Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego O/Chojnice.

KLOSS ELŻBIETA, autorka wydanej w 1927 r. książki pt. „Das Bürgerbuch der Stadt Konitz von 1550—1850”.

KLUB KRĘGLARSKI (KRĘGLARZY) o nazwie „Bałtyk”, powstał w 1923 r. Stanowisko pierwszego prezesa piastował zegarmistrz i kupiec Alfons Tuszyński. Zawody odbywały się w kręglarni przy Hotelu Dworcowym. O tytuł „króla kręglarzy” walczone po raz pierwszy w 1928 r., został nim piekarz Kilian Troka, pierwszym rycerzem Alfons Pierzyński, drugim Alfons Tuszyński. W 1932 r. Klub zmienił swoją pierwotną nazwę na „Czerwony Fez”. W okresie międzywojennym było w Chojnicach pięć kręgielni: przy Hotelu Dworcowym (Wł. Kądziała), przy restauracji Węsierskiego (ul. Batorego 1), przy zajezdni i restauracji Jażdżewskiego przy → Placu św. Jerzego, przy restauracji leśnej Krausego oraz w Małych Osadach przy restauracji Wincentego Brzezińskiego. Wszystkie zlikwidowano w 1945 r. Obecnie jedyna mieści się w domu obok Stadionu Sportowego przy ul. Mickiewicza, którą założono w 1979 r.

KLUB OFICERÓW REZERWY, statutowe ogniwo Ligi Obrony Kraju. Zrzesza oficerów, chorążych i podoficerów, niezależnie czy pełnili służbę jako żołnierze zawodowi, czy też zdobywali stopnie wojskowe w toku

pracy zawodowej odbywając ćwiczenia wojskowe w określonych specjalnościach. Skupia 122 członków, którzy w razie potrzeby włączają się do różnych prac organizowanych przez władze miejskie, zakłady pracy bądź organizacje społeczne. Członkowie Klubu spotykają się z młodzieżą z okazji różnych rocznic i świąt państwowych, pomagają w przygotowaniu zawodników i organizowaniu spartakiad sportów obronnych, przeprowadzają i uczestniczą w zawodach strzeleckich w kołach i klubach LOK, włączają się do prac społecznych oraz angażują się w życie polityczne, społeczne i gospodarcze Chojnic pełniąc wiele zaszczytnych i odpowiedzialnych funkcji. Biorą też udział w szkoleniu np. kierowców dla potrzeb wojska, kandydatów na podoficerów Zasadniczej Służby Wojskowej oraz programowym, rozrzucają opiekę nad szkolnymi kołami Ligi Obrony Kraju, pełnią funkcje dowódcze i instruktorskie w Zakładowych i Terenowych Oddziałach Samoobrony. Klub organizuje też szkoleniowe wycieczki do Jednostek Wojsk, gdzie członkowie zapoznają się z nowoczesnym sprzętem i wyposażeniem różnych rodzajów wojsk. Tradycją klubu są wyjazdy do Męcikała i Krojant z okazji Dnia Wojska Polskiego oraz w rocznicę tych bitew, by pod pomnikami zorganizować uroczyste apele przy udziale miejscowego społeczeństwa i młodzieży szkolnej.

KLUB TENISOWY o nazwie „Hedon” powstał w 1923 r. Pierwszym jego prezesem był prof. Matysik, a sekretarką M. Buraczyńska. W 1936 r. prezesem został dr Eugeniusz Halski. Zawody odbywały się na korcie w ogrodzie Hotelu Dworcowego. W okresie międzywojennym w Chojnicach było pięć kortów tenisowych: przy Hotelu Dworcowym, w ogrodzie Strzelnicy przy ul. Strzeleckiej, ogrodzie Starostwa Powiatowego, przy Zakładzie Poprawczym i ogrodzie kupca Hermanna w Charzykowach przy kąpielisku miejskim; wszystkie zlikwidowano w 1945 r. Jedyne czynne korty tenisowe znajdują się obecnie przy ul. Żwirki i Wigury. Zbudowane zostały w czynie społecznym przez załogę chojnickiego „ZREMB”-u.

KLUB ŻEGLARSKI → żeglarstwo. Kolebką żeglarstwa jest Jezioro Charzykowskie. Na nim w 1919 r. pojawiły się pierwsze łodzie. Po przejęciu Pomorza przez władze polskie żeglarstwo rozwinęło się bardzo szybko. Dnia 22 marca 1922 r. utworzono w Chojnicach Klub Żeglarski, założycielem i długoletnim prezesem był Otton Weilandt (jednocześnie wiceprezes Polskiego Związku Żeglarskiego). Do klubu wstąpiło wówczas 38 osób. W 1922 r. klub posiadał 8 jachtów, w 1925—22, 1929—50 jednostek, w 1935—125 żaglówek. CHKŻ w 1924 r. zorganizował regaty przedolimpijskie, w 1925 r. pierwsze mistrzostwa Polski; w 1927 r. jego członkowie brali udział w regatach morskich w Gdyni, wiele razy w regatach ogólnopolskich. W 1937 r. prezesem klubu był adwokat Otton Słapa, sekretarzem Józef Kądziela (zostawił w rękopisie historię klubu od założenia do 1950 r.).

KOLEJ. Pierwszy pociąg wjechał do Chojnic 15 listopada 1871 r. z Pily. W 1873 r. oddano do użytku linię kolejową z Chojnic do Tczewa, w 1877 r.

do Szczecinka, w 1894 r. do Nakła i w 1902 r. do Lipusza i Kościerzyny. Pierwsze pociągi prowadziły skład towarowo-pasażerski.

KOLEKCJA HISTORYCZNO-REGIONALNA I TROISTYCZNA MAKOWSKICH. Zapoczątkowana została w 1926 r. przez → Albina Makowskiego, mieści się w domu przy ul. Drzymały 5. Kolekcja składa się z przeszło trzech tysięcy eksponatów archeologicznych, numizmatycznych, ceramicznych, sfragistycznych, militariów, pamiątek regionalnych i rodzinnych; jest jedynym zarejestrowanym muzeum troistycznym. Księgozbiór składa się z przeszło 4000 woluminów. Wg testamentu właściciela zbiory po jego śmierci przeszły na rzecz miasta. Kolekcja została zinwentaryzowana przez Muzeum Historyczno-Etnograficzne w Chojnicach i udostępnia zwiedzającym w mieszkaniu założyciela kolekcji — Albina Makowskiego. Jest to jedyna z wielu kolekcji prywatnych istniejących w Chojnicach, która w całości przeszła na własność miasta.

KOLEKCJA RODZINY ŁUKOWICZÓW, jedna z większych kolekcji na Pomorzu; zbiory głównie o tematyce myśliwskiej pochodziły prawie z całego świata (przede wszystkim Afryki, Australii), znajdowały się w niej też pamiątki i archiwalia dotyczące ziemi chojnickiej, a także bogaty księgozbiór (w tym 556 tomów o tematyce myśliwskiej), obecnie kolekcja nie istnieje, → Łukowiczowie.

KOLEKCJA STANISŁAWA NOWAKA — Stanisław Nowak ur. 1928 r., wieloletni pracownik administracji państwowej, działacz społeczno-polityczny, wieloletni prezes Koła Łowieckiego „Knieja”. Od wielu lat gromadzi i kolekcjonuje nie tylko stare zbiory oraz rękodzieła artystyczne sztuki użytkowej i zdobniczej, ale też okazy przyrody o tematyce łowieckiej. Sam z zamiłowaniem wykonuje piękne drewniane meble, zdobione wykładaniem powierzchni przedmiotu (stołów — krzeseł, foteli) bejcowanymi intarsjami z kości i części rogów jelenich. Swoje dzieła wystawiał na licznych pokazach, m.in. w Muzeum Historyczno-Etnograficznym.

KOŁATKI. Do niedawna jeszcze prawie wszystkie stare domy miejskie posiadały kołatki do stukania w bramy, drzwi, furty itp. — z żelaza zdobionego różnymi motywami. Np. dom notariusza Gebauera przy → Placu Jagiellońskim miał ozdobną głowę lwa z obręczą w paszczy, dom piekarza przy → ul. Kościuszki struceł, dom kowala przy ul. Strzeleckiej 7 podkowę, dom grabarza przy placu kościelnym czaszkę, drzwi starego ratusza posiadały kołatkę w postaci orła z obręczą, dom proboszcza — czworokątny ornament kuty w żelazie. Wszystkie zginęły na skutek postępu technicznego.

KOŁO POLSKIEGO ZWIĄZKU ZACHODNIEGO O/CHOJNICE, istniejące w okresie międzywojennym, uległo likwidacji we wrześniu 1939 r. Prezesem koła był Lucjan Pech, sekretarzem Stanisław Karpus, prezesem Zarządu Obwodowego Józef Sowiński, a sekretarzem Bronisław Zaparucha.

KOMINIARZE. Wg dokumentów archiwalnych pierwszy zarejestrowany w mieście kominiarz pojawił się w 1746 r.

KOMITET GMINNY PZPR — powstał w 1973 r. — po pierwszym etapie reformy administracyjnej. Poprzednio na tym terenie istniała gromadzka organizacja partyjna. I sekretarzami KG PZPR byli — Kazimierz Groganowski (1973—75), Ryszard Śmielecki (1975—76), Wanda Weltrowska (1976—82), Jerzy Badziąg (1982—85) a obecnie Krystyna Kijek. KG PZPR z powodzeniem realizuje swe funkcje w środowisku wiejskim, przyczyniając się do rozwoju gospodarczego i społecznego gminy.

KOMUNIKACJA MIEJSKA. Pierwszy konny autobus kursował w Chojnicach w latach dwudziestych, należał do Cyry. Inny autobus należał do → Kazimierza Zablockiego, dwa do Franciszka Rzepińskiego; kursowały do wybuchu wojny w 1939 r. Miejscem postoju autobusów był → Rynek. Po wojnie autobusy komunikacji miejskiej pojawiły się 11 lipca 1959 r. W 1960 r. było ich sześć — łącznie przewoziły 816 tys. pasażerów. W 1974 r. zakład komunikacji miejskiej posiadał już 27 autobusów, a obecnie 11 linii i 39 autobusów (1986 r.).

KONITZER FRANCISZEK, grafik, artysta malarz, działał w okresie międzywojennym w Chojnicach, Czersku, Grudziądzu i Poznaniu, członek Stowarzyszenia Artystów Pomorskich.

KONITZER MITTELLUNGEN, tygodnik w okresie niewoli pruskiej, powołany do życia w 1848 r. przez niemieckie elementy liberalno-kapitalistyczne. Jego żywot był krótki, wychodził tylko przez pierwsze półrocze 1848 r.

KONITZER TAGEBLATT, gazeta chojnicka założona w 1872 r. jako organ konserwatystów niemieckich na powiat chojnicki; wychodził do września 1939 r., wydawcą był Władysław Schreiber.

KONWIKT → Augustianie → kościół poaugustiański.

KOREA, potoczna nazwa dzielnicy przemysłowej po wschodniej stronie miasta, za mostami kolejowymi.

KOSTNICA. Starą kostnicę (podziemną), dziś już nieczynną, przy szpitalu i → Zakładzie św. Karola Boromeusza założono w 1919 r., służyła do 1969 r., kiedy to zbudowano nową przy ul. Wysokiej. Kostnicę przy cementarną na → Cmentarzu Komunalnym zbudowano w 1961 r., służy do dziś służbie cmentarnej za dom gospodarczy.

KOSZARY dla garnizonu chojnickiego. System pawilonów żołnierskich z budynkami dla żołnierzy, dowództwa i administracji, kasyna, pomieszczenia gospodarcze, szopy na sprzęt, stajnie itd. mieścił się początkowo na → Nowym Mieście, przy dzisiejszej ulicy Nowe Miasto. Koszary te zbudowano w latach 1784—1786; w okresie powojennym budynek koszarowy służył w części służbie zdrowia, w części Technikum Ekonomicznemu i Liceum Ogólnokształcącemu. Przez jakiś czas mieścił się tam też Dom Dziecka. W 1978 r. północna część budynku uległa rozbiórce, a w 1979 r.

w miejscu tym zbudowano od podstaw nowy budynek szkolny dla Zespołu Szkół, zaś wschodnia część została przebudowana. Koszary I Batalionu Strzelców w okresie międzywojennym mieściły się w budynku dawnego Szpitala Powiatowego położonego na skrzyżowaniu ulicy Żwirki i Wigury, Świętopełka, Drzymały. Kompleks szpitalny wzniesiono w latach 1914—1917. Nowe, tzw. czerwone koszary, zbudowano w 1936 r. po przeciwnej stronie, przy ul. Świętopełka, służyły one wojsku do 1948 r., po czym budynek przeznaczono na mieszkania. W 1979 r. budynek przejęła „Eltra”. Koszary ulańskie położone przy szosie kościerskiej mieściły się w byłej szkole dla dzieci pracowników Państwowego Zakładu Wychowawczego. W okresie I wojny światowej budynek ten służył za szpital wojskowy, obecnie jest to dom mieszkalny.

KOSZYKARSTWO. W okresie międzywojennym fabryka koszyków i mebli koszykarskich położona była przy ul. Dworcowej 16/18 (dziś Swierczewskiego), należała do Antoniego Piotrowskiego, zatrudniała przeszło 600 pracowników. Zlikwidowano ją w latach trzydziestych. Wytwórnia mebli koszykarskich znajduje się dziś przy ul. Grunwaldzkiej.

KOŚCIELECKI MIKOŁAJ, starosta chojnicki i tucholski w latach 1484—1487, za jego życia Chojnice przeszły do starostwa człuchowskiego, przy którym pozostały aż do 1772 r. (do czasów I rozbioru Polski).

KOŚCIÓŁ p.w. ŚCIĘCIA Św. JANA CHRZCICIELA, zbudowany na początku XIV w. w stylu gotyku nadwiślańskiego; uległ liczny zniszczeniom podczas pożaru w 1433 r., 1466 r., 1657 r., 1733 r., 1945 r.; po pożarze w 1433 r. przebudowany; w latach 1555—1616 był w posiadaniu luteranów, na mocy wyroku Sądu Królewskiego (22.08.1616 r.) wrócił w ręce katolików. Wielkie zasługi przy jego odzyskaniu położył ówczesny proboszcz ks. → Jan Gleissen-Doręgowski, który otoczył kościół trzema → kaplicami. → Potral główny uzyskał dzisiejszą formę w 1903 r. za czasów → ks. Boeniga; sklepienie krzyżowo-gwiazdowe odbudował → ks. Bolesław Makowski. Odbudowę poważnie zniszczonej w 1945 r. świątyni zainicjował ks. → Bernard Czaplinski, późniejszy biskup chełmiński z siedzibą w Pelplinie, kontynuował ks. → Arkadiusz Liss. Kamienny ołtarz z Chrystusem wykonała → Zofia Kuźmowicz-Iwicka. W podziemiach świątyni spoczywają zasłużeni chojniczanie: ks. Jan Gleissen-Doręgowski, ojciec jego Jan Doręgowski, malarz → Herman Han i → Franciszek Haeflich.

KOŚCIÓŁ p.w. ŚW. DUCHA, zwany też Prepozytornią, Proboszczówką. Pierwotny kościół, zbudowany w 1440 r., przetrwał do 1610 r., kiedy spłonął. Odbudowany przez luteranów i powiększony o szpital znowu spłonął w 1660 r., ponownie odbudowany przetrwał do 1937 r.; zbudowany w stylu pruskiego muru, posiadał jedną miedzianą barokową wieżę. Ostatnio służył za kostnicę, przyległy szpital za dom starców gminy luteranckiej. Na skutek nagłego pochylenia się wieży kościół rozebrano; położony był na skrzyżowaniu ówczesnej ul. Człuchowskiej z → Placem Jagiellońskim

opodal Szkoły Podstawowej nr 1, dziś miejsce to zajmują kramy handlowe.

KOŚCIÓŁ p.w. ŚW. JERZEGO, położony poza murami obronnymi na tzw. Gdańskim Przedmieściu, zbudowany z fundacji Marcina Ditlifa; w 1519 r. zniszczony przez Krzyżaków, odbudowany, ponownemu zniszczeniu uległ 14.05. 1556 r. (Szwedzi), całe wnętrze kościoła zostało zrabowane, a srebrny artystycznej roboty relikwiarz w postaci głowy św. Jerzego z 1487 r. wywieziony do Szwecji. Ponownie odbudowany zajęty został przez luteranów, którzy mieli go w swoim posiadaniu do 1616 r. Z czasem kościół przestał pełnić funkcję sakralną, gdyż w jego wnętrzach urządzono szpital. Całkowitemu zburzeniu kościół wraz ze szpitalem uległ w 1741 r. Na miejscu tym ustawiono początkowo duży drewniany krzyż, a następnie upamiętniono miejsce pomnikiem św. Jana Nepomucena. W 1826 r. pomnik odnowiono. W czasie walk ideologicznych i politycznych za czasów Bismarcka pomnik usunięto. Po latach na jego miejscu postawiono okrągły kamienny wysoki obelisk z żelaznym krzyżem i odpowiednim napisem, zburzyli go hitlerowcy we wrześniu 1939 r.

KOŚCIÓŁ LUTERAŃSKI p.w. Św. TRÓJCY, położony na Rynku, zbudowany w 1620 r. Posiadał trzywarstwową barokową wieżę i małą sygnaturkę. Na głównej fasadzie znajdował się zegar słoneczny, który przez prawie 400 lat wskazywał mieszkańcom miasta dokładny czas. W ciągu swego istnienia kościół ulegał pożarom i zniszczeniom wojennym, w listopadzie 1939 r. zburzony został przez hitlerowców. W ten sposób Niemcy rozszerzyli plac (Rynek) dla swoich manifestacji. Z galerii na wieży od niepamiętnych czasów orkiestra Ochotniczej Straży Pożarnej w Sylwestra grała melodyjną pieśń „Ciebie Boże chwalimy”.

KOŚCIÓŁ p.w. MATKI BOSKIEJ KRÓLOWEJ POLSKI. Budowę kościoła zainicjował proboszcz parafii Ścięcia św. Jana Chrzciciela ks. dr Arkadiusz Liss (1 marca 1957 r.). Nieporozumienia spowodowały, że budowę rozpoczęto dopiero w 1980 r. wg projektu architekta grudziądzkiego Witolda Nagórskiego (zm. 1980 r.). Kościół powstaje w sąsiedztwie wielotysięcznego Osiedla 700-lecia. Pracami budowlanymi kieruje proboszcz kościoła — ks. prałat Aleksander Kłos.

KOŚCIÓŁ POAUGUSTIAŃSKI → Augustianie → konwikt.

KOŚCIÓŁ POJEZUICKI p.w. Zwiastowania NMP zbudowany w latach 1718—1755 na szczątkach pierwotnego drewnianego przez architektów gdańskich i budowniczych czeskich. Budowę w stylu barokowym zakończył brat Zelner (Selner) z Poznania, uczeń ojca Bartłomieja Wąsowskiego, współtwórca poznańskiej fary. W okresie okupacji hitlerowskiej zajęli go luteranie niszcząc wspaniałą wystrój. W lutym 1945 r. pożar zniszczył wieżę miedzianą po stronie południowej, którą zrekonstruowano w 1963 r. Zamalowaną w czasie okupacji polichromię zmyto w 1970 r. Po stronie południowej w 1868 r. dobudowano → aulę gimnazjalną.

KOŚCIUSZKI ULICA → Gdańska ulica → ulica Kościuszki (Dmowska ulica).

KOWALSKA ULICA → ulica Cechowa.

KRĄG STARSZO-HARCERSKI, założony z inicjatywy prof. → Stefana Bieszka, nauczyciela Łukasza Schulza, księgowego Konstantego Tyborskiego oraz sekretarza sądowego — Franciszka Pabicha, swą działalność rozpoczął 21 maja 1933 r. Skupiał początkowo 22 członków — byłych harcererek i harcerzy. Zarząd składał się z prezesa (St. Bieszk), wiceprezesa (K. Tyborski), sekretarza i kronikarza (Fr. Pabich). Przy Kręgu istniała sekcja Towarzystwa Przyjaciół Harcerstwa, której założycielami byli chojniccy nauczyciele: Bieszk, Schulz, Klima, Wycech oraz pracownicy umysłowi: Fr. Kęsik, Tyborski, Fr. Pabich. Przewodniczącą sekcji była starościna Eugenia Lipska, sekretarzem Czesław Wycech (późniejszy Marszałek Sejmu). Krąg i sekcja działały do 1939 r.

KRĘTA ULICA → ulica Kręta.

KRÓTKA ULICA → ulica Krótka.

KRUCYFIKS. W 1555 r. w czasie walk religijnych w Chojnicach na cmentarzu przykościelnym zabito proboszcza chojnickiego → Schnitkego, zawieszono wówczas na północnej ścianie zewnętrznej kościoła farnego drewniany rzeźbiony krucyfiks misyjny nieznanego rzeźbiarza. Z czasem krucyfiks uległ zbutwieniu, obecny stojący w tym miejscu pochodzi z 1922 r. Jest dziełem artysty rzeźbiarza Józefa Brunki (syna znanego i długoletniego zakrystianina kościoła p.w. Zwiastowania NMP), poświęcony misjom. Wysoki, pierwotny misyjny krucyfiks wiszący na wewnętrznej północnej ścianie kościoła spłonął w lutym 1945 r. w czasie kolejnego pożaru kościoła w okresie wyzwania miasta spod okupacji hitlerowskiej.

KRÜGER HANS (1902—1971), sędzia okupacyjnego Sądu Okręgowego, sprawował kierownictwo Sądu Powiatowego w Chojnicach w latach 1939—1945, członek hitlerowskiego Sądu Specjalnego, członek NSDAP i Ortsgruppenleiter. Po wojnie minister przesiedleńców w rządzie bońskim. W 1962 r. prasa krajowa i światowa rozpisala się o jego zbrodniach w Chojnicach. Ujawnił ją prof. Albert Norden 06.12.1962 r. na konferencji prasowej w Berlinie Wschodnim. Bundestag zniósł jego nietykalność poselską, a kanclerz Erhardt w imieniu rządu zawiesił go w czynnościach ministra. Dochodzenie prowadziła Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. Sprawę karną przeciw niemu Sąd Federalny umorzył z powodu braku dowodu winy. NRD działalność Krügera opublikowała w „Brunatnej Księdze” pod tytułem „Dr Hans Krüger. Ein Blutrichter Hitlers”.

KRYNICA CZELADZKA — źródło przy ul. Strzeleckiej, po lewej stronie przed Parkiem Miejskim na Osiedlu Podlasie. W XVI—XVIII w. czeladź rzemieślnicza odbywała tu swoje spotkania połączone z zabawami wiosennymi. Pod koniec ubiegłego wieku projektowano zbudowanie w tym miejscu łaźni miejskiej.

KSIEGA HONOROWA ZASLUZONYCH DLA ZIEMI CHOJNICKIEJ, zalożona 14 lutego 1975 r. z okazji 700-lecia miasta. W dniu tym wpisano do ksiegi pierwszych 15 zasluzonych obywateli Chojnic.

KSIEGA RADZIECKA. Nazwa pochodzi od Rady Miejskiej, zalożona w 1436 r. przez 7 radcow miejskich i burmistrza miasta Henryka Swentenera. Wpisy do tej ksiegi — to przywileje królewskie, statuty i przepisy dotyczace dzialalnosci cechów rzemiešlniczych, tzw. wilkierze cechowe.

KSIEGI SĄDU MIEJSKIEGO, tzw. Acta Iudicialia Civitatis Conicensis, prowadzone od 5 stycznia 1609 r. zachowaly się do dziś. Do 1977 r. przechowywane byly w → Archiwum Państwowym w Chojnicach, a obecnie znajduja się w AP w Bydgoszczy. Wczesniejsze ksiegi Sądu Miejskiego splonely w czasie požaru miasta w 1627 r.

KURZA STOPA → Baszta Kurza Stopa.

KUŻMOWICZ IWICKA ZOFIA — rzeźbiarka toruńska, wykonala kopie statui slynnej Pięknęj Madonny Toruńskiej (→ kaplica Panny Marii) oraz kamienny oltarz z Chrystusem w → kościele p.w. Ściecia św. Jana Chrzciciela.

L

LABIRYNTY, ogrody z krętymi ścieżkami o kształcie trójkątnym, zwane błędnikami, położone byly niegdys:

- 1) przy skrzyżowaniu ul. Strzeleckiej z ul. Bytowską, zlikwidowane w 1927 r.,
- 2) przy skrzyżowaniu ul. Batorego z ul. Strzelecką, służy dziś za plac zabaw dla dzieci,
- 3) przy ul. Strzeleckiej przed drogą do Chojniczek, służy dziś za ogród szpitalny,
- 4) przy skrzyżowaniu ul. Spichrzowej i Podgórnęj, zlikwidowane w 1930 r.,
- 5) przy skrzyżowaniu ul. Rzeźalnej (dziś Zielonej) z ul. Derdowskiego, zlikwidowane w 1927 r.

LANGE BOGUMIŁA, ur. w Toruniu, dyrektor Społecznego Ogniska Artystycznego od przeszło 30 lat, zaslużona w krzewieniu podstawowego szkolnictwa muzycznego w Chojnicach. Od 1955 r. aktywna w organizacji koncertów i spotkań umuzykalniających dzieci w corocznych występach dla dzieci i rodziców.

LAS WOLNOŚĆ → Wolność, las miejski przy szosie do Bytowa; dnia 14 maja 1346 r. Krzyżacy ofiarowali miastu 31 włók lasu na wyrąb i pastwisko po południowo-zachodniej stronie Jeziora Charzykowskiego. Las był wolny od podatku, dlatego przybrał nazwę „Wolność”; był w posiadaniu miasta do 06.03.1952 r.

LEMAŃCZYK KAZIMIERZ, ur. 14.03.1953 r. W latach 1968—1973 nauka w Państwowym Liceum Sztuk Plastycznych w Bydgoszczy — specjalizacja grafika. W 1973 r. uzyskał tytuł technika sztuk plastycznych w zakresie specjalności techniki graficzne. Od 1973 r. studia na Wydziale Sztuk Pięknych UMK w Toruniu, w pracowni grafiki prof. Edmunda Piotrowicza. Dyplom 1978 r. Uprawia malarstwo sztalugowe, grafikę, akwarelę, exlibris, wystawiennictwo, projektowanie poligraficzne i fotografię artystyczną.

LEMKE KAROL (1719—1752), pierwszy lekarz miejski, przybył do Chojnic w 1742 r. po wielkim pożarze miasta. Był synem radcy dworu królewskiego w Warszawie, studia ukończył w Gdańsku.

LETORT (LETORD) LEON, lotnik francuski. W dniu 25 sierpnia 1913 r. dokonał pierwszego długodystansowego lotu na dwupłatowcu z Paryża do Chojnic. Wylądował wówczas na dziedzińcu domu przy ul. Dworcowej 20 (obecnie miejsce garażowania autobusów komunikacji miejskiej). Letort był współnikiem wytwórni samolotów w Lyonie, która nosiła nazwę „Letord”.

LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCE. Państwowe Liceum Ogólnokształcące im. Filomatów Chojnickich, zwane dawniej Gimnazjum Państwowym powstało w latach dwudziestych XVII w. jako szkoła jezuicka. Obejmowała ona w roku założenia (1623) trzy klasy, później doszły jeszcze dwie. W 1630 r. nadano szkole rangę kolegium. Na czele stał rektor. Rok szkolny trwał od 1 września do 30 lipca. Łacina i greka stanowiły podstawę nauczania. Rozwój szkoły wymagał budowy okazalszego gmachu, który ukończono w 1755 r. W 1772 r. szkołę przejęły władze pruskie, a w roku następnym na mocy dekretu królewskiego kolegium jezuickie zamieniono w gimnazjum. W tym czasie szkoła zaczyna podupadać. Rząd pruski nie był zainteresowany w utrzymaniu uczelni polskiej i katolickiej. W 1802 r. istniały w gimnazjum tylko dwie klasy, a poziom nauczania był bardzo niski. Pierwszymi prefektami gimnazjum byli ks. Grabski i ks. Beck. W okresie wojen napoleońskich znaczenie gimnazjum maleje. Budynek szkoły ulega znacznemu zniszczeniu. W latach 1813—14 urządzono w nim szpital wojskowy i koszary dla wojsk rosyjskich. Naukę wznowiono od 1815 r. Szkoła rozwijała się organizacyjnie w atmosferze polityki germanizacyjnej władz pruskich. W 1819 r. gimnazjum liczyło 4 klasy, 118 uczniów i sześciu nauczycieli. Jak wynika z dokumentów władz pruskich, kilku uczniów wzięło udział w powstaniu listopadowym, co świadczy o ówczesnych nastrojach narodowyzwoleńczych w zaborze pruskim. W 1849 r. nacisk społeczeństwa sprawił, iż zaczęto uczyć w gimnazjum j. polskiego. W latach czterdziestych powstało w szkole tajne kółko filomackie, którego jednym z członków był Florian Ceynowa. Tradycje patriotyczne były w gimnazjum bardzo żywe, czego dowodzi udział kilku uczniów w wydarzeniach Wiosny Ludów i w powstaniu styczniowym. Pod koniec XIX w. nasilają się tendencje antypolskie w polityce pruskiej,

które uwidoczniły się również zarządzeniami władz szkolnych dla gimnazjum (m.in. zniesiono nauczanie religii w j. polskim; lekcje j. polskiego mogły być prowadzone jedynie przez Niemców). Pomimo to działało nadal tajne kółko filomackie o nazwie „Mickiewicz”, a po procesie toruńskim „Towarzystwo Tomasza Zana”. Na zebraniach koła czytano utwory polskich pisarzy, uczono się geografii i historii. Filomatami byli m.in. wybitni działacze i poeci kaszubscy: Aleksander Majkowski i Jan Karnowski. Następny okres w dziejach gimnazjum przypada na lata niepodległości państwa polskiego. 13 marca 1920 r. zamknięto działalność gimnazjum niemieckiego, pożegnano niemieckich nauczycieli i dyrektora Corrensa. Kierownictwo szkoły powierzono byłemu uczniowi zakładu i filomacie Ferdynandowi Bieszkowi. Układ klasyczny w gimnazjum został zachowany w zasadzie do 1939 r. i obejmował 8 klas. W okresie międzywojennym ożywioną działalność prowadziło kółko filomackie. Ponadto w życiu szkoły uczestniczyło szereg innych kół, m.in. kółko literackie, kółko j. francuskiego, harcerstwo, kółko krajoznawcze. Gimnazjum słynęło z wysokiego poziomu nauczania i krzewienia tradycji patriotycznych. Ostatnim dyrektorem Państwowego Gimnazjum Klasycznego był Roman Gierczyński, zamordowany przez Niemców w 1939 r. Podobny los spotkał w czasie II wojny światowej wielu nauczycieli gimnazjum. Po wojnie gimnazjum wznowiło swoją działalność 17.04.1945 r. Pierwszym dyrektorem został Henryk Gajewski, po nim kolejno: Wojciech Buchholz, Włodzimierz Kruszyński, Stefan Polasik, Henryk Kostuch, Józef Pokrzywnicki. W 1966 r., uwzględniając szczytne tradycje szkoły, nadano jej imię Filomatów Chojnickich. Obecnie Liceum Ogólnokształcące im. Filomatów Chojnickich nawiązuje do chlubnej przeszłości dawnego gimnazjum. W 1976 r. — w wyniku reorganizacji szkół na terenie Chojnic — Liceum Ogólnokształcące weszło w skład Zespołu Szkół obok Liceum Ekonomicznego, Liceum Zawodowego i SZS kierunek sprzedawca.

LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCE DLA PRACUJĄCYCH powstało w Chojnicach w dniu 1 września 1961 r. Pierwszym dyrektorem szkoły był mgr Władysław Polański, po nim mgr Włodzimierz Kruszyński. W roku 1976 w wyniku reorganizacji szkół weszło ono w skład → Centrum Kształcenia Ustawicznego.

LIGA MORSKA I KOLONIALNA O/Chojnice powstała w latach trzydziestych, swoją siedzibę miała w Narodowym Banku Polskim, a jej pierwszym prezesem był dyrektor Banku Ignacy Gawroński, sekretarzem Edmund Wiszniewski. Przeszła istnieć we wrześniu 1939 r.

LIGA OBRONY KRAJU (LOK). Oddział chojnicki powstał w 1945 r. jako Towarzystwo Przyjaciół Żołnierza, przekształcony w 1950 r. na Ligę Przyjaciół Żołnierza, od 1962 r. nosi nazwę Liga Obrony Kraju (LOK); ma swoją siedzibę w byłych koszarach przy ul. Żwirki i Wigury. Długoletnim działaczem oddziału chojnickiego był Henryk Machtel. Kierownikiem obecnie jest Alfons Gnaciński.

LIGA OBRONY POWIETRZNEJ I PRZECIWGAZOWEJ na obwód chojnicki miała swoją siedzibę przy ul. Marszałka Piłsudskiego nr 6 (dziś ul. Świerczewskiego). Funkcję prezesa sprawował starosta powiatowy Tadeusz Lipski, sekretarza Bronisław Buczyński (14.03.1897—29.09.1943, zginął z rąk hitlerowców).

LINDAW ERNEST, jeden z trzech przywódców rewolty cechów chojnickich w 1571, skierowanej przeciw Radzie Miejskiej i przeciw burmistrzowi Benedyktowi Schepelerowi. Został ścięty na → Rynku.

LIPOWA ULICA → ulica Lipowa.

LISS ARKADIUSZ (1908—09.06.1974) dr teologii, proboszcz → kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela, kanonik honorowy Kapituły Katedralnej Chełmińskiej; odbudował całkowicie farę chojnicką po zniszczeniach wojennych.

LNISKI OSTOJA HIPOLIT (09.03.1853—08.04.1931), lekarz, mecenas filomatów, wielki patriota. W czasie niewoli pruskiej działacze niepodległościowi spotykali się w jego mieszkaniu przy → Placu Królowej Jadwigi nr 6 na wspólnych posiedzeniach i stąd wynosili energię, patriotyzm i wiedzę o kraju.

LOKACJA CHOJNIC. Pierwsza wzmianka o Chojnicach pochodzi z 1275 r., wymienia ona Myśliboja Malowego z Chojnic. Dokładnie jeszcze nie ustalono, kiedy miasto uzyskało pierwotną lokację i na jakim prawie. Powszechnie sądzi się, że było lokowane na prawie lubeckim (bo takie obowiązywało w okresie książęcym). Dokumenty z lat 1323, 1340, 1344, 1346 dowodzą, że Chojnice w tym okresie były miastem. Mówi się w nich m.in. o wójcie z Chojnic, mieszczanach (Fricku i Janie Saxo) itp. W 1360 r. Krzyżacy odnowili przywilej lokacyjny, miasto uzyskało lokację na prawie chełmińskim (→ prawo miejskie).

LOOK WITOLD (07.03.1929—04.09.1976), mgr historii, kierownik → Archiwum Państwowego w Chojnicach, inicjator założenia → „Zeszytów Chojnickich” i współautor „Kroniki dziejów Chojnic 1275—1975”; autor licznych rozpraw naukowych np. „Chojnice a Zakon Krzyżacki w dobie Związku Pruskiego i wojny trzynastoletniej”, → „Kartki z dziejów ziemi chojnickiej”, „Inwentarz akt miasta Chojnic”, „Podłoże gospodarcze konfliktów stanów pruskich z Zakonem Krzyżackim w latach 1410—1454”, „Gimnazjum Chojnickie w czasach zaboru pruskiego w XIX i na początku XX w.”, „Z dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Chojnicach 1866—1966”.

LOTNISKO. Chojnickie lotnisko z hangarem założono przed pierwszą wojną światową; położone było po wschodniej stronie szosy kościerskiej, sięgało od dzisiejszego → Cmentarza Komunalnego do ul. Gdańskiej. Hangar, który położony był w miejscu dzisiejszych ogródków działkowych, zlikwidowano całkowicie w 1945 r. W początkowych latach niepodległości lotnisko służyło za plac ćwiczeń 8 Pułku Ułanów. Na lotnisku zbudowane zostały

stajnie dla koni (przed dzisiejszą rozdzielnią prądu), spłonęły w 1923 r. W okresie zaborów lotnisko zwano „Himlershof” — dwór Himlera. Dzisiaj znajduje się tu → Osiedle 700-lecia.

ŁOŻA MASONSKA. Chojnicka loża masońska powstała 13 maja 1787 r., swoją pierwotną siedzibę miała przy ul. Młyńskiej 8. W 1883 r. loża przeniosła się do nowo zbudowanego budynku przy ul. Błonie Zakonne 6 (dziś ul. Grunwaldzka); zlikwidowano ją zarządzeniem władz w dniu 14 kwietnia 1938 r. Budynek po byłej loży masońskiej przejął w 1946 r. → Dom Kultury. Chojnicka loża masońska skupiała wyłącznie przedstawicieli niemieckiej szlachty i burżuazji.

LUTNIA. Chór kościelny powstały 9.03.1919 r. Długoletnim jego dyrygentem był prof. Franciszek Gierszewski, po jego śmierci — Franciszek Koperski.

Ł

ŁANGOWSKI ANTONI, rzeźbiarz z Czerska, twórca kamiennego ołtarza „św. Antoniego wśród ubogich” w → kościele p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela i wielu innych prac.

ŁAZNIA MIEJSKA powstała w 1870 r., znajdowała się w → Gazowni Miejskiej przy → Placu Piastowskim.

ŁUKOWICZOWIE. Stara zasłużona rodzina lekarzy chojnickich:

- 1) dr med. chirurg Jan Karol Maciej Sirwind-Łukowicz herbu Newlin (29.04.1854—18.07.1918), był ordynatorem → Zakładu św. Karola Boromeusza i założycielem szpitala,
- 2) dr med. Adolf Teodor Kazimierz Sirwind-Łukowicz, ur. 23.01.1860 r., brat poprzedniego,
- 3) dr med. chirurg Jan Paweł Sirwind-Łukowicz (24.07.1886—1957), syn Jana Karola, muzealnik, zapalony myśliwy, działacz regionalny, członek Filomatów Chojnickich, przewodniczący Towarzystwa Miłośników Chojnic i Okolicy, posiadał kilka odznaczeń państwowych, m.in. Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski → kolekcja rodziny Łukowiczów.

M

MACHTEL HENRYK (ur. 09.12.1921 r., Bydgoszcz), handlowiec, niewidomy, działacz społeczny, pracownik i działacz PTTK, instruktor i przewodniczący ZP ZMP w Chojnicach (1948—1951); od 1969 r. do chwili obecnej przewodniczący Koła PZN w Chojnicach, opiekun społeczny niewidomych.

MAKOWSKI ALBIN JAN (23.08.1908—05.08.1982), mgr prawa, redaktor „Dziennika Pomorskiego” i „Ludu Pomorskiego”, działacz społeczny, członek licznych towarzystw kulturalnych, długoletni przewodniczący Rady Spółdzielni Mieszkaniowej, współzałożyciel Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego O/Chojnice i Chojnickiego Towarzystwa Kulturalnego; więzień obozu koncentracyjnego Stutthof; posiadał bogatą kolekcję historyczno-regionalną i jedyne w kraju muzeum troistyczne, testamentem zbiory swe przekazał miastu i stanowią one oddział Muzeum Historyczno-Etnograficznego im. Albina Makowskiego.

MAKOWSKI BOLESŁAW (30.12.1880—25.12.1934), syn nauczyciela, ksiądz, proboszcz chojnicki w latach 1922—1934, historyk i badacz sztuki, autor licznych prac z dziedziny malarstwa. W 1932 r. wstąpił się cennym dziełem „Sztuka na Pomorzu, jej dzieje i zabytki”, ponadto napisał „Boże Narodzenie w sztuce”, „Sztuka droga do Boga”, „Nieznane klejnoty barokowego malarstwa”, „Daniela Chodowieckiego stosunek do polskości i Polski”, „Gdański malarz Andrzej Stech” i wiele innych prac. W 1924 r. odbudował gotyckie sklepienie fary i odnowił jej wnętrze, ufundował pomnik Chrystusa Króla (dzieło Durka, 1931). Był członkiem Towarzystwa Naukowego w Toruniu, mieszanej komisji dla spraw sztuki kościelnej w Pelplinie, prezesem Towarzystwa Filomatów, Polskiego Czerwonego Krzyża, chóru „Lutnia”, kapelanem I Batalionu Strzelców.

MARTWY CZAS — mianem tym określali historycy regionalni upadek chojnickiego rzemiosła sukienniczego po rozbiorze w 1772, czas ten trwał do połowy XIX w.

MENNICA CHOJNICKA. Za czasów panowania książąt pomorskich prawdopodobnie zainstalowano w Chojnicach mennicę emitującą srebrny pieniądz dla kraju. Z tego okresu zachowały się liczne wzmianki o tzw. → brakteatach z XIII w.

MEKSYK, w okresie międzywojennym potoczna nazwa → Osiedla Podlasie, powstałego ok. 1926 r., przy ul. Strzeleckiej przed Parkiem Miejskim.

MEYER OTYLIA, artysta plastyk. Ur. w Konarzynach na ziemi chojnickiej. Studia artystyczne odbyła na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu im. M. Kopernika w Toruniu. Dyplom uzyskała w 1954 r. Uprawia grafikę kolorową i malarstwo sztalugowe. Ulubionym jej tematem twórczym są kwiaty. Dzieła swoje prezentowała na licznych wystawach krajowych i zagranicznych.

MICHAŁKO, chłop z Borów Tucholskich, zasłynął podczas potopu szwedzkiego (1655—1660) tym, że sam organizował opór i walkę systemem podjazdowym, był zdobywcą Chojnic.

MIEJSKA KOMUNALNA KASA OSZCZĘDNOŚCI, założona w 1843 r., uległa likwidacji w 1946 r., miała charakter spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowej. Długoletnim jej dyrektorem do chwili zlikwidowania był

Roman Czarnowski, późniejszy burmistrz miasta; po wyzwoleniu MKKO miała swoją siedzibę w → Ratuszu.

MIEJSKA RADA NARODOWA. Pierwsze posiedzenie MRN po wyzwoleniu Chojnic odbyło się 28 czerwca 1945 r. Na przewodniczącego powołano nauczyciela Stanisława Karpusa, a na zastępcę Jana Borowskiego. W skład prezydium weszli: Stanisław Karpus, Jan Borowski, Jan Marcinkiewicz, Jakorski, Józef Ossowicki, Józef Ptaszyński i Julian Hubert.

MLECZARNIE. Stara chojnicka mleczarnia położona była przy ul. Wałowej i ul. Mleczarskiej. Zlikwidowano ją w 1972 r., kiedy oddano do użytku nową przy ul. Igielskiej. Koszt budowy tego zakładu wyniósł 80 milionów złotych.

MŁYN SŁODOWY. Na mocy przywileju Winrycha von Knipprode z 1360 r. zbudowano w Chojnicach za → Bramą Młyńską wodny młyn słodowy; położony był przy dzisiejszej ul. Mickiewicza. Młyn zasilany był wodą z → Jeziora Zakonnego i Jeziora Zielonego; służył miastu przez 508 lat. Częściowo został zlikwidowany w 1868 r., a całkowicie w 1900 r. Ostatnim właścicielem młyna był Wojciech Redes, od którego miasto nabyło przywilej (03.12.1868 r.). Resztki zabudowań młyna rozebrano w 1930 r.

MŁYNARZ JAKUB, przywódca → antykrzyżackiej rewolty w Chojnicach w dniu 15 lutego 1454 r.

MŁYNY WODNE (ZBOŻOWE I SŁODOWE). Młyny na Pomorzu istniały już w średniowieczu. Można je było uruchomić tylko za pozwoleniem księcia. Pierwszy młyn zbożowy dla miasta za rządów Zakonu Krzyżackiego, uprawiającego handel zbożem na wielką skalę, zbudowano w Wolności w 1380 r., spłonął w 1463 r. Następny młyn zbożowy wzniesiono w Dolinie Śmierci. Spłonął 26.06.1821 r. W 1346 r. zbudowano na osiedlu Zacisze młyn foluszowy, w 1360 r. w Chojnicach za → Bramą Młyńską → wodny młyn słodowy.

MODERHACKE (MODERHACKI) WAWRZYNIEC, malarz chojnicki. W swoim warsztacie zatrudniał kilku malarzy. Przypisuje się mu, że wykonał obraz „św. Jana Chrzciciela nauczającego na pustyni”, który zdobił główny ołtarz w → kościele farnym p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela oraz inne dzieła w tym kościele. Zniszczył je pożar w 1657 r., wzniecony przez Szwedów. Nazwisko jego figuruje w testamencie sławnego gdańskiego i chojnickiego malarza → Hermana Hana. Moderhacke zasiadał także jako ławnik sądowy, a dnia 7 maja 1610 r. zaskarżył do sądu niejakiego Michała Szallę ze Starogrodu Gdańskiego o 47 florenów, które ten był mu winien.

MONOGRAFIE CHOJNIC. Najstarsze zachowane do dziś monografie:

- 1) I.G. Goedke: Geschichte der Stadt Konitz, Danzig 1724,
- 2) M. Boehm: De constantia Choineciae ordinis equitem teutonicorum Moriano variis bellis probata, „Meletemata Thoruniensia” 2, Toruń 1727,

- 3) A. Brillowski: Geschichte der Stadt Conitz, „Preussische Provinzialblätter“, 2, Königsberg 1829,
- 4) A. Uppenkamp: Geschichte der Stadt Konitz, Konitz 1873,
- 5) A. Petras: Chronik der Stadt Konitz, Konitz 1873,
- 6) J. Mühlrdt: Aus Konitz vergangenen Tagen, Konitz 1917,
- 7) Cz. Wycech: Powiat chojnicki. Ziemia — ludzie — przeszłość. Życie gospodarcze i społeczne, Chojnice 1936,
- 8) L. Klima, K. Mróz, Powiat chojnicki w świetle cyfr, Chojnice 1938,
- 9) Chojnice. Dzieje miasta i powiatu, pod red. St. Gierszewskiego, Ossolineum Wrocław 1971,
- 10) Katalog Zabytków Sztuki w Polsce pt. „Chojnice, Czernk i okolice” w oprac. Piotra Pałamarza i Jerzego T. Petrusa, wydane przez Instytut Sztuki PAN w Warszawie w roku 1979.

MOROZOW WASILIJ (1919—11.02.1972), bohater Związku Radzieckiego, honorowy obywatel Chojnic, godność tę otrzymał 18.09.1967 r. w dowód uznania za oswobodzenie miasta spod okupacji hitlerowskiej.

MOST SZAMPAŃSKI, murowany, położony przed Bramą Młyńską, po stronie zachodniej, został rozebrany razem z Bramą Młyńską w 1838 r.

MOSTEK, zwano tak most zwodzony przy → Bramie Człuchowskiej.

MOSTOSTAL. Wytwórnia Konstrukcji Stalowych położona po wschodniej stronie miasta, przy ul. Przemysłowej, za dworcem kolejowym; oddano ją do użytku 18 lipca 1973 r. Budowę jej rozpoczęto 1 lipca 1971 r., koszt inwestycji wyniósł 500 mln zł. Zakład zatrudnia 1600 pracowników. Przy zakładzie istnieje Zasadnicza Szkoła Zawodowa i hotel robotniczy dla 100 osób.

MRÓZ KAZIMIERZ, nauczyciel, wspólnie z → Leszkiem Klimą wydał w 1938 r. książkę pt. „Powiat chojnicki w świetle cyfr” nakładem PTK w Chojnicach.

MURY OBRONNE. Miasto otoczono murami obronnymi już za czasów książąt pomorskich. Krzyżacy, którzy zajęli miasto w 1308 r., wzmocnili je w ciągu XIV w. Przed lice murów wysunięto częściowo czworoboczne wieże warowne (baszty) utrudniające dostęp do murów i bram. Dwie z nich miały kształt litery U z wysokimi gotyckimi łukami. Mury zwieńczone były blankami, a strzelnice między Bramą Młyńską a → Basztą Wronią i Bramą Człuchowską miały drewniane galerie kryte dachem. Mury połączone 22 basztami i 4 bramami: Bramą Człuchowską, zwaną też Kamienną, Bramą Młyńską (Wodną), Bramą Gdańską (Pawłowską); przesmyk w murze po stronie południowej zwanej Bramą Klasztorną (Zakonną, Mnichowską). Wszystkie bramy posiadały żelazne kraty spustowe. Między Bramą Młyńską a Bramą Człuchowską położone były dwie baszty, między innymi Wronia (Sowa), między Bramą Człuchowską a Bramą Klasztorną wzniesiono pięć baszt, m.in. → Kurzą Stopę, basztę Więzienną. Między Bramą klasztorną a Bramą Gdańską znajdowały się 3 baszty, m.in. baszta → Wiedźma (Czarownica), wreszcie między Bramą Gdańską

a Bramą Młyńską po stronie północnej miasta było 12 baszt, m.in. baszta Kościelna (Gotycka) i dwie baszty, które służyły za gdanisko. Przed bramami usytuowano okrągłe baszty przyczółkowe, jedną przed Bramą Człuchowską zw. Byk, drugą Słoń; dwie położone były przed Bramą Gdańską i dwie przed Bramą Młyńską; łączyły je mosty zwodzone, przy czym przed Bramą Młyńską znajdowały się dwa mosty. Ogółem więc Chojnice otoczone były oprócz 22 baszt 4 bramami, 6 basztami przyczółkowymi i 5 mostami zwodzonymi. Mur obronny okalał dwa rowy i wały. Wg Titiusa początkowo mury obronne miały być podwójne. Pierwsze wzmianki archiwalne o murach obronnych zachowały się z 1365 r. Fragmenty współcześnie istniejącego muru obronnego pochodzą z 1365 r. Część muru obronnego po stronie południowo-wschodniej, przy dzisiejszej → ul. Sukieników, rozebrano w 1909 r., następnie w 1927 r. podczas budowy biurowca i magazynu → fabryki wódek. A. Kaźmierskiego. Mury w tym miejscu miały grubość 2,5 m.

MUZEUM, obecna nazwa Muzeum Historyczno-Etnograficzne, dawniej Regionalne. Organizatorem pierwszego Muzeum Miejskiego w Chojnicach był burmistrz dr Hausemann, członek Towarzystwa Popierania Kultury. Już przed I wojną światową (1914) urządził on swą pierwszą wystawę zbiorów historyczno-regionalnych w oknach wystawowych Teodora L. Bonina, przy ul. Gdańskiej (dziś → ul. T. Kościuszki). Z chwilą odzyskania niepodległości ekspozycję przejęło Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, a także niemieccy regionaliści Parpart (Zamarte) i Bolle (stolarz). PTK utworzyło sekcję muzealną, której kierownikiem został Julian Rydzkowski, asystentem Franciszek Kaletta. W 1930 r. wspólnie urządzili oni pierwszą wystawę w pokojach hotelu „Polonia”, którego właścicielem był Jan Kaletta, ojciec Franciszka Kaletty. Muzeum zostało otwarte 5 sierpnia 1932 r. z inicjatywy Juliana Rydzkowskiego i Franciszka Kaletty. Początkowo zbiory przechowywano w hotelu „Polonia” w pokojach po stronie Gimnazjalnej, następnie w domu kupca Władysława Schreibera (dzisiejszy Dom Mody). W okresie okupacji hitlerowcy część zbiorów wywieźli do Niemiec, resztę rozkradziono. Po wojnie uratowane zbiory mieściły się w Domu Kultury przy ul. Grunwaldzkiej 6, w Ratuszu, w Domu Dziecka przy ul. Nowe Miasto (dawniejsze koszary), powtórnie w Ratuszu, wreszcie od 19 maja 1962 r. na stałe w Bramie Człuchowskiej. Wówczas Muzeum Regionalnym kierował Julian Rydzkowski aż do osiągnięcia wieku emerytalnego, potem kolejno Marek Głazik, Waldemar Gesicki i Wanda Tyborska. Aktualnie muzeum mieści się już w pięciu obiektach zabytkowych, które wznoszono z ruin i oddawano do użytku w następującej kolejności:

30 VI 1974 r. — Baszta Wronia, w której mieści się administracja
19 IV 1979 r. — Dom Szewski, w którym znajdują się pracownie specjalistyczne muzeum

15 III 1982 r. — Kurza Stopa, gdzie eksponuje się „Galerię Sztuki Polskiej”

14 II 1984 r. — Baszta Szewska — w jej pomieszczeniach znajduje się Biblioteka wraz z czytelnią muzealną. Otwarcie odbyło się w 39 rocznicę wyzwolenia Chojnic spod okupacji hitlerowskiej (jednocześnie inauguracja obchodów 40-lecia PRL)

22 VII 1985 r. — Otwarcie I oddziału Muzeum-Chaty Podcieniowej z siedzibą w Silnie gm. Chojnice, w której po zrekonstruowaniu przez muzeum utworzono stałą ekspozycję kultury materialnej Kaszub

22 VII 1985 r. — Otwarto II oddział Muzeum po uprzednim opracowaniu kolekcji historyczno-regionalnej — spadek po Albinie Makowskim, Chojnice ul. Drzymały 5.

Obecne zbiory muzealne pochodzą z darów, zakupów i przekazów. Muzeum posiada dział archeologiczny, etnograficzny, historyczny i sztuki oraz bibliotekę wraz z czytelnią. Księgozbiór o tematyce regionalnej i działów reprezentowanych w muzeum liczy ponad 10 000 woluminów. W ostatnich latach ilość zbiorów znacznie się powiększyła. Muzeum zmieniło zakres działania — z instytucji oświatowej staje się naukowo-oświatową.

MYSLIBOJ MALOWY — pierwszy znany z imienia wójt Chojnic, właściciel dóbr w Konarzynach; po raz pierwszy występuje w dokumencie księcia gdańskiego Mściwoja II z 1275 r.; powierzono mu wyznaczenie granic posiadłości Zakonu Augustianów w Swornegaciach. W Chojnicach sprawował funkcję urzędniczą jako poborca podatkowy. W 1280 r. był kasztelanem w Szczytnie, → lokacja Chojnic.

MYSLIBOJA ULICA → ulica Myślboja.

N

NAJAZDY

1309 — Krzyżacy

1454 — wojna polsko-krzyżacka

1655 — Szwedzi (1655—1660)

1700 — Szwedzi (1700—1721)

1704 — Szwedzi

1706 — Szwedzi

1719 — Saksończycy (1719—1729)

1772 — Prusacy (I rozbiór Polski)

1813—1815 — Rosjanie i powrót Prusaków; byli do roku 1920

1939 — Niemcy

NIEWOLA KRZYŻACKA. Niewola krzyżacka trwała od 1309—1466 r. Po pokoju toruńskim Chojnice wróciły do Królestwa Polskiego.

NOSICIELE WODY. W 1450 r. Rada Miasta uchwaliła specjalny statut

dotyczący wody pitnej; tzw. „nosiciele wody pitnej” statutem tym zostali zobowiązani, aby w niedzielę przed Wniebowstąpieniem Pańskim „wykonawali 4 studnie” znajdujące się na czterech rogach → Rynku. Za pewną opłatą obywatele miasta mogli z tych studzienek czerpać wodę. Rzeźbą „nosiciela wody” udekorowany był dom komtura tucholskiego położony po wschodniej stronie → Rynku.

NOWA AMERYKA, potoczna nazwa osiedla „Małe Osady” przy ul. Gdańskiej, założonego ok. 1912 r. Osiedle zabudowane jest małymi jednorodziennymi domkami. W okresie okupacji hitlerowskiej wzniesiono na tym osiedlu lotnicze zakłady „Rüdigera”, dziś zabudowania te służą → Zakładom Rybnym. W pobliżu znajduje się też Strażnica Straży Pożarnej i Zakłady Stolarskie.

NOWE MIASTO, dzielnica położona po północnej stronie miasta, zabudowana w XIV względnie XV w., graniczyła z Jeziorem Zielonym. Stały tu spichrze miejskie, poczta z 1774 r., wiatrak, stajnie i budynek garnizonowy. W księgach Rady Miasta Nowe Miasto występuje po raz pierwszy w 1460 r. W 1570 r. Nowe Miasto zamieszkiwały 252 osoby w 42 domach.

OBELISK, upamiętniający oddanie do użytku pierwszych obiektów wchodzących w skład Centrum Sportowo-Rekreacyjnego przy ul. Kościerskiej, wzniesionych w 1976 r. Na obelisku umieszczono 5 kół olimpijskich z napisem o następującym brzmieniu: „Dla upamiętnienia doniosłego jubileuszu 700-lecia dziejów i 30-tej rocznicy wyzwolenia swego miasta ku pożytkowi żyjących i potomnych, obiekty Centrum Sportowego wzniesli społecznym wysiłkiem mieszkańcy Chojnic w 1975 r.”

OBELISK, upamiętniający → bitwę pod Chojnicami 28 września 1466 r. między wojskiem polskim a Krzyżakami wzniesiono 14 maja 1959 r. w → Parku Tysiąclecia. Cynkowa tabliczka zawiera następujący napis: „1466—28.09.1966. Dla upamiętnienia zwycięskiej bitwy pod Chojnicami, która przyniosła miastu wyzwolenie z jarzma krzyżackiego.”

OGNISKO, organizacja młodzieży pracującej działająca w okresie międzywojennym; miała na celu kształcenie młodzieży w duchu patriotycznym. Zlikwidowana we wrześniu 1939 r. Długoletnim prezesem był Wojciech Chełmowski.

OGNISKA PLASTYCZNE. Utworzenie amatorskich ognisk plastycznych dla dorosłych, młodzieży i dzieci zainicjował w 1950 r. Franciszek Pabich. Julian Rydzkowski i Czesław Fons (kierownik PDK) 1 lutego 1950 r. utworzyli pierwsze chojnickie Ognisko Plastyczne. Działo do 30 czerwca 1966 r. pod kierunkiem Franciszka Pabicha. Swoje osiągnięcia pre-

zentowało na corocznych wystawach w salach PDK. Dnia 1 września 1954 r. utworzono ognisko plastyczne dla dzieci i młodzieży szkolnej (w ramach Społecznego Ogniska Artystycznego), inicjator — Bogumiła Langowa i ChTK. Ognisko działało do 30 marca 1970 r., a instruktorem był Franciszek Pabich. 1 maja 1964 r. z inicjatywy Wandy Dąbrowskiej i Witolda Richtera utworzono przy klubie „Hermes” zespół plastyczny młodzieży szkolnej. Również i ten zespół przez 15 lat prowadził Franciszek Pabich. Od 1 stycznia 1981 r. instruktorem został Kazimierz Le-mańczyk, artysta plastyk, były uczeń zespołu. Po nim zespół prowadzi Elżbieta Połom. Dnia 25 stycznia 1965 r. z inicjatywy członka ChTK Olgierda Turka powstała przy tymże Towarzystwie sekcja plastyczna pod kierunkiem Franciszka Pabicha.

OLDENMEIER, inżynier architekt. Od wiosny do później jesieni 1917 r. przebywał w Chojnicach na leczeniu szpitalnym (na skutek ran odniesionych na froncie w czasie I wojny światowej). W okresie rekonwalescencji wykonał 9 szkiców, które weszły w skład znanej i rozpowszechnionej nakładem Magistratu „Teki Chojnic”. Szkice wydane również na pocztówkach nakładem księgarza chojnickiego J. Schmolke. Bliższa działalność Oldenmajera nie jest znana.

ORGANIŚCI I ORGANY. Najstarszym znanym budowniczym organów w Chojnicach w XVI w. był mistrz Jan Hawek, który w 1506 r. zbudował też organy w katedrze fromborskiej, następnie w Braniewie i w latach 1518—22 w Gdańsku. Z Chojnic wywodziła się słynna rodzina mistrzów budowy organów o nazwisku Nitrowski. W 1692 r. osiedlił się tu mistrz Henryk Lokkiewitz z Roztoku. Najstarsza wzmianka o organach w kościele farnym p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela datuje się w roku 1619. Współczesne organy pochodzą z rozebranego kościoła św. Trójcy. Ustawił je w 1947 r. Józef Sobiechowski z Bydgoszczy. Organy w kościele pojezuickim pochodzą z roku 1819, przeniesiono je ze skasowanego klasztoru Augustianów. Obecne organy ustawiono w 1928 r., dokonała tego firma ALFRED POLCYN z Poznania. Organy w klasztorze sióstr franciszkanek ustawiła firma Witt z Gdańska w 1986 r.

ORKIESTRA GIMNAZJALNA pod nazwą „Kółka muzycznego” przy Państwowym Gimnazjum w Chojnicach, założona z inicjatywy prof. Leona Wagnera, działała od 17 listopada 1921 r. do września 1939 r., liczyła 40 osób.

ORKIESTRA POZASZKOLNA MŁODZIEŻY KATOLICKIEJ, założona z inicjatywy Józefa Brunki na przełomie 1921/1922 r. Pierwszy jej publiczny występ odbył się w Wielkanoc 1922 r. w sali domu św. Franciszka u Sióstr Franciszkanek. Dyrygował Jan Lipski. Do zespołu należeli bracia Brunkowie, Pabichowie, Sierantowie, Szyszkowie, Aleksy Rejentowicz, Edmund Betke i Wróblewski. Po wyjeździe Brunków do Kanady orkiestra przestała istnieć.

ORKIESTRY DĘTE. W okresie międzywojennym orkiestry dęte istniały

przy I Batalionie Strzelców, Państwowym Zakładzie Wychowawczym, Straży Pożarnej i Stowarzyszeniu Młodzieży Katolickiej oraz przy PKP. Oprócz tych orkiestr istniały zespoły amatorskie jazzowe, mandolinistów, akordeonistów, szkolne symfoniczne i smyczkowe. Obecnie jedyna orkiestra dęta istnieje przy PKP.

OSADY BYTOWSKIE, od 1923 r. osiedle podmiejskie po zachodniej stronie miasta, położone przy ul. Bytowskiej.

OSIEDLE BUDOWLANYCH, osiedle Spółdzielni Mieszkaniowej położone przy ul. Spółdzielczej, Mestwina, Gdańskiej, Budowlanych, Żwirki i Wigury. Ustalenie nazwy osiedla nastąpiło 28 października 1971 r.

OSIEDLE KOLEJARZY, położone przy ul. Bydgoskiej, po południowo-zachodniej stronie miasta, powstało w 1974 r.

OSIEDLE ZAWADZKIEGO, położone przy ul. Kościerskiej i Ceynowy, powstało w XXX rocznicę PRL w lipcu 1974 r.

OSIEDLE 700-LECIA, położone przy ul. Kościerskiej; na osiedlu tym rozpoczęto w 1980 r. budowę → kościoła p.w. Matki Boskiej Królowej Polski.

OSOWICKI JÓZEF (ur. 1910), pocztowiec, księgowy, nauczyciel, działacz kaszubski, urodził się 11 marca w Essen, dokąd jego rodzice wyjechali „za chlebem”. Po latach jako uczeń chojnickiego gimnazjum był członkiem koła filomatów i działaczem harcerskim. Wyjeżdżał do skupisk polonijnych na ziemi złotowskiej i bytowskiej, budząc ducha patriotycznego; był aktywnym członkiem Stowarzyszenia Miłośników Kaszubszczyzny „Stanica”. W latach okupacji działał w Pomorskim Ruchu Oporu; zdekonspirowany i aresztowany przez gestapo przebywał kolejno w dwóch więzieniach. Po wojnie działał w radach narodowych. Doprowadził do odbudowy zniszczonego w czasie działań wojennych gmachu poczty chojnickiej; organizował szereg innych urzędów pocztowych. Był naczelnikiem Obwodowego Urzędu Pocztaowo-Telekomunikacyjnego w Chojnicach do 1951 r.; nauczycielem kadr finansowo-księgowych przy Stowarzyszeniu Księgowych, w Liceum Ekonomicznym i Centrum Kształcenia Ustawicznego. Jest założycielem i członkiem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Gdańsku — Oddziału w Chojnicach. Ceniony publicysta specjalizujący się w tematyce historycznej i regionalnej.

X OSTROWSKI KAZIMIERZ, redaktor Gazety Pomorskiej, działacz → Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, odznaczony „Stolemem”, autor wielu artykułów opublikowanych w „Pomeranii”, monografii o Janie Karnowskim pt. „Z Kaszubskiej gleby” (1973), „Pieśniarz z ziemi jezior” (1977), współautor „Kroniki dziejów miasta Chojnic 1275—1975” wydanej w 1976 r. przez Kujawsko-Pomorskie Towarzystwo Kulturalne. Współautor „Dziejów Brus i okolic” oraz „Sobieski na Pomorzu”. W 1986 r. opracował wspólnie z Ludwikiem Chojnackim „Rys dziejów Szpitala im. Jana Karola Macieja

Łukowicza w Chojnicach". Nadto wydał broszurę „Z dziejów gimnazjum chojnickiego 1920—1939”.

OSWOBODZENIE CHOJNIC PRZEZ ARMİĘ RADZIECKĄ. O wyzwolenie Chojnic toczyły się bardzo ciężkie walki w lutym 1945 r. prowadzone przez 70 Armię Radziecką, 3 Korpus Kawalerii Gwardii i 8 Korpus Zmechanizowany, wspierane z powietrza przez samoloty 4 Armii Lotniczej II Frontu Białoruskiego. Natarcie zaczepne 70 Armii i wspomagających ją korpusów rozpoczęło się 10 lutego 1945 r. Ze względu na gwałtowny opór wojsk niemieckich i trudno dostępny teren wojska radzieckie posuwały się naprzód bardzo wolno, na niektórych odcinkach 3—5 km na dobę. Decydujące uderzenie na Chojnice miało miejsce 14 i 15 lutego 1945 r. 14 lutego osiągnięto przedpola Chojnic, a rano 15 lutego przełamano umocnienia niemieckie na południowych krańcach miasta, odparto szereg nieprzyjacielskich kontrataków, rozbijając w godzinach popołudniowych garnizon nieprzyjaciela. Zdobycie Chojnic znalazło odbicie w komunikatach wojennych Naczelnego Dowództwa Armii Radzieckiej z dnia 15.II.1945 r. i podane przez Radzieckie Biuro Informacyjne za pośrednictwem radia i prasy w następującym brzmieniu: „Wojska II Frontu Białoruskiego, kontynuując natarcie, 15 lutego opanowały Chojnice i Tucholę — duże węzły komunikacyjne i silne punkty oporu niemieckiego w północno-zachodniej części Polski”. Jednostki, które szczególnie wyróżniły się w walkach o wyzwolenie Chojnic, otrzymały nazwy: „chojnickich”. Opis walk o wyzwolenie Chojnic został opublikowany w centralnym organie Armii Radzieckiej „Krasnaja Zwiezda” 1945, nr 39, s. 2 (P. Miłowanow, Boi za gorod Chojnice).

OSRODEK ZDROWIA powstał w styczniu 1946 r.

P**PANSKE PAWEŁ** (1863—1936), ksiądz, profesor, historyk, autor „Urkundenbuch der Komturei”, „Handfesten der Komturei Schlochau”, „Zur Familienkunde der Sogenannten Koschneiderei”, „Chojnice i Człuchów w czasach tzw. Reformacji i Przeciwireformacji”.

PAPIERNIA CHOJNICKA położona była w osadzie „Papiernia”, należącej do Karsikawa (Charzykowa), powstała ok. 1630 r., jej właścicielem był Margartin Rosochenbarg. Spłonęła dwukrotnie w 1662 r. i 1763 r. Jej lokalizację ustalili Franciszek Pabich. Papiernię człuchowską w Nowej Brdzie z 1869 r., należąca do księcia Karola Stanisława Radziwiłła, również zwano „Papiernią chojnicką”. Dzieje obu papierni ukazały się w „Przełądzie Papierniczym” nr 8/64 i 2/85.

PARK TYSIĄCLECIA. Pierwsze prace przy założeniu parku na terenie osuszonego → Jeziora Zakonnego rozpoczęto latem 1927 r. z inicjatywy Towarzystwa Upiększania Miasta Chojnic. Park zaprojektował miejski bu-

downiczy Helmut Baldamus. Pierwotnie Park sięgał do linii byłego klasztoru → Augustianów. Powiększenie Parku nastąpiło w 1959 r. w czynie społecznym. Nazwę „Park Tysiąclecia” nadano 14 maja 1959 r. dla uczczenia 1000-letniej rocznicy powstania Państwa Polskiego. Znajduje się w nim pomnik „Za naszą i waszą wolność”, pomnik Mikołaja Kopernika, obelisk upamiętniający polsko-krzyżacką bitwę pod Chojnicami w roku 1466, muszla koncertowa i amfiteatr.

PAWŁA ULICA → ulica Pawła.

PETERHACKE JAN PIOTR EGREGIUSZ, malarz chojnicki działający w kręgu sławnego malarza chojnickiego i gdańskiego → Hermana Hana. Dnia 22 marca 1628 r. ogłosił treść testamentu swego teścia Hermana Hana. Z jego nazwiskiem związany jest też opat oliwski → Hacki. Peterhacke prowadził w Chojnicach warsztat malarski, w którym zatrudniał kilku malarzy. Zdobił też → kościół p.w. Ścięcia św. Jana Chrzyciela.

PETRAS PAWEŁ, dr, literat, autor „Chronik der Stadt Konitz”. w 1889 r. przeprowadził się do Chojnic z Wrocławia, skąd pochodziła jego żona Elżbieta Runge, pochodząca rzekomo z rodziny sławnego drezdeńskiego malarza Filipa Ottona Rungego (zm. 02.12.1810 r. w Hamburgu). Mieszkał w domu przy ul. Gimnazjalnej, w którym w 1912 r. ukazała się pierwsza „Gazeta Chojnicka” w języku polskim pod redakcją Edmunda Rakowskiego, następnie Stanisława Owsianowskiego.

PATRIOTYCZNY RUCH ODRODZENIA NARODOWEGO — zapoczątkowany w 1981 r. powstaniem Obywatelskich Komitetów Ocalenia Narodowego, zapisał się w strukturze politycznej na stałe od 1983 r. W Chojnicach powstała Rada Miejska PRON skupiająca przedstawicieli sygnatariuszy PRON, w 1983 r. na jej czele stanął Stanisław Sularz. Obecnie Przewodniczącym RM PRON jest Tadeusz Rzeźnicki. W gminie Chojnice Przewodniczącym Rady Gminnej PRON jest Kazimierz Pondo.

PIEKARNIE. W okresie międzywojennym działało w Chojnicach 16 piekarni prywatnych. Część uległa likwidacji w 1945 r. W 1971 r. uruchomiono nową piekarnię przy ul. Angowickiej, następną nowoczesną zbudowano przy ul. Igielskiej.

PIERWSZE OFIARY ZBRODNI HITLEROWSKICH. Po wkroczeniu wojsk hitlerowskich do Chojnic pierwszymi ofiarami byli: Michał Bembenek — urzędnik Magistratu, Leon Schoeń — urzędnik kolejowy, Władysław Schreiber — uczeń gimnazjalny. Zamordowani zostali w dniu 16 września 1939 r. w Parku Miejskim za strzelnicą Bractwa Kurkowego.

PIOTRA ULICA → ulica Piotra.

PLAC DZIERŻYŃSKIEGO, poprzednio Plac św. Jerzego; do 1881 r. plac był własnością parafii chojnickiej. Stał tu niegdyś → kościół św. Jerzego, zbudowany w 1385 r. Dnia 19 grudnia 1881 r. rada parafialna odstąpiła plac miastu za cenę 10 mk. W okresie międzywojennym plac potocznie zwano „świńskim rynkiem”, identycznie jak Pl. Jagielloński. Plac był

bowiem targowiskiem na prosiaki. Przemianowanie nazwy placu nastąpiło 22 lipca 1945 r.

PLAC JAGIELLOŃSKI. Plac Jagielloński uzyskał swój dzisiejszy kształt po 1835 r. Poprzednio był tu → staw zwany wołowym. W 1881 r. powierzchnię placu pokryto kamieniami i nazwa zniknęła; nieco wcześniej plac zabudowano budynkami w stylu późnoklasycystycznym. Prusacy wzniesli tu pomnik ku czci chojnicznan poległych w wojnie francusko-pruskiej 1870/1871 oraz żeliwny wodotrysk (po zachodniej stronie placu). W 1930 r. przed kolumną położono czarną granitową tablicę ku czci Polskiego Nieznanego Żołnierza. Z powodu częstych zanieczyszczeń tablicę usunięto (1935 r.). Cały pomnik w kształcie wysokiej granitowej kolumny korynckiej usunął w 1933 r. samowolnie kapitan rezerwy były legionista Ludwik Grodzicki. W okresie międzywojennym okoliczni gospodarze plac ten nazywali → świnińskim rynkiem, plac był bowiem targowiskiem na prosiaki.

PLAC NIEPODLEGŁOŚCI, poprzednio Plac Królowej Jadwigi. Przemianowanie placu nastąpiło uchwałą Miejskiej Rady Narodowej w dniu 22 lipca 1945 r.

PLAC PIASTOWSKI uzyskał swą nazwę w 1920 r., został zmodernizowany w 1979 r. Przy placu znajdowała się przez wiele lat remiza strażacka z salą gimnastyczną, a także → Gazownia Miejska.

PLEBANIA. Pierwotna stara plebania zbudowana została w 1383 r. na murach miejskich za zezwoleniem komtura człuchowskiego Schwartzsteina. Uległa zniszczeniu przez pożar. W odbudowanej w 1463 r. mieściła się pierwsza szkoła parafialna. Ponownie zniszczona przez pożar i odbudowana, została przekazana przez Radę Miasta w 1618 r. ks. → Janowi Gleissen-Doregowskiemu. Zniszczona przez pożar w 1733 r., ponownie odbudowana znów została zniszczona przez pożar w 1777 r. Obecnie służy za mieszkanie służbie kościelnej. Nową plebanię zbudowano w 1937 r. Podczas prac ziemnych odkryto w tym miejscu najstarszy wał drewniano-falochronny i ziemny.

POCZTA. Budynek pierwszej królewskiej poczty chojnickiej zbudowano przed 1774 r. na Nowym Mieście przy ul. Pocztowej. Urząd pocztowy posiadał regularną łączność dylżansem z innymi miastami. W tym budynku poczta pracowała do 1886 r., po czym urząd przeniósł się do nowo zbudowanego przy → Rynku. Budynek ten został zniszczony w lutym 1945 r. na skutek działań wojennych. W pierwszych dniach powojennych poczta mieściła się w domu przy ul. Gimnazjalnej nr 5, następnie w budynku byłego niemieckiego „Bankverein” przy ul. Młyńskiej (obecny KM PZPR). W 1958 r. urząd przeniósł się do odbudowanego budynku przy Rynku. Stary budynek poczty przy ul. Pocztowej rozebrano w 1972 r.

PODLASIE → Meksyk.

POKÓJ TORUŃSKI. Po zajęciu Chojnic przez króla Kazimierza Jagiellończyka (28.09.1466 r.) zakończyła się wojna 13-letnia. Dnia 19 października

1466 r. zawarto między Polską a Zakonem Krzyżackim pokój w Toruniu. Zakończenie tej długotrwałej wojny obchodzono w Chojnicach uroczystą procesją w dniu św. Marcina (24 października).

POLE BITWY CHOJNICKIEJ to teren między ul. 14 Lutego a ul. Angowiecką po południowej stronie → Alei Brzozowych; tu wojsko polskie pod wodzą króla Kazimierza Jagiellończyka poniosło klęskę w → bitwie z Krzyżakami 18.09.1454 r.

POLE WIATRAKÓW. O polu wiatraków nie wspomina się w żadnej kronice miasta. Siegało ono od szosy Bytowskiej ku stronie południowej do szosy Człuchowskiej, Bydgoskiej i drogi do Pawłowa (dziś szosa Tucholska). Wzmianki o jego istnieniu znaleźć można jedynie w starych aktach hipotecznych (t. I. k. 34, 79, 384). Według zeznań złożonych przed Sądem Miejskim w dniu 2 lutego 1815 r. i 17 marca 1817 r. przez wójta Jerzego Rennwanta stało tu za polskich czasów przedrozbiorowych (przed 1772 r.) przeszło 60 wiatraków, → wiatraki.

POLSKA PARTIA SOCJALISTYCZNA. Komitet chojnicki PPS powstał w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości. W 1922 r. pełnomocnikiem z listy wyborczej nr 5 był Piotr Kurtz, jego zastępcą Jan Włodarczyk, obaj z Chojnic. Sekretarzem komitetu chojnickiego był Bronisław Rózek.

POLSKI BIAŁY KRZYŻ. Oddział chojnicki PBK powstał w latach dwudziestych, szerzył oświatę w chojnickim → I Batalionie Strzelców. W okresie międzywojennym jego prezesem był prokurator de Tournelle, sekretarzem Franciszek Wysocki. Oddział chojnicki liczył przeszło 100 członków.

POLSKI CZERWONY KRZYŻ. Oddział chojnicki PCK powstał w lipcu 1919 r. z inicjatywy szambelanowej Sikorskiej. Posiadał pododdział w Czersku i sześć kół szkolnych. Funkcję prezesa przez długie lata pełnił dr Jan Łukowicz, funkcję sekretarza Szymułowicz. Ogólna liczba członków wynosiła 1500 osób. W 1935 r. wręczono pierwsze medale za zasługi dla PCK. Otrzymali je: dr Jan Łukowicz, Bronisława Stammowa, Helena Sobierajczykowa, Julian Hubert, Helena Zuławska, Helena Renkowa i Antonina Bartz. W 1945 r. wznowiono jego działalność.

POLSKIE TOWARZYSTWO KRAJOZNAWCZE O/Chojnice powstało 30 marca 1930 r., a jego pierwszym prezesem był → Jan Karnowski, sekretarzem Franciszek Lemańczyk. Przy Towarzystwie istniała sekcja muzealna, w skład której weszli → Julian Rydzkowski i Franciszek Kaletta. PTK było inicjatorem powołania placówki muzealnej w Chojnicach.

POLTZIN ANDRZEJ SIMEON, lekarz, burmistrz miasta. Na początku XVIII w. wydał „De contantia Chonecia”.

POMNIK BOHATERSKICH KOLEJARZY, upamiętniający czyn kolejarzy chojnickich w walce z najeżdżącą hitlerowskim 1 września 1939 r., położony jest między mostami kolejowymi, przed dworcem kolejowym.

POMNIK CHRYSTUSA KRÓLA wzniesiono w 1931 r. na Placu Królowej Jadwigi (dziś → Plac Niepodległości) z inicjatywy proboszcza parafii p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela ks. Bolesława Makowskiego. Pomnik jest dziełem → Wojciecha Durka. W pierwszych latach okupacji hitlerowcy usunęli pomnik. Potajemnie zakopany przez zakrystiana Leona Lehmana na cmentarzu katolickim powrócił po odrestaurowaniu w 1946 r. na pierwotne miejsce. Pomnik poświęcony jest więźniom obozów koncentracyjnych. Na postumencie frontowej strony wyryty jest napis: „Króluj nam Chryste”, na tylnej: „Byli więźniowie polityczni 1939—1945 dla Chrystusa Króla — 11.11.1946 koło Chojnice”.

POMNIK FLORIANA CEYNOWY, położony u zbiegu ulic: Hieronima Derdowskiego, Floriana Ceynowy i Igielskiej, na gruntach Państwowego Zakładu Wychowawczego, odsłonięto 8 czerwca 1975 r. Wrytyo na nim napis: „Pamięci Floriana Stanisława Ceynowy 1817—1881, zasłużonego badacza Kaszub, budziela ludu, rewolucjonisty i pisarza”. Na jednej z bocznych ścian obok Gryfa pomorskiego wyryto werset z Jana Karnowskiego: „Jo jem Kaszub dawnym rodem, od dzys swojsci zacne śpiew”, na drugiej bocznej ścianie obok herbu Chojnic wyryto napis: „W 700 rocznicę 1275—1975 dziejów Chojnic”. Autorem projektu jest Norbert Jażdżewski. Pomnik powstał z inicjatywy → Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego O/Chojnice.

POMNIK KU CZCI POŁĘGLYCH I OFIAR FASZYZMU HITLEROWSKIEGO w latach 1939—1945 wzniesiono zgodnie z uchwałą Miejskiej Rady Narodowej z dnia 5 października 1947 r. na placu przed → cmentarzem ofiar zbrodni hitlerowskich (przy ul. Gdańskiej) 1 września 1959 r. Projekt wykonał prof. Smolan z Sopotu. Na czworobocznym cokole pomnika wyryte są słowa: „Poległym i ofiarom faszyzmu hitlerowskiego w latach 1939—1945 w XX rocznicę wybuchu II wojny światowej — Społeczeństwo powiatu chojnickiego — 1.09.1939 r. godz 4.45 ostrzał Chojnic, początek najazdu hitlerowskiego — 1.09.1958 symbolem walki o pokój między narodami”.

POMNIK KU CZCI ŻOŁNIERZY 18 PUŁKU ULANÓW POMORSKICH odsłonięto 1 listopada 1977 r. na cmentarzu katolickim przy ul. Kościarskiej. Jest dziełem rzeźbiarza Antoniego Łangowskiego z Czerska. Wrytyo na nim następujące słowa: „Społeczeństwo Chojnic w holdzie bohaterskim żołnierzom 18 Pułku Ułanów Pomorskich, poległym pod Krojantami 1 września 1939 r. oraz Żołnierzom Wojska Polskiego poległym na terenie miasta Chojnic i okolicy ppłk. Kazimierz Mastalerz Dowódca 18 pułku Ułanów Pomorskich, Adam Zebzda, Jan Zebzda, Dziewiętnastu nieznanym Ułanów Pomorskich, Dwudziestu Żołnierzy Wojska Polskiego, Rotmistrz Eugeniusz Świeściak, Sierżant Podchorąży Piotr Leszczykowski, Paweł Kątek — Niech żyje wieczna chwala Poległym”. Drugi pomnik ku czci żołnierzy 18 Pułku Ułanów znajduje się przy szosie gdańskiej na skraju lasu krojańskiego. Tablica pamiątkowa umieszczona na pomniku nosi na-

pis: „Poległym na chwałę potomkom ku pamięci żołnierzom 18 Pułku Ułanów Pomorskich w szarzy dnia 1.09.1939 r. pod Krojantami”.

POMNIK KRÓLA JANA III SOBIESKIEGO. W celu upamiętnienia zwycięstwa Jana III Sobieskiego pod Wiedniem w 250 rocznicę wiktorii wiedeńskiej w 1933 r. wzniesiono kamienny obelisk z medalionem popiersia króla Jana Sobieskiego w zbroi, poniżej którego umieszczono tablicę z napisem: „Jan III Sobieski 1674—1696 1683—1933”. Początkowo pomnik znajdował się przed budynkiem Szkoły Podstawowej nr 1, skąd przeniesiony został do parku miejskiego przy głównym trakcie do Jarcewa. Dnia 1 września 1939 r. został zniszczony przez hitlerowców. Medalion był dziełem kamieniarza Nussbauera.

POMNIK MIKOŁAJA KOPERNIKA, wzniesiony czynem społecznym w Parku Tysiąclecia z inicjatywy → Juliana Rydzkowskiego, a przy szczególnym zaangażowaniu → Alfreda Cwioka, znanego społecznika; pomnik jest dziełem → Antoniego Łangowskiego z Czerska.

POMNIK POLEGŁYCH NAUCZYCIELI położony po zachodniej stronie → Bramy Człuchowskiej przed → Szkołą Podstawową nr 1, wzniesiony ku chwale nauczycielom poległym w latach 1939—1945. Projekt pomnika wykonał prof. Smolan, odsłonięto go 20 lutego 1960 r. Nazwiska pomordowanych nauczycieli wyryto na osobno stojących 4 tablicach z piaskowca.

POMORSKI ZWIĄZEK OFICERÓW REZERWY OK VIII, powstał w okresie międzywojennym. W latach 1935—1937 prezesem związku był kapitan rezerwy dr Eugeniusz Halski, sekretarzem porucznik rezerwy Włodarski. W latach 1937—1939 funkcję prezesa pełnił Stefan Janowski.

PORTAL KOŚCIOŁA FARNEGO p.w. ŚCIECIA ŚW. JANA CHRZCIECLA z profilowanej cegły zbudowano za czasów proboszcza ks. Boeniga w 1903 r., wg projektu konserwatora gdańskiego Lutscha. Wykonawcą był architekt Otto. Zakończenie budowy wysokiego (14,38 m) ostrołukowego gotyckiego portalu nastąpiło w 1906 r. Portal posiada 151 warstw formowanej cegły. Pierwotne wejście do świątyni (z daszkiem) miało za ledwie 2,14 m wysokości i 1,77 m szerokości.

POSELUSZNY LEON, księgarz, wydawca; w 1937 r. wydał „Księgę adresową miasta Chojnic z uwzględnieniem administracji powiatu chojnickiego”.

POWIATOWA KOMUNALNA KASA OSZCZĘDNOŚCI. Siedzibą Kasy był własny budynek przy ul. Gdańskiej 23 (dziś → ul. Kościuszki). Długoletnim i zasłużonym dyrektorem Kasy był Józef Lipski, zastępcą Roman Przewoski. W 1938 r. przebudowano secesyjną fasadę domu w nowym modernistycznym stylu.

POWIATOWA RADA LUDOWA (1918—1920), ukonstytuowała się w → hotelu Reichshof (dziś budynek Zespołu Szkół Rolniczych) 11 grudnia 1918 r. Miała na celu stworzenie form organizacyjnych dla przejęcia władzy w ręce polskie; liczyła 31 członków, mianowała wójtów i urzędników Wydziału

Powiatowego, ustaliła program powitania wojsk polskich w 1920 r. Prezesem wybrano ks. Józefa Szydzika, zastępcą Władysławę Wolszlegier, sekretarzem Antoniego Ulandowskiego, skarbnikiem Adolfa Bonina.

POŻARY MIASTA. Chojnice nawiedzały liczne pożary i najazdy: w 1445 r. Zakon Krzyżacki podpalił miasto; w 1466 r. spłonęła czwarta część zabudowań; w 1657 r. miasto podpaliłi Szwedzi; 14 sierpnia 1733 r. w czasie pożaru spaliła się fara i część miasta; w 1742 r. wybuchł największy w dziejach miasta pożar, spłonęło wtedy całe miasto z wyjątkiem jednego domu; w 1846 r. spłonęło 35 domów mieszkalnych i 42 zabudowania gospodarcze na Człuchowskim Przedmieściu; w 1874 r. pożar zniszczył przy placu kościelnym 6 domów mieszkalnych; w 1939 r. spłonęło kilka domów; w 1945 r. spłonął kościół farny, sąd i wszystkie domy przy → Rynku z wyjątkiem strony północnej; w 1946 r. spłonęło kino i dom hotelowy przy ul. Młyńskiej.

PRASA CHOJNICKA. Do najstarszych periodyków zaliczyć należy „Roczniki chojnickiego gimnazjum”, które ukazały się na przełomie 1821/1822. Od dnia 3 lipca 1848 r. wychodził tygodnik „Conitzer Mitteilungen”; od 1872 r. wydawano „Konitzer Tageblatt”. Pierwsza „Gazeta Chojnicka” w języku polskim ukazała się 2 kwietnia 1912 r. pod redakcją Stanisława Owsianowskiego. W 1928 r. wyszedł „Dziennik Chojnicki”. 16 maja 1934 r. po raz pierwszy wyszła „Ilustrowana Gazeta Chojnicka”, poprzednio od 1933 r. „Chojniczanie” jako druk ulotny. W 1923 r. ukazał się pierwszy numer „Dziennika Pomorskiego”, który od 1935 r. wydawał dodatek miesięczny „Zabory”.

PRAWO MIEJSKIE. Wczesnośredniowieczne Chojnice lokowane były na prawie lubeckim. Od 1360 r. obowiązywało prawo chełmińskie. Ogółem w Chojnicach obowiązywały 3 prawa: polskie, niemieckie i pruskie, członków Zakonu Krzyżackiego obowiązywało ponadto prawo rzymskie, → lokacja Chojnic.

PRĘGIERZ, słup kamienny, pod którym → kat ścinał głowy skazanym i gdzie smagano przestępców oraz kobiety podejrzane o rozpustę; znajdował się on przed starym ratuszem na → Rynku w miejscu, gdzie dzisiaj jest wodotrysk. Pręgierz usunięto w pierwszej połowie XIX w.

PROBOSZCZOWIE KOŚCIOŁA p.w. ŚCIĘCIA ŚW. JANA CHRZCICIELA:

- 1) ks. Konrad 1365—1383 r.
- 2) ks. Jan Kurt od 1383 r.
- 3) ks. Mikołaj 1410 r.
- 4) ks. Jan Rogge od 1415 r.
- 5) ks. Jan Tyloms 1445 r.
- 6) ks. Dawid Konnersyn 1492—1523 r.
- 7) ks. Balcer Lewalt-Jeziński 1534 r.
- 8) ks. Siński 1555 r.
- 9) ks. Kasper Jeszko (przedstawiony przez króla, ale nie zatwierdzony przez prymasa)

- 10) ks. Jan Wysocki
- 11) ks. Jakub Techa 19.06.1572 r.
- 12) ks. Jan Elard (przedstawiony przez króla, ale nie instytuowany)
- 13) ks. Jan Nowodworski od 1599 r.
- 14) ks. Jan Gleissen-Doręgowski od 1611 r.
- 15) ks. Mateusz Rautenberg 1623—32 r.
- 16) ks. Jan Banner 1632—75 r.
- 17) ks. Remigiusz Michał Jezierski 1675—1713 r.
- 18) ks. Józef Erazm Platern 1714—23 r.
- 19) ks. Józef Blistron 1723—34 r.
- 20) ks. Józef Trzebiatowski 1735—48 r.
- 21) ks. Jakub Antoni Rolbiecki 1748—76 r.
- 22) ks. Stanisław Treliński 1778—1790 r.
- 23) ks. Wojciech Józef Szeinert 1791—1792 r.
- 24) ks. Marcin Jan Nepomucen Thiede 1793—1819 r.
- 25) ks. Krystian Warnecke od 1821 r.
- 26) ks. Franciszek Larisch 1826—34 r.
- 27) ks. Franciszek Semrau 1836—39 r.
- 28) ks. Knauer 1839—1842 r.
- 29) ks. Edward Feller 1842—60 r.
- 30) ks. Teodor Guttman przez 5 miesięcy 1860 r.
- 31) ks. August Behrendt 1860—87 r.
- 32) ks. Leon Boenig 1887—1922 r.
- 33) ks. Bolesław Makowski 1922—34 r.
- 34) ks. Kazimierz Kłopotcki 1935—36 r.
- 35) ks. Paweł Marchlewski 1936—39 r.
- 36) ks. Brunon Rieband 1939—1945 r.
- 37) ks. Wincenty Górecki 1945 — 5 miesięcy
- 38) ks. Bernard Czapliński 1945—46 r.
- 39) ks. Arkadiusz Liss 1947—74 r.
- 40) ks. Roman Lewandowski od 1975 r.

PROCHOWA ULICA → ulica Prochowa.

PROKURATURA. W latach 1898—1939 urząd prokuratury mieścił się w budynku przy ul. Pietruszkowej 6. Okupant hitlerowski przeniósł siedzibę do gmachu sądowego. W pierwszych latach powojennych Prokuratura mieściła się w budynku Spółdzielni Mieszkaniowej przy ul. Człuchowskiej 53. Pierwszym powojennym prokuratorem był Klewenhagen. Później Prokuraturę przeniesiono ponownie do gmachu sądu.

PRZEDMIEŚCIA CHOJNIC → Gdańskie Przedmieście, → Człuchowskie Przedmieście.

PRZEDSZKOLA. W okresie międzywojennym były w Chojnicach 4 przedszkola: przy → Zakładzie św. Karola Boromeusza, przy Domu Kolarza, przedszkole niemieckie (luterzańskie) przy ul. Ogrodowej, przedszkole miejskie przy → Placu Piastowskim. Obecnie mamy w mieście 11 przedszkoli.

PUSZKARZ ANDRZEJ, Andrzej Rysikowicz z Dobrzeczan, XV w., zdobywca Chojnic w bitwie 28.09.1466 r.; za zasługi w walce mianowany został starostą chojnickim; otrzymał też dochody z pewnych wsi starostwa człuchowskiego. Był pierwszym starostą w Chojnicach, pod jego rządami miasto nie podlegało władzy starosty człuchowskiego, rządził miastem do 13 listopada 1480 r.

PYTTLIK LEON (23.03.1867—17.07.1922), pierwszy w odrodzonej Polsce prezes Sądu Okręgowego w Chojnicach; brał udział w pierwszym Krajowym Zjeździe Prawników Polskich w Poznaniu w 1920 r. (odbył się w celu upamiętnienia dnia przejęcia wymiaru sprawiedliwości przez władze polskie po półtorawiekowych rządach zaborców).

R

RADA LUDOWA, organizacja tajna powołana w Chojnicach na początku listopada 1939 r. przez pracowników Krajowych Zakładów Opieki Społecznej Leona Litkowskiego i Lucjana Zarembe; wspomagała z funduszków potajemnych zbiorów wdowy po Polakach pomordowanych przez hitlerowców.

RATUSZ. Stary okazały ratusz z wieżą z XV w. położony był przy → Rynku, obok niego mieściły się stragany rzemieślnicze i → waga miejska. Z wieży ratuszowej — trębacz miejski wygrywał hejnał miejski. Ratusz ten spłonął. Wzniesiony w 1620 r. ratusz staromiejski w stylu późnego baroku, usytuowany obok → kościoła św. Trójcy, spłonął dwukrotnie: 18 grudnia 1657 r. i 15 kwietnia 1742 r. Odbudowany przetrwał następnie do 1904 r. Dzisiejszy czerwony ratusz neogotycki zbudowany został w latach 1901—1903.

REDNER LEON, dr, ksiądz, nauczyciel w gimnazjum chojnickim. Urodził się 13.09.1828 r., gimnazjum ukończył w Chełmnie, studia teologiczne we Wrocławiu; 17.09.1853 r. wyświęcony na kapłana, otrzymał stopień licencjata św. teologii. Z Chojnic przeniósł się do Gdańska, gdzie redagował „Gdańską Gazetę Kościelną”. Stopień doktora nadał mu uniwersytet fryburski. Papież Leon XIII mianował go w dniu 16.11.1886 r. biskupem pelplińskim.

REFORMACJA. Walki religijne w Chojnicach toczyły się w latach 1555—1616. W 1555 r. zabito na przykościelnym cmentarzu → ks. Schnitkego, proboszcza → kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela. Luteranie zajęli wówczas kościół. Został on odzyskany po 60 latach dnia 04.09.1616 r. przez → ks. Jana Gleissen-Doregowskiego. Zatargi między katolikami a luteranami załagodził w dniu 09.08.1639 r. ks. Jan Banner i od tego czasu ustały niesnaski. Na miejscu zabicia ks. Schnitkego zawieszono → krucyfiks.

REICHSHOF hotel → hotel Reichshof, położony przy ul. Dworcowej, róg ul. Warszawskiej. W dniu 15.11.1918 r. w hotelu zebrał się pierwszy tajny Komitet Obywatelski, którego przewodniczącym był ks. Józef Szydzik. W tym hotelu powołano też → Powiatową Radę Ludową (11 grudnia 1918 r.). Obecnie w tym budynku mieści się Zespół Szól Rolniczych.

REJONOWA BIBLIOTEKA PUBLICZNA ma swoją siedzibę w Ratuszu. Powstała w 1946 r. Kolejno kierownikami jej byli: Wanda Dąbrowska, Regina Strunicka (od lutego 1948 r.), Józef Kot (1959—1962), Jan Kubiński (1962—1970), Jerzy Schulz (od 1970 r.). Księgozbiór liczy obecnie 55 658 woluminów (bez filii bibliotecznych), ma też zbiory specjalne: płyty, taśmy, grafiki, przezrocza (1744 jednostek, w tym 1723 audiowizualnych) oraz 115 tytułów czasopism. Księgozbiory sześciu filii obejmują ogółem ponad 45 000 woluminów.

RELIKWIE — RELIKWIARZE. Komtur tucholski Ruediger Ehner wręczył w 1320 r. klasztorowi → Augustianów relikwie w postaci drzazgi Krzyża Świętego. W 1497 r. mieszkańcy → Przedmieścia Gdańskiego ufundowali dla → kościoła św. Jerzego relikwiarz w postaci srebrnej głowy, artystycznej roboty, za kwotę 23 mk. Relikwiarz ten został zrabowany przez Szwedów podczas najazdu. W 1530 r. Grzegorz Czappe wręczył bakałarzowi Jakubowi Bartwigkowi bogato dekorowany pacyfikał wysadzony kryształami, koralami, rubinami, agatami i chalcedonami jako relikwie dla proboszcza → kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzyciela Jakuba Leppyn. To dzieło sztuki o wysokiej wartości zachowało się do dziś i znajduje się w skarbcu parafialnym.

ROBUD — Przedsiębiorstwo Robót Budowlanych powstało w 1947 r. z połączenia „Odbudowy” i Państwowego Przedsiębiorstwa Robót Budowlanych i Drogowych. Dalsza reorganizacja nastąpiła w 1964 r. i wówczas powstało Przedsiębiorstwo Budownictwa Rolniczego.

RODZINA — towarzystwo rodzinne powstałe w Chojnicach w okresie międzywojennym; miało na celu niesienie pomocy materialnej i moralnej, doskonalenie zawodowe swoich członków, pogłębianie wiedzy przez odczyty, organizowanie czytelni i wieczorków towarzyskich. W swoich szeregach „Rodzina” skupiała wszystkich znanych członków danej rodziny pracowniczej. W skład zarządu czterech rodzin weszli:

- 1) Rodzina Kolejowa:
inż. Józef Kubiątkowski — prezes,
Jan Łobudziński — sekretarz,
- 2) Rodzina Policyjna:
H. Neischowa — przewodnicząca,
Stefania Bobkowska — sekretarz,
- 3) Rodzina Urzędnicza:
Eugenia Lipska — prezes,
Bernard Chrapkowski — sekretarz,

4) Rodzina Wojskowa:

Maria Berkowa — przewodnicząca,

Helena Majewska — sekretarz.

ROGGE JAN, ksiądz, dr medycyny i farmaceuta chojnicki; ur. się w 1380 r., studia ukończył na paryskiej Sorbonie. W latach 1414—1418 brał udział w Soborze Kościelnym w Konstancy.

ROLAND — wg → Juliana Rydzkowskiego kamienny pęgierz, symbol wymiaru sprawiedliwości stojący od XV do XVIII w. przed starym ratuszem miejskim, w którym miał swą siedzibę Sąd Miejski.

ROLBIECKI STANISŁAW, ur. 12.11.1906 r., długoletni przewodniczący Prezydium Miejskiej Rady Narodowej (1950—1973), członek Miejskiego Komitetu Frontu Jedności, działacz społeczny, członek Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i Chojnickiego Towarzystwa Kulturalnego; posiada liczne odznaczenia państwowe.

ROZRUCHY ANTYFEUDALNE rzemiosła chojnickiego powstały latem 1571 r. (w czerwcu względnie lipcu), burmistrza aresztowano. Porządek zaprowadziła Komisja Królewska, która wydała kilka wyroków śmierci i kar więzienia. Dwóch przywódców: Ernesta Lindowa i Piotra Haferichta na mocy wyroku komisji rządowej, powołanej przez króla Zygmunta Augusta, ścięto, trzeci — Feliks Konarski musiał opuścić miasto. Rozruchy miały podłoże ekonomiczne, bowiem ich przywódcy pragnęli uzyskać udział w kontroli gospodarki miejskiej.

ROZRUCHY ANTYKRZYŻACKIE → antykrzyżacka opozycja.

RUCH MŁODZIEŻOWY — w wyzwolonych w 1945 r. Chojnicach, łącznie z działalnością pierwszych komórek i organizacji PPR, powstały ogniwa Związku Walki Młodych i Organizacji Młodzieżowej TUR. W szeregach tych organizacji znaleźli się późniejsi działacze Związku Młodzieży Polskiej (od lipca 1948 r.). W 1956 r. — po rozwiązaniu ZMP w Chojnicach powstają organizacje ZMS i ZMW wraz ze swymi zarządami powiatowymi i miejskimi. Na czele Zarządu Powiatowego ZMS stanął Jerzy Zdunek. Powołana w 1973 r. Federacja Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej była początkiem procesu połączenia ruchu młodzieżowego. W Chojnicach na czele Federacji stanęła Barbara Stasińska — długoletnia przewodnicząca ZP ZMS. Od 1976 r. zaczął działać tylko jeden związek — Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej powstały z połączenia ZMS i ZMW. Obecnie w Chojnicach działa ZSMP i reaktywowany w 1980 r. — ZMW. Przewodniczącym ZM ZSMP jest Jacek Kowalik. Przy ZM ZSMP działa Rejonowa Komisja Historii Ruchu Młodzieżowego, znana z wielu inicjatyw i prężnego działania. Kieruje nią Zenon Frąckowiak.

RUCH OPORU W LATACH 1939—1945 w CHOJNICACH I OKOLICY. W Chojnicach i okolicy działały w latach okupacji hitlerowskiej 1939—1945 dość liczne zakonspirowane grupy ruchu oporu (poza najliczniejszą: Gryfem Kaszubskim, a późniejszym Gryfem Pomorskim). W latach 1939—

—1940 utrzymywała kontakty z Organizacją Wojskową Młodzieży Kaszubskiej i jej kierownikiem ks. ppłk Józefem Wryczą Organizacja „Grunwald”, powołana przez polskie czynniki wojskowe już we wrześniu 1939 r. Członkowie tej organizacji w Chojnicach Franciszek Jażdżewski, Juliusz Wiśniewski i Antoni Jaczyński przeprowadzili już we wrześniu 1939 r. parę drobnych akcji sabotażowych. Spowodowali oni dwie próby wykolejenia pociągów: jedną przez rozkręcenie szyn, drugą przez użycie, uzyskanej tuż przed wybuchem wojny miny zegarowej. Próby te nie spowodowały większych strat, również rozrzucanie przez członków „Grunwaldu” na szosach koło Chojnic specjalnych kolców niszczących opony niemieckich samochodów nie dawały większych efektów i zostały zaniechane. W końcu września i w październiku 1939 r. Gestapo dokonało aresztowań członków „Grunwaldu” w powiecie chojnickim, m.in. Hieronima Narlocha i jego dwóch synów. H. Norloch został zamordowany w czasie śledztwa. W Chojnicach działała też niewielka grupa konspiracyjna „Inquer” (na przekór), dowodzona przez Władysława Drewczyńskiego, Ludwika Świątka (pseudonim: „Tytus”) i Benedykta Zakrzewskiego (pseudonim: „Ryś II”). Grupa ta utrzymywała ściśle kontakty z TOW „Gryf Pomorski”. W Chojnicach znajdowała się też zakonspirowana komórka Wydziału Oświaty Okręgowej Delegatury Rządu na Pomorzu, zajmująca się m.in. tajnym nauczaniem, a kierowana przez Monikę Pawłowską i Franciszkę Szablewską oraz Komenda Chorągwi Pomorskiej zakonspirowanego Związku Harcerstwa Polskiego („Szarych Szeregów”) na czele z komendantem — podharcemistrzem Bernardem Myśliwkiem (kryptonim chorągwi: „Lina”). Myśliwek (pseudonim „Konrad”), będący równocześnie członkiem AK, został schwytany przez Gestapo i zamordowany w czasie śledztwa 01.10.1942 r. Również w Chojnicach działała niewielka komórka ogólnopolskiej organizacji konspiracyjnej Komenda Obrońców Polski, która w listopadzie 1940 r. została rozszyfrowana przez Gestapo, a jej członkowie aresztowani. Także lokalna komórka organizacji „Rota” działająca w Chojnicach została zlikwidowana przez Niemców w czerwcu 1940 r. Do aktywnych związków konspiracyjnych utworzonych w Chojnicach należała Polska Armia Powstania, kierowana tu przez porucznika rezerwy Dolińskiego. W ramach PAP w powiecie chojnickim działała też grupa partyzancka por. Jana Szalewskiego (pseudonim: „Soból”, „Szpak”), który podporządkował się w połowie 1942 r. TOW „Gryf Pomorski”, a jesienią 1943 r. przeszedł do Pomorskiego Okręgu Armii Krajowej, obejmując w nim funkcję komendanta Inspektoratu Chojnicko-Tczewskiego. 08.06.1942 r. grupa partyzantów Jana Szalewskiego osłaniała akcję dywersyjną na linii kolejowej Chojnice—Tczew, którą kierował komendant PAP w Kościerzynie Stanisław Lesikowski. Była to prawdopodobnie najpoważniejsza akcja zbrojna ruchu oporu na Pomorzu, powtórzona niemal w tym samym miejscu 21.06.1942 r. W obu wypadkach pociągi niemieckie uległy wykolejeniu. 29.06.1944 r. mały oddział partyzancki Szalewskiego został rozbity w powiecie chojnickim koło leśniczówki Trawice, a on sam raniony wycofał się z dalszej działalności bojowej. Inspektorat Chojnicki Armii Krajowej (zwany rów-

niez Inspektorem Chojnicko-Tczewskim) był największym na Pomorzu. Od połowy 1941 r. kierował nim Alfons Jarecki (pseudonimy: „Juhas”, „Roman”, „Antoni”) następnie przez krótki czas Jan Szalewski, a w końcowej fazie wojny Brunon Migrowski (pseudonimy: „Sokół”, „Roman”, „Adam”, „Edwin”) — dawny członek TOW „Gryf Kaszubski”. W ostatniej fazie wojny w latach 1944—1945 komendantem całego Pomorskiego Okręgu Armii Krajowej był pochodzący z powiatu chojnickiego (wieś Klonie) płk Janusz Pałubicki.

RUSKA CEGŁA, napis wryty na murze kościoła → p.w. Ściegna św. Jana Chrzyciela po stronie północnej: „Tu leży Moskał, pełnił w dniu 25 maja 1759 r. straż, spadł z wieży kościelnej i tam został pochowany”.

RYDZKOWSKI JULIAN (13.02.1891—10.07.1978), pseudonim → Wantoch B., kupiec, założyciel → Muzeum w Chojnicach, działacz kulturalny, współorganizator licznych towarzystw, m.in. chóru „Lutnia”, Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, Towarzystwa Miłośników Chojnic i Okolic, Chojnickiego Towarzystwa Kulturalnego, inicjator Tygodnia Chojnic (1937) i Zeszytów Chojnickich, długoletni radny miejski, honorowy prezes oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, odznaczony licznymi medalami państwowymi. Pochowany został w Alei Zasłużonych na cmentarzu komunalnym. W 1985 r. jedną z nowo założonych ulic nazwano imieniem J. Rydzkowskiego.

RYNEK, centralny plac miejski, od 20.12.1961 r. noszący nazwę Plac Bojowników PPR. Od czasów średniowiecznych odbywały się tu targi, festyny i zabawy ludowe. Budowle związane z Rynkiem to stary i nowy → ratusz, → kościół p.w. Św. Trójcy, zburzony przez hitlerowców w 1940 r., poczta, apteki, domy patrycjuszowskie i handlowe. W pobliżu wylotów ulic: Młyńskiej, Człuchowskiej, Jezuickiej, Zakonnej stały cztery studnie będące zarazem miejscem surowego wymiaru sprawiedliwości na podstawie wyroku sądowego. Podczas wyzwania miasta spod okupacji hitlerowskiej większa część budynków przy Rynku legła w gruzach, zachowała się jedynie strona północna z ratuszem. W dawnych wiekach witano na Rynku królów, książęta i dostojników państwowych, np. w okresie międzywojennym Prezydenta Rz.P. Stanisława Wojciechowskiego, Ignacego Mościckiego, generała Józefa Hallera i innych.

RZEMIOSŁO CHOJNICKIE. Rozkwit rzemiosła chojnickiego datuje się właściwie od XIV w., kiedy to → sukiennictwo i browarnictwo odegrało poważną rolę. Mówi o tym przywilej lokacyjny z 1360 r. Liczne kontakty handlowe z Gdańskiem sprzyjały rozwojowi rzemiosła i powołaniu do życia cechów. W latach 1417—1436 statuty cechowe otrzymały sukiennicy, piekarze, płatnerze, krawcy, rzeźnicy, kowale, ślusarze, konwisarze, nożownicy i iglarze. Sukiennicy, piekarze, rzeźnicy i kowale utworzyli korporacje cechowe i tym samym wywalczyli sobie prawo udziału w radzie miejskiej.

RZEŻNIA MIEJSKA. Uruchomienie rzeźni miejskiej nastąpiło w 1887 r. W latach powojennych rzeźnię kilkakrotnie modernizowano i rozbudowywano, w wyniku czego powstały nowoczesne Zakłady Mięsne zaopatrujące znaczną część województwa w mięso i przetwory mięsne.

S

SALOMON JAN ANDRZEJ DANIEL, ur. się 16.11.1875 r. w Chojnicach, syn burmistrza, prawnik, lekarz, notariusz chojnicki, studiował we Frankfurcie, aplikację sądową odbywał w Królewcu. Napisał szereg prac z dziedziny medycyny i chemii.

SAMORZĄD MIEJSKI. Samorząd miejski przywrócony został miastu w 1809 r. Rada Miejska odtąd liczyła 12 osób, magistrat 6 urzędników. Na 1876 mieszkańców prawo wyborcze posiadało początkowo jedynie 137 osób.

SARNOWSKI JÓZEF (04.03.1856—26.04.1932), geodeta. W 1920 r. uratował przed nielegalnym wywiezieniem przez Prusaków bogatą kartografię spisów gruntowych i wykazów określających dokładnie podmioty i przedmioty nałożonych podatków od nieruchomości i gruntów; autor licznych map Chojnic i ziemi chojnickiej.

SĄD OKRĘGOWY, dziś Sąd Rejonowy, budynek położony na skrzyżowaniu ul. Młyńskiej, Strzeleckiej, Pietruszkowej, zbudowany w 1878 r. na fundamentach pierwotnego → kasyna garnizonowego, w stylu zbliżonym do surowego klasycyzmu z naśladownictwem dekoracyjnych form rzymskich (kopii płaskorzeźb z Forum Trojana). Budynek uległ w lutym 1945 r. zniszczeniu przez pożar. Odbudowany w 1948 r. stracił swój pierwotny wygląd, a miasto jeden z najwspanialszych zabytków sztuki architektonicznej. W budynku sądowym mieści się także Prokuratura Rejonowa, Państwowe Biuro Notarialne oraz Zespół Adwokacki.

SCHLETZ ALFONS (29.03.1911, Ostrowite — 27.03.1981, Kraków), syn szewca chojnickiego, pracownika Państwowego Zakładu Wychowawczego; ksiądz, mgr teologii, profesor historii Kościoła, kronikarz. Wykształcenie klasyczne odebrał w Państwowym Gimnazjum w Chojnicach. Dnia 20 grudnia 1936 r. przyjął święcenia kapłańskie; w 1938 r. uzyskał tytuł mgr teologii i dr filozofii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie; od 1945 r. wykładał patrologię, misjologię i historię sztuki kościelnej w Instytucie Filozoficzno-Teologicznym Księży Misjonarzy w Krakowie. W 1946 r. założył czasopismo „Nasza Przeszłość”, ogółem wydał 55 tomów. W 1947 r. habilitował się na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego rozprawą pt. „Współpraca Misjonarzy z Komisją Edukacji Narodowej (1773—1794)”. W latach 1947—1950 prowadzi katedrę historii Kościoła w Seminarium Duchownym w Kielcach, a w latach 1953—1956 był rek-

torem kaplicy Niepokalanego Poczęcia NMP w Zielonce koło Warszawy; od 1957 r. duszpasterz w klasztorze Augustianek w Krakowie, od 1947 r. członek PAU w Krakowie, od 1959 r. członek Instytutu Geografii Historycznej Kościoła w Polsce, członek Towarzystwa Naukowego KUL. W 1968 r. rozpoczął półtoraroczną podróż naukową po Stanach Zjednoczonych, Paragwaju, Włoszech i NRF, gdzie badał archiwa i penetrował biblioteki, z których pozostawił 40 tomów archiwaliów. Ogółem napisał przeszło 150 prac naukowych z historii Kościoła w Polsce.

SCHNITZKI (Schnitzke, Schnicki, Schnitzki, Siński), ostatni proboszcz chojnicki parafii → kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela okresu przedreformacyjnego. Był urodzonym chojniczaninem i pisał się często jako Szyński. W 1555 r. przemocą pozbawiony kościoła nie opuścił go, zginął za to śmiercią męczeńską ukamienowany przez zagorzałych luteranów na cmentarzu przykościelnym, zob. → reformacja, → krucyfiks. Tragedię tę uwiecznił → Stefan Bieszk w sztuce pt. „Krwia kapłańska”.

SCHREIBER WŁADYSŁAW JULIUSZ (16.04.1873—20.02.1937), kupiec, wydawca „Dziennika Pomorskiego”, „Dziennika Chojnickiego”, „Zaborów” i „Konitzer Tageblatt”.

SCHUMAN DANIEL (12.11.1634 — 01.02.1710), urodził się i zmarł w Chojnicach, syn burmistrza, skarbnik króla Jana III Sobieskiego; brał udział w koronacji króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego w Krakowie w 1669 r. Za zasługi dla Rzeczypospolitej otrzymał tytuł szlachecki i godność dworzanina.

SECESYJNE KAMIENICE. Wielopiętrowe kamienice powstały w Chojnicach pod koniec XIX i na początku XX w., położone są przy ul. Mickiewicza, Ogrodowej, Młyńskiej, Kościuszki, 31 Stycznia, Człuchowskiej, Świerczewskiego, Warszawskiej i Dworcowej.

SEKRETARZE PZPR. Funkcje I sekretarzy Komitetu Powiatowego w Chojnicach pełnili:

- 1) Marian Śmigielski
- 2) Franciszek Musiał
- 3) Bazyl Karpacz
- 4) Edmund Grzegorek
- 5) Tadeusz Czapiewski
- 6) Lesław Wagner.

Natomiast po likwidacji powiatu, od 1975 r. I sekretarzami Komitetu Miejskiego PZPR byli:

- 7) Stefan Polasik
- 8) Zbigniew Śmigielski.

SENIOR MIASTA. Tytułem „Seniora miasta” zaszczycono uchwałą Rady Miejskiej z dnia 1 lutego 1930 r., zgodnie z Ordynacją Miejską z 1853 r., długoletniego wiceburmistrza miasta Juliana Huberta; wspomagał on biednych ludzi, ufundował trzypiętrową kamienicę dla parafii → kościoła p.w.

Ścięcia św. Jana Chrzciciela (1938 r.). Dom wzniesiony przy ul. Kościuszki spłonął w 1945 r.

SIERACKI FRANCISZEK, burmistrz miasta w czasie od 11.08.1936 r. do 01.09.1939 r., major w stanie spoczynku, działacz ruchu harcerskiego; zmarł w Kościerzynie. Odznaczony był m.in. Krzyżem Niepodległości i trzykrotnie Krzyżem Walecznych. Powstaniec wielkopolski.

SIKORSKI STANISŁAW, ur. 09.02.1855 r., w r. 1920 pierwszy starosta chojnicki w odrodzonej Polsce, były poseł do parlamentu niemieckiego, fundator stypendium dla biednej uczącej się młodzieży akademickiej, zmarł w Wielkich Chelmach.

SKARBIEC KOŚCIELNY parafii kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela posiada już nieliczne, ale wysokiej wartości dzieła sztuki zdobniczej:

- 1) metrową monstrancję pochodzącą z XV w., gotycką, srebrną, pozłacaną, jedyną w tej formie na Pomorzu,
- 2) pacyfikał późnogotycki, również z XV w., na podstawie wysadzany kryształami, emaliowany, z koralami, rubinami, agatami i chalcedonami, w formie krzyża z puszką na relikwie, z rytym obrazem Zmartwychwstałego Chrystusa oraz symbolami 4 ewangelistów na ramionach,
- 3) srebrne cyborium na sześciobocznej nodze, z czasów krzyżackich, z herbem Wielkiego Mistrza Krzyżackiego komtura Kuno von Lichtenstein, Konrada von Jungingen i dwóch nieznanymi rycerzy; na ścianach wygrawerowane sceny Męki Pańskiej: Chrystus w Ogrójcu, Chrystus przed Piłatem, Cierniem ukoronowany i Niesienie Krzyża, Pieta, Ukrzyżowanie i Zmartwychwstanie. Jest to fundacja Jana Doręgowskiego,
- 4) para ampulek rokokowych z 1774 r. fundacja Jakuba Rolwieckiego,
- 5) rokokowe kadzidło z XVIII w.,
- 6) sukienkę srebrną z dekoracyjnej blachy z obrazu Matki Boskiej z kościoła jezuickiego.

SŁOŃ, baszta przyczółkowa, po przeciwnej stronie baszty Byk (po zachodniej stronie Bramy Człuchowskiej), służyła straży miejskiej; obie baszty z kamieni ciosanych miały okrągły kształt ze spiczastym dachem.

SŁONECZNY ZEGAR usytuowany był na południowej frontowej ścianie wieży starego ratusza; przetrwał od 1500—1903 r., po czym umieszczono go na frontowej ścianie kościoła luterańskiego → p.w. św. Trójcy; stojący na Rynku kościół zburzyli hitlerowcy w listopadzie 1939 r.

SŁUPY REKLAMOWE, okrągłe pionowe elementy architektoniczne, przeznaczone do rozwieszania ogłoszeń i reklam, ustawiono w mieście po raz pierwszy w 1932 r. (na podstawie zarządzenia Wojewody Pomorskiego z dnia 15.01.1932 r.) na Placu Królowej Jadwigi, → Placu Piastowskim, ul. Dworcowej i dwa przy ul. Strzeleckiej, jeden przy szosie gdańskiej w osiedlu Małe Osady oraz przy ul. Bytowskiej.

SOBIERAJCZYK ALOJZY (07.04.1870—28.04.1934), lekarz, pierwszy burmistrz miasta w odrodzonej Polsce; przybył do Chojnic 31.01.1920 r. ze Złotowa i tu objął urząd komisarycznego burmistrza (1920—1922) na polecenie pierwszego wojewody pomorskiego dr. Łaszewskiego; następnie był burmistrzem z nominacji. Stanowisko burmistrza Chojnic sprawował przez 14 lat. Gimnazjum ukończył w Gnieźnie, medycynę w Berlinie, tam w latach 1900—1903 prowadził samodzielną praktykę lekarską, potem w Złotowie (1903—1920), gdzie był współzałożycielem pierwszej na Pomorzu spółdzielni „Rolnik”. W powiecie złotowskim i sępoleńskim organizował Straż Ludową. W 1985 r. jedną z nowo założonych ulic nazwano ul. A. Sobierajczyka.

SOLIDARNOŚĆ. Międzyzakładowy Komitet Założycielski Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” powstał w Chojnicach w sierpniu 1980 r. Funkcję przewodniczącego objął Wiesław Kubiński, zastępcą został Jerzy Wawrzyniak.

SPICHRZOWA ULICA → ulica Spichrzowa.

SPOŁECZNE OGNISKO ARTYSTYCZNE. Społeczne Ognisko Artystyczne Chojnickiego Towarzystwa Kulturalnego powstało 1 września 1954 r., mieści się w ChDK. Od wielu lat kierownikiem Ogniska jest Bogumiła Lange; prowadzi klasy gry fortepianowej, gry na akordeonie, rytmiki i tańca.

SPOŁECZNY KOMITET OCHRONY I REWALORYZACJI ZESPOŁÓW I OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH MIASTA CHOJNIC — powołany Uchwałą Miejskiej Rady Narodowej w Chojnicach nr 11/52/86 z dnia 30.01.1986 r. Przewodniczącym został Witold Wodowski.

Skład:

Witold Wodowski — przewodniczący

Zdzisław Styło — wiceprzewodniczący

Marceli Laboń — wiceprzewodniczący

Rajmund Matthes — sekretarz.

Członkowie prezydium: Wanda Tyborska, Grażyna Winiecka, Jerzy Badziąg, Jan Sabiniarz, Tadeusz Skoroszewski i Zbigniew Śmigielski.

SPÓŁDZIELNIA INWALIDÓW IM. HIERONIMA DERDOWSKIEGO — oddana do użytku 18 listopada 1972 r., koszt budowy wyniósł 18 mln zł.

SPÓŁDZIELNIA MIESZKANIOWA powstała w 1904 r. pod nazwą Urzędnicze Towarzystwo Budowy Mieszkań. Pierwsze zgromadzenie odbyło się 17 stycznia 1904 r., do rejestru sądowego wpisano 02.04.1904 r. W ciągu pierwszych 10 lat zbudowano 17 domów w stylu secesyjnym z 102 mieszkaniami (400 izbami o powierzchni 7805 m²). W 1920 r. ukonstytuował się komisaryczny zarząd pod przewodnictwem Aleksandra Pronobisa; w 1922 r. nastąpił wybór nowych władz, prezesem został sekretarz Prokuratury Antoni Ulandowski, przewodniczącym Leon Wysocki. Podczas okupacji wielu członków poniosło śmierć, m.in. Antoni Ulandowski z synem Leonem. Mieszkania ich zajęli Niemcy, którzy przybyli do okupowa-

nych Chojnic. Po wyzwoleniu miasta pierwsze zebranie członków odbyło się 12 maja 1945 r. Prezesem został wówczas Stanisław Gałła, przewodniczącym Alojzy Górecki. Rozpoczęły się powojenne inwestycje. W 1966 r. powstało osiedle przy ul. Łanowej i Drzymały, następnie przy ul. Spółdzielczej i Budowlanych. W 1974 r. nastąpił potężny rozkwit budownictwa mieszkaniowego na Osiedlu Zawadzkiego. W 1978 r. rozpoczęto pierwsze prace na Osiedlu 700-lecia.

STAMM ROMAN (28.02.1879—19.10.1939), kupiec, długoletni radny miejski, poseł na Sejm w okresie międzywojennym, zamordowany przez hitlerowców.

STAMMOWA BRONISŁAWA, żona Romana, działaczka niepodległościowa. Dnia 31.01.1920 r. w stroju krakowskim na ratuszowym balkonie podczas powitania pierwszych oddziałów wojska polskiego symbolicznie zerwała z rąk kajdany niewoli pruskiej. Hitlerowcy nie zapomnieli tej sceny, aresztowali Stammową i zamordowali ją 22 października 1939 r. w Koronowie.

STARE MIASTO. Pierwotne miasto nie obejmowało jeszcze dzielnicy Nowego Miasta; położone było na północnej stronie miasta przy Jeziorze Zielonym. W 1570 r. na Starym Mieście było 181 domów z 1278 mieszkańcami. W 1662 r. liczba mieszkańców zmalała na skutek epidemii i pożarów do 700.

STAROSTA — Chojnice były stolicą powiatu w okresie międzywojennym i tak też pozostało po wyzwoleniu. Będąc centrum regionu Chojnice miały ogromne możliwości wszechstronnego oddziaływania na okolice miejscowości i z powodzeniem te możliwości wykorzystywały. Pierwszym powojennym starostą powiatu chojnickiego był Tadeusz Rzeźniowiecki. Później stanowisko to przekształciło się w funkcję przewodniczącego Powiatowej Rady Narodowej. Sprawowali ją zaangażowani obywatele — tacy jak: Mieczysław Nogal, Antoni Witkowski, Tadeusz Przytarski.

STAROSTWO POWIATOWE. Pierwsze starostwo mieściło się w budynku dzisiejszego baru przy ul. Batorego 2. Nowy budynek byłego Starostwa Powiatowego, dziś siedziba Urzędu Miejskiego, zbudowano w 1892 r. w stylu eklektycznym.

STRAJKI. W 1928 r. piekarze chojniccy przeprowadzili jednodniowy strajk z powodu obniżenia przez rząd ceny chleba. Dnia 18 kwietnia 1932 r. strajkowali robotnicy rolni i leśni w Czartolomiu, Jarcewie, Raclawkach, Szenfeldzie (Nieżychowice) i Zbeninach z powodu obniżenia im zarobków. W 1980 r. (24 sierpnia) przyłączyły się do strajku stoczniovców gdańskich załogi kilku chojnickich zakładów pracy — „Mostostalu”, „Polsportu”, „Transbudu”, Oddziału PKS. Postulaty, które strajkujące załogi wysuwały, nie różniły się od postulatów zgłaszanych w tym czasie w całej Polsce.

STRAŻ POŻARNA. Już w 1721 r. miasto posiadało zorganizowaną obronę przeciwpożarową. Na przełomie 1867/68 utworzono pierwszą ochotniczą straż pożarną. W 1966 r. w setną rocznicę jej utworzenia ukazała się

publikacja → Witolda Looka pt. „Z dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Chojnicach 1866—1966”.

STRAŻNICY MIEJSCY. W średniowieczu każdy obywatel miasta zobowiązany był do trzymania straży na → murach obronnych. Od tego obowiązku zwolniony był sędzia, pisarz miejski, ksiądz oraz radni miasta. W swoje miejsce musieli jednak dostarczyć obowiązkowo innych obywateli.

STRONNICTWA POLITYCZNE — Zjednoczone Stronnictwo Ludowe i Stronnictwo Demokratyczne działają w Chojnicach od chwili powstania. W gronie działaczy ZSL znaleźli się ludzie, którym sprawy miasta i regionu są bardzo bliskie, tacy jak Stefan Szkudlarz — nieżyjący już długoletni prezes PK ZSL, Stanisław Karpus, Karol Żuchowski. Natomiast w SD z powodzeniem działali i aktywnie pracują nadal — Seweryn Najdowski, Stanisław Najsz, Tadeusz Skoroszewski.

STRZELNICE. Pierwsza strzelnica powstała w 1416 r., druga, otoczona murem, położona była po stronie południowej za → Bramą Gdańską w kierunku → Bramy Klasztornej. Następną strzelnicę położoną przy → Bramie Człuchowskiej zbudowano w 1767 r. Strzelano w kierunku dzisiejszej → ul. Sukienników. Od 1786 r. strzelano przy ul. Strzeleckiej na strzelnicy → Bractwa Kurkowego, położonej w dolinie przed parkiem miejskim. Strzelnicę tę zlikwidowano w 1945 r. Strzelnica Towarzystwa Powstańców i Wojaków zbudowana w 1924 r. położona była po stronie południowej drogi do Chojniczek w miejscu, gdzie dziś znajduje się Spółdzielnia Inwalidów. W latach 1920—1930 strzelano w parku miejskim obok placu zabaw dla dzieci. Była to strzelnica I Batalionu Strzelców. W 1930 r. zbudowano strzelnicę wojskową przy szosie kościerskiej (przed → cmentarzem komunalnym). Do dzisiaj istnieje strzelnica przy Spółdzielni Inwalidów. Jest to strzelnica sportowa Ligi Obrony Kraju.

STUDNIE MIEJSKIE. Od najdawniejszych lat 4 studnie znajdowały się na rynku u wylotu ulic. Ostatnią, sprzed dzisiejszej apteki po zachodniej stronie → Rynku usunięto w drugiej połowie XIX w., na tym miejscu ustawiono pompę (zlikwidowaną w latach trzydziestych). Na właścicieli domów położonych naprzeciw studni miejskich nałożono w 1742 r. obowiązek ich naprawy oraz zaopatrzenia w łańcuch i dwa wiadra. W XVII w. przy studniach odbywały się kary chłosty na kobietach za tzw. pyskówki.

SUKIENNICTWO. Początki sukiennictwa datują się od 1348 r., kiedy to chojniccy tkacze otrzymali przywilej na młyn foluszowy w Zaciszu, drugi w 1380 r. nad Brdą (w Dolinie). Wilkierz w 1422 r. określił ich prawa i obowiązki. Od 1443 r. chojniccy sukiennicy bielili na ramach swoje sukna na wałach przy → ul. Sukienników. Bujny rozkwit sukiennictwa nastąpił dopiero po powrocie Pomorza do Polski. W 1570 r. było w Chojnicach 55 sukienników na 152 rzemieślników, stanowili oni 25% ludności miasta. Poważne miejsce w gospodarce Polski zajmowali sukiennicy

chojniccy w XVI w., kiedy powołali własną organizację cechową. Częściowy upadek sukiennictwa nastąpił w okresie wojen szwedzkich (1655—1660), całkowity po I rozbiore w 1772 r.

SUKIENNIKÓW ULICA → ulica Sukienników.

SZABLEWSKA FRANCISZKA (3.05.1892—26.10.1980), nauczycielka. W latach międzywojennych pracowała na terenie Rytle i Chojnic. W okresie okupacji inspirowała i organizowała tajne nauczanie na terenie powiatu chojnickiego. Współpracowała z Tajną Organizacją Nauczycielską w Warszawie. W 1940 r. zorganizowała i kierowała Pomorskim Komitetem Tajnej Organizacji Opieki Społecznej, który niósł pomoc Polakom w obozach koncentracyjnych i jenieckich, a także ukrywającym się przed represjami hitlerowskich władz okupacyjnych. Po wyzwoleniu podjęła ponownie pracę w szkolnictwie, początkowo jako kierowniczka Szkoły Podstawowej nr 2, a następnie nauczycielka w Szkole Podstawowej nr 3. Była działaczką organizacji kobiecych i społecznych. Odnaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Srebrnym Krzyżem Zasługi.

SZKOLNICTWO. Początki szkolnictwa chojnickiego przypadają na XIV w. Istniała tu szkoła parafialna, a po jej upadku miejska szkoła elementarna. Po przybyciu do Chojnic w 1630 r. jezuitów utworzono kolegium szkolne na poziomie średnim, ale naukę przerwała wojna północna (1700—1712). Do 1815 r. miasto miało szkołę luterzańską położoną przy ul. Staroszkolnej i przy → kościele p.w. Św. Ducha. Działała też szkoła katolicka (pokątna). W 1463 r. komendant miasta Kasper Nosttz zarządził, aby 4 uczniów szkoły parafialnej towarzyszyło księdzu udającemu się z Hostią do chorego (ze śpiewem, kadzielnicą, dwiema świecami i chorągwiami). Z tego tytułu Rada Miejska otrzymała 50 oprocenowanych marek.

SZKOŁA DOKSZTAŁCAJĄCA. Publiczna (rzemieślnicza) Szkoła Doksztalcająca powstała 1 stycznia 1922 r., mieściła się w budynku Szkoły Podstawowej nr 1 przy ul. Człuchowskiej. Druga publiczna (handlowa) Szkoła Doksztalcająca powstała w 1930 r. Mieściła się w → czerwonej szkole przy ul. Szpitalnej. Obie szkoły zlikwidowano z chwilą wybuchu wojny w 1939 r.

SZKOŁA GOSPODARSTWA DOMOWEGO. Najstarszą Szkołą Gospodarstwa Domowego była szkoła przy → Zakładzie św. Karola Boromeusza, prowadzona przez siostry Franciszkanki. Szkołę ukończyło przeszło 2000 dziewcząt. Z chwilą napaści hitlerowskich Niemiec na Polskę 1 września 1939 r. szkoła uległa likwidacji. Miejska Szkoła Przynależności w Gospodarstwie Domowym powstała 10 października 1934 r., położona była przy ul. Błonie Zakonne nr 10 (dziś ul. Grunwaldzka). Uczęszczało do niej 40—50 dziewcząt na kursach rocznych. Również i tę szkołę zlikwidował okupant hitlerowski. Program nauki tych szkół obejmował: naukę gotowania, pieczenia, szycia, kroju, prania i higieny, naukę religii, obywatelstwa, śpiewu i rachunkowości.

SZKOŁA HANDLOWA powstała 2. stycznia 1924 r. Początkowo były to kursy handlowe, 1 października 1924 r. szkołę przekształcono na Państwową 3-klasową Koedukacyjną Szkołę Handlową liczącą 5 oddziałów, a 20 czerwca 1936 r. szkołę przekształcono na 4-letnie Gimnazjum Kupieckie. Początkowo Szkoła Handlowa mieściła się w budynku Państwowego Gimnazjum Klasycznego (gimnazjum męskie) przy ul. Gimnazjalnej i zajmowała klasy na parterze. W 1925 r. przeniesiona została do tzw. → czerwonej szkoły (Szkoły Wydziałowej) przy ul. Szpitalnej, skąd już jako Gimnazjum Kupieckie przeniesiono ją do byłego kasyna oficerskiego przy ulicy Dworcowej, róg ulicy Warszawskiej, budynku dawniejszego → hotelu Reichshof. Pierwszym dyrektorem Szkoły Handlowej został Henryk Jan Kozubski (1886—1936). Po nim zaś T. Pniaczek (1936—1939).

SZKOŁA PARAFIALNA, położona przy → kościele p.w. Ścięcia św. Jana Chrzyciela, powstała w 1463 r. Była to pierwsza szkoła w Chojnicach, mieściła się w budynku dzisiejszej starej plebanii na murach miejskich. Szkoła ta związana była z organizacją kościelną.

SZKOŁA PODSTAWOWA NR 1, położona przy ul. 31 Stycznia za Bramą Człuchowską, zbudowana została w 1861 r., graniczy z ul. Szpitalną i dziś już nie istniejącą ul. Mleczarską. W 1909 r. szkołę przebudowano. Pierwszym kierownikiem szkoły po odzyskaniu niepodległości był nauczyciel Dziarnowski. Warto przypomnieć, że kierownikiem tej właśnie szkoły był też Czesław Wycech w okresie pobytu w Chojnicach. Dyrektorami byli kolejno: Maciejewski Franciszek (7.05.1945 r. — otwarcie szkoły), Gliszczyński Michał (31.01.1946 r. — 11.10.1948 r.), Trzebiński Henryk (11.10.1948 r. — 06.1949 r.), Pazda Franciszek (09.1949 — 1.10.1954 r.), Koczwara Jan (1.10.1954 r. — 10.09.1982 r.), Stoltman Zbigniew (10.09.1982 r. — 31.08.1985 r.), Paczkowska Ludomiła (1.09.1985 — nadal).

SZKOŁA PODSTAWOWA NR 2, wzniesiona przy ul. Szpitalnej; początkowo zwano ją → „czerwoną szkołą dla dziewcząt”; zbudowana z czerwonej prasowanej cegły przeznaczona była wyłącznie dla dziewcząt. W pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości w jej części mieściła się niemiecka szkoła podstawowa, następnie Szkoła Wydziałowa, przekształcona z kolei na Liceum Żeńskie oraz Koedukacyjną Szkołę Handlową. W latach 1976—1977 gmach szkoły przebudowano w nowoczesnym stylu architektonicznym, usunięto wysoki spadzisty dach.

SZKOŁA PODSTAWOWA NR 3, położona jest przy ul. Dworcowej. W okresie międzywojennym i okupacji hitlerowskiej była średnią szkołą niemiecką. Początkowo budynek był „gościńcem”, służył za schronienie dla przyjezdnych. W 1980 r. budynek przebudowano, szkołę znacznie powiększono.

SZKOŁA PODSTAWOWA NR 4, specjalna, znajduje się przy ul. Przemysłowej.

SZKOŁA PODSTAWOWA NR 5, powstała w 1957 r. przy ul. Wicka Ro-

gali w nowo wybudowanym gmachu. Liczyła 18 klas, 648 uczniów, 18 nauczycieli. Dyrektorami byli kolejno: Franciszek Pazda (1957—1968 r.), Stefan Polasik (1969—1970 r.), Tadeusz Radziejewski (1970—1983), Stanisław Weretka (od 1983 r.). 27 września 1958 r. nadano szkole imię i odsłonięto popiersie J. Hieronima Derdowskiego. W dniu 29 kwietnia 1976 r. odbyła się uroczystość nadania sztandaru. W roku szkolnym 1986/87 Szkoła ma 47 oddziałów oraz 4 oddziały przedszkolne, ponad 1500 uczniów.

SZKOŁA PODSTAWOWA NR 6 przy Państwowym Zakładzie Wychowawczym istnieje od 1885 r.

SZKOŁA PODSTAWOWA NR 7, najmłodsza szkoła w Chojnicach, usytuowana na Osiedlu Bytowskim. Powstała w 1977 r. jako Zbiorcza Szkoła Gminna pod kierownictwem gminnego dyrektora szkół mgr Józefa Pokrzywnickiego, jej przemianowanie nastąpiło w 1984 r. wraz z reorganizacją. Dyrektorem została wówczas mgr Urszula Dończyk. Szkoła wyposażona jest w nowoczesny sprzęt i pomoce naukowe, ma salę gimnastyczną, świetlicę, zespół boisk sportowych i miasteczko ruchu drogowego. W szkole działa 9 organizacji: Samorząd Uczniowski, ZHP, PCK, SKTPPR, LOP, LOK, SKKT, SKO, SKS oraz 5 kół zainteresowań i 8 kół przedmiotowych a także teatrzyk szkolny „Bajeczka”. Za całokształt pracy pozalekcyjnej zdobyła główną nagrodę Kuratora Oświaty i Wychowania w Bydgoszczy. Uczniowie corocznie wyróżniają się w konkursach i olimpiadach przedmiotowych oraz w sporcie zajmując wysokie lokaty na szczeblu wojewódzkim. Działają tu Folklorystyczny Zespół Pieśni i Tańca i Zespół Recytatorski. W ramach Narodowego Czynu Pomocy Szkole pracownicy szkoły, młodzież i zakłady opiekuńcze wykonały prace na łączną kwotę 1 413 188 zł. Obecnie uczy się tu ponad 1100 dzieci w 37 oddziałach, a pracuje 67 nauczycieli.

SZKOŁA POWSZECHNA DLA DOROSŁYCH powstała w 1934 r., umożliwiła dorosłym uzyskanie świadectwa siedmioklasowej szkoły powszechnej. Z chwilą wybuchu II wojny światowej uległa likwidacji.

SZKOŁA ZAKŁADU POPRAWCZEGO. Piętrowy dom narożny pod dachówką, położony przy zbiegu ul. Ceynowy i Kościerskiej, początkowo służył za mieszkanie dla nauczycieli, urzędników i dozorców Zakładu Wychowawczego mieszkających przy ul. Ceynowy i Igielskiej. Obok położony podłużny dom z czerwonej glazurowanej cegły przy ul. Kościerskiej początkowo był szkołą powszechną dla dzieci urzędników i dozorców Zakładu Wychowawczego (Poprawczego). W czasie I wojny światowej 1914—1918 szkoła ta służyła za szpital wojskowy. Po odzyskaniu niepodległości w 1920 r. kiedy Chojnice wróciły do Polski, szkoła ta służyła za koszary wojskowe 8 Pułku Ułanów, a dom narożny za kasyno dla oficerów. W 1923 r., kiedy spaliły się stajnie z końmi, ułanów przeniesiono do Grudziądza, a szkołę przywrócono Zakładowi Poprawczemu. Dziś obydwa budynki służą jako domy mieszkalne.

SZKOŁA ZASADNICZA ZAWODOWA CZSP → Zespół Szkół Zawodowych.

Zasadnicza Szkoła Zawodowa Centralnego Związku Spółdzielczości Pracy, najstarsza po wojnie placówka tego typu na terenie Chojnic. Powstała już w maju 1945 r., jako Publiczna Średnia Szkoła Doksztalcająca Zawodowa — organizuje ją dyr. Zygmunt Pazda, potem prowadzi dyr. Franciszek Kłosowski. 29 listopada 1951 r. Szkoła została przekazana przez Dyрекcję Okręgową Szkolnictwa Zawodowego w Warszawie Ministerstwu Przemysłu Drobego i Rzemiosła w Warszawie. W październiku 1954 r. Szkołę przejmuje Centralny Związek Spółdzielczości Pracy w Warszawie, a funkcję dyrektora pełni kolejno: Tadeusz Stachowski, Augustyn Chabowski, Jan Czarnecki, a od 1973 r. mgr Alfred Cwiok. Aktualnie szkoła kształci młodzież w następujących kierunkach: ślusarz, stolarz, krawiec odzieży damskiej, ogólnozawodowy (dla młodzieży młodocianej pracującej). Szkoła w ciągu swego istnienia przygotowała młodzież i dorosłych w różnych kierunkach zawodowych dostosowując swój profil do potrzeb kraju i regionu, kształcąc np. w kowalstwie, kołodziejstwie, introligatorstwie, krawiectwie męskim, ślusarstwie maszyn rolniczych. Szkoła posiada internat w Charzykowach. Przy szkole ukończono budowę warsztatów, które oddano do użytku 1 września 1986 r.

SZPITAL MIEJSKI. Pierwszym szpitalem chojnickim był szpital p.w. św. Jerzego z 1385 r., położony na ówczesnym Placu św. Jerzego (dziś → Plac Dzierżyńskiego). Inny szpital położony był przy → ul. Sukienników, zbudowany w 1862 r. z cegieł z rozebranych → murów obronnych. Zamknięto go w 1930 r. Budynek służył następnie → Gimnazjum Żeńskiemu. Po Wyzwoleniu miasta w 1945 r. budynek był siedzibą Komendy Milicji Obywatelskiej. Obecnie jest tu Zasadnicza Szkoła Zawodowa CZSP. (W czasach średniowiecza w tym miejscu znajdowała się śluza regulująca stan wody w fosach miejskich. Przy śluzie tej sukiennicy strzygli, farbowali i suszyli dostarczone im przez rzemieślników sąsiednich miast sukna). Obecny szpital im. dr. J. Łukowicza mieści się w → Zakładzie św. Karola Boromeusza, a oddział pulmonologiczny w Łasku Miejskim (otwarty 25 października 1949 r.) w budynkach, które hitlerowcy wzniesli w latach okupacji dla hufców pracy.

ŚWIŃSKI RYNEK — potoczna nazwa → Placu Jagiellońskiego, na którym w okresie międzywojennym okoliczni gospodarze na wozach konnych wystawiali na sprzedaż przywiezione prosiaki, tuczniki, młode bydło rogate i drób. Targowiskiem warzywnym i rybnym był → Rynek. W okresie zaboru pruskiego „świński rynek” nazywano potocznie także dzisiaj → Plac Dzierżyńskiego.

T
TABLICA CHOJNICKA. Podczas najazdu Szwedów na Pelplin w 1626 r. złupiono tamtejszy klasztor cysterski, m.in. wywieziono trzy skrzynie naj-

cenniejszych ksiąg i fundacyjną „Tablicę Chojnicką”, malowaną przez sławnego i cenionego malarza gdańskiego i chojnickiego → Hermana Hana (1574—1627); był to dyptyk drewniany z dekoracyjnym obramowaniem, średniej wielkości, dlatego łatwy do transportu.

TABLICE PAMIĄTKOWE (erekcyjne) upamiętniające ważne wydarzenia:

- 1) czarna tablica erekcyjna w zakrystii → kościoła p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela z następującą treścią: „Templum hoc Parochiale Conisense extractum et erectum Anno 1205 sub titulo S. Joannis Baptistae Decolati ejus eu dedicatio celebratur dominica prima post festum decolationis S. Joannis Baptistae, Gloriatu gaudet ue et aliis Patronis videlicet Joanne Evangelista, et S. Maria Magdalena, eorum Festum cum octava celebratur Occupatum erat a Secta Luthari Anno 1555 recuperatum a Catholicis Anno 1616. Die S. Bartholomeu Exustrum casu fortuito 1657 d. 20 Dechr. Capit. readificari Anno 1661. Deo et Patronis auis in honorem”;
- 2) blaszana tablica erekcyjna z napisem „Kościół zbudowany w 1205 r., wnętrze spalone w 1657 i 1733”, znajdowała się nad → portalem kościoła farnego; w 1903 r. podczas budowy portalu gotyckiego zdjęta z powodu niezgodności podanych na niej dat ze stanem faktycznym,
- 3) tablica marmurowa upamiętniająca wkroczenie w dniu 31.01.1920 r. pierwszych oddziałów Wojska Polskiego do Chojnic po przyłączeniu miasta do Macierzy wmurowana na → Bramie Człuchowskiej po stronie zachodniej; jest dziś zasłonięta drewnianą kratą. W 1985 r. umieszczono obok drugą tablicę tej samej treści,
- 4) tablica upamiętniająca wkroczenie oddziałów Armii Radzieckiej do Chojnic w dniu 14 lutego 1945 r. znajduje się na → Bramie Człuchowskiej po stronie wschodniej,
- 5) tablica upamiętniająca 500-lecie wyzwolenia miasta Chojnic spod jarzma krzyżackiego i nadanie Liceum Ogólnokształcącemu imienia Filomatów Chojnickich znajduje się w holu LO, wmurowana w 1966 r.,
- 6) tablica upamiętniająca śmierć trzech siostr Franciszkanek i pielęgniarki w lutym 1945 r., ufundowana przez dr Jana Łukowicza, umieszczona w → kaplicy św. Karola Boromeusza,
- 7) tablica ku czci poety kaszubskiego, sędziego → Jana Karnowskiego ufundowana z okazji jego 25 rocznicy śmierci o następującej treści: „Tu pracował w latach przed rokiem 1939 na stanowisku sędziego poeta kaszubski Jan Karnowski 16.5.1886—2.10.1939” (tablica jest nieściska w treści, gdyż Jan Karnowski pracował na stanowisku sędziego Sądu Okręgowego od czerwca 1927 r. do czerwca 1937 r.); fundatorem było → Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział w Chojnicach, aktu wmurowania dokonano 4 października 1964 r.,
- 8) dwie kamienne tablice umieszczone na murze kościelnym po stronie północnej upamiętniające misje,
- 9) tablica marmurowa, upamiętniająca badacza narzeczy kaszubskich

- Leona Biskupskiego (11.04.1848—06.01.1893) umieszczona z inicjatywy Oddziału Chojnickiego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego na ścianie frontowej budynku przy ul. Świerczewskiego nr 2,
- 10) tablica upamiętniająca pracowników chojnickiej poczty, zamordowanych przez hitlerowców, zawieszona w holu poczty w 1947 r.,
 - 11) tablica upamiętniająca chojniczan poległych w wojnie w 1914—1918, wisiała w kościele p.w. Ściepła św. Jana Chrzciciela, na słupie po stronie południowej, uległa zniszczeniu podczas pożaru kościoła w lutym 1945 r.,
 - 12) tablica upamiętniająca wydanie w 1912 r. pierwszej w języku polskim „Gazety Chojnickiej”, odsłonięta 15.05.1982 r. na budynku przy ul. Gimnazjalnej 5, z inicjatywy ZKP,
 - 13) tablica — pomnik obrońców Chojnic 1939 r. przed gmachem byłych koszar przy ul. Świętopełka, odsłonięta 1.09.1984 r. z okazji 45 rocznicy napaści hitlerowskich Niemiec na Polskę. Powstała z inicjatywy Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego oraz Związku Byłych Żołnierzy,
 - 14) tablica pamiątkowa ku czci pomordowanych w Dolinie Śmierci więźniów Zakładu Wychowawczego w Chojnicach, odsłonięta dnia 17.10.1985 r. w Zakładzie Poprawczym. Napis na tablicy brzmi: „W murach tego zakładu w l. 1939—40, i 45 znajdowało się więzienie hitlerowskie, ostatnie miejsce pobytu kilkuset Polaków zamordowanych w Dolinie Śmierci”,
 - 15) z okazji zjazdu absolwentów Państwowego Gimnazjum Klasycznego z lat 1920—1939 r. odsłonięto w 1985 r. tablicę pamiątkową następującej treści: „W 65-tą rocznicę powrotu do macierzy Państwowego Gimnazjum Klasycznego w Chojnicach — Kuźnicy patriotycznej myśli i ducha — absolwenci z lat 1920—39 na pamiątkę zjazdu 14 i 15.09.1985 r.

TAJNY SĄD. Po przystąpieniu w 1440 r. miasta do antykrzyżackiego Związku Pruskiego zaostrzyły się stosunki między cechami. Niemalą w tym rolę odegrali Krzyżacy. W 1446 r. Rada Miejska postawiła w stan oskarżenia przed Sądem Miejskim w Człuchowie trzech przywódców opozycji antykrzyżackiej za rzekome podpalenie miasta. Z kolei ci trzej oskarżyli Radę Miasta przed tzw. „Tajnym Sądem” w Westfalii, który mógł ingerować w sprawy karnych. Na interwencję wielkiego mistrza krzyżackiego „Tajny Sąd” odstąpił od rozpatrzenia sprawy przeciw przywódcom opozycji, ale dalszy ciąg tej sprawy odbywał się w Malborku, następnie w Człuchowie i chociaż uznano oskarżonych winnymi, nie wydano jednak wyroku skazującego. Zakończenie sprawy nastąpiło w 1448 r.

TARTAKI. W okresie międzywojennym pracowały w Chojnicach 4 tartaki: 2 należały do Steinhilbera, położone przy ul. Dworcowej i Bytowskiej, 1 należący do Jana Landowskiego, położony przy ul. Łużyckiej oraz tartak i młyn parowy J. Dullka przy Towarowej 15/17. Ostatni zniszczony został na skutek działań wojennych, pozostałe zlikwidowano przed 1939 r.

TECHNIKUM RACHUNKOWOŚCI ROLNEJ. Państwowe Technikum Rachunkowości Rolnej. Początki sięgają 1924 r., kiedy powstała Państwowa Koedukacyjna Szkoła Handlowa (1924—1936). Podstawowym jej zadaniem było przygotowanie pracowników do zawodu kupieckiego. Pierwszy dyrektor — Henryk Kozubski. W latach 1936—1939 r. istniało jako Koedukacyjne Gimnazjum Handlowe, którego dyrektorem był Tadeusz Pniaczek. Do II wojny światowej spełniało ważną rolę w życiu i rozwoju handlu polskiego na Pomorzu. W czasie okupacji budynek szkoły przeznaczono początkowo na szkołę zawodową, a następnie na szpital wojskowy. 26.05.1945 r. — odradza się jako Państwowe Gimnazjum Kupieckie oraz powstaje Liceum Spółdzielcze (1945—1950) i Państwowa Roczna Szkoła Przysposobienia Spółdzielczego (istniała do 1947 r.). W 1946 r. przemianowano szkołę na Państwowe Gimnazjum Handlowe (1946—1950). W 1948 r. otwarto 2-letnie Gimnazjum Spółdzielcze dla Dorosłych. W 1948 r. zlikwidowano Gimnazjum Handlowe, a otwarto 3-letnie Liceum Administracyjno-Handlowe I stopnia (1948—1950). W latach 1949—1957 istnieje Technikum Finansowe. Od 1951—1952 — Liceum Administracyjno-Gospodarcze II stopnia. W 1954 r. powołano 4-letnie Państwowe Technikum Rachunkowości Rolnej, istniejące do chwili obecnej. W latach 1958—66 czynna była przy TRR Dwuzimowa Szkoła Rolnicza. W jej miejscu w 1970 r. powstała Zasadnicza Szkoła Rolnicza. W 1961 r. otwarto 3-letnie Korespondencyjne Technikum Rachunkowości Rolnej. W 1976 roku utworzony został Zespół Szkół — Centrum Kształcenia Rolniczego, w którym są następujące typy szkół:

- Technikum Rachunkowości Rolnej
- Technikum Rolnicze
- Zasadnicza Szkoła Rolnicza
oraz filie w Malachinie i Brusach
- Technikum Rolnicze dla Pracujących.

Dyrektorami byli kolejno:

- 1924—1936 Kozubski Henryk
- 1936—1939 Pniaczek Tadeusz
- 1945—1948 Wojciechowski Maksymilian
- 1948—1968 Zenker Jan
- 1968 — nadal Starszak Rajmund.

Szkoła mieści się w gmachu u zbiegu ul. Warszawskiej i Dworcowej (→ hotel Reichshof).

TEDESCHI PIOTR. Nazwisko tego cennego malarza włoskiego związane jest z obrazem świętego Kajetana o wysokiej wartości artystycznej z początku XVIII w., który znajdował się w kościele → Augustianów, skąd po kasacji zakonu w 1819 r. przeniesiony został do kościoła farnego p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela, a spłonął w lutym 1945 r.

TELEGRAF. Pierwsze połączenie miasto otrzymało w 1864 r. ze Szczecinem.

TERRA SIGILLATA, ceramiczne naczynie rzymskie z ornamentem, z czer-

wonej gliny, pochodzące z warsztatów nadreńskich z Rheinzabern, odkryte w 1954 r. w grobie ciałopalnym w Leśnie. Posiada stempel garncarza Secundin AVI-tus, działającego w końcu II w. w Rheinzabern nad Renem; obecnie znajduje się w chojnickim muzeum.

TITIUS (TITUS) JAN DANIEL (02.01.1729—1796), syn chojnickiego handlarza suknem i radcy miejskiego, rektor Uniwersytetu w Wittenberdze, autor „Historii miasta Chojnic”, „Konitzer Gelehrten Geschichte”, „Nachrichten von den Gelehrten, welche aus der Stadt Conitz des Polnischen Preussen herkommen”, „O pochodzeniu władzy królewskiej w Polsce”; był też tłumaczem rozpraw naukowych z języka francuskiego i angielskiego.

TŁOCZNIA LNU, zbudowana w 1879 r. przy ul. Towarowej; działała do ok. 1938 r. Tłoczono w niej olej lniany, a z włókien wyrabiano różne materiały. W okresie okupacji hitlerowskiej tłocznie zamieniono na dom mieszkalny dla rodzin polskich wysiedlonych z miasta.

TOWARZYSTWA. Różne towarzystwa i związki miały na celu szerzenie oświaty i kultury wśród swoich członków, utrzymanie narodowości i pomoc w potrzebie. Wielki rozwój towarzystw w Chojnicach nastąpił pod dyktando niepodległości. W okresie międzywojennym istniały w Chojnicach m.in. następujące towarzystwa:

- 1) Towarzystwo Czytelni Ludowych — prezes — Stanisław Grochowski, sekretarz — Helena Żuławska,
- 2) Towarzystwo Esperantystów — prezes — Edmund Lemańczyk, sekretarz — Władysław Kopka,
- 3) Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” — prezes — Roman Czarnowski, sekretarz — Zygmunt Lisewski, Okręg II — przewodniczący — Hipolit Krzyżański, sekretarz — Franciszek Kęsik,
- 4) Towarzystwo Handlowców — prezes — Maksymilian Markiewicz, sekretarz — Edmund Chylewski,
- 5) Towarzystwo Hodowli Drobiu i Gołębi „Goniec” — prezes — Piotr Cichowlas, sekretarz — Zygmunt Michałowski,
- 6) Towarzystwo Kupców Samodzielnych — prezes — Roman Stamm, sekretarz — Stanisław Bączkowski, Sekcja kolonialna: prezes — Władysław Richter, sekretarz — Konstanty Seyda,
- 7) Towarzystwo Miłośników Chojnic i Okolicy — dr Jan Łukowicz, Jan Karnowski, Bogumił Hoffman — sekretarz, → Julian Rydzkowski — skarbnik,
- 8) Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych — sekretarz — prof. Szczepański,
- 9) Towarzystwo Ogródków Działkowych i Małych Osiedli Podmiejskich, powstałe w 1939 r., prezes — Antoni Ulandowski, sekretarz — Lubecki,
- 10) Towarzystwo Przyjaciół Harcerstwa przy → Kręgu Starszo-Harcerskim — prezes — Eugenia Lipska, sekretarz — Czesław Wycech,
- 11) Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży Akademickiej — prezes — Mieczysław Radwański — sekretarz — B. Nuszkowski,

- 12) Towarzystwo Restauratorów — prezes — Jan Kaletta, sekretarz — Franciszek Kądziała,
- 13) Towarzystwo Filomatów Pomorskich, później Towarzystwo Tomasza Zana „Polonia” lub „Mickiewicz” skupiło uczniów gimnazjalnych. Ujawniło się w 1919 r., istniało od 1830 r., według innych źródeł od roku szkolnego 1836/37. Nazywano jego członków początkowo filomatami pomorskimi, nazwa Tow. Tomasza Zana została wprowadzona dopiero około roku 1910. Wizytatorem wszystkich kół filomatów pomorskich był w latach 1902—1908 były maturzysta chojnicki, student Jan Riemer lub Rieman (dokładnie brzmienia nazwiska nie ustalono). Od roku 1910 koło TTZ w Chojnicach miało, podobnie jak inne na Pomorzu, jednolity statut i taką samą strukturę. Kształcenie obejmowało w TTZ cztery roczne szczeble zwane działami, uczestniczyli w nim uczniowie wyższej i niższej sekundy oraz niższej i wyższej prymy (ówczesne nazwy klas). Na czele działów stali działowci, na czele kółek — kółkowi. Nauka języka i literatury polskiej oraz historii odbywała się w 3—4-osobowych kółkach. Na czele koła TTZ stali przewodniczący i wiceprzewodniczący, pomagali im skarbnik i bibliotekarz. Koło TTZ w Chojnicach jako jedyne (poza Chełmnem) na Pomorzu realizowało w roku szkolnym 1913/14 pełny, czterodziałowy program samokształceniowy.
- 14) Towarzystwo Upiększania Miasta Chojnic, powstałe w 1926 r. Przewodniczącymi Towarzystwa byli wiceburmistrzowie, którzy współpracowali z budownictwem miejskim oraz dr Jan Łukowicz i apiekarz Zieliński.

TRĘBACZ MIEJSKI → hejnał chojnicki.

TRZEBIATOWSKI JANUSZ, ur. w 1936 r. w Chojnicach, artysta plastyk, studiował na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, członek Międzynarodowego Stowarzyszenia Sztuk AIAP, Stowarzyszenia „Kuźnica” w Krakowie, prezes Stowarzyszenia Twórczego Grupa Nowa Huta; uprawia malarstwo, medalierstwo, plakat; wystawy indywidualne, zbiorowe, okręgowe, ogólnopolskie i międzynarodowe; autor serii obrazów „Tatry”, „Katedry leśne”.

TUCHOLSKI HERBERT, ur. się w 1896 r. w Chojnicach, współczesny najwybitniejszy malarz NRD, związany z Chojnicami i ziemią chojnicką, według jego słów: „Chojnice były jego rodziną nie będąc jego ziemią ojczyzną”. Słowa te wpisał do książki pamiątkowej → Muzeum w 1962 r., autor kilku prac z dziedziny malarstwa i sztuki.

TUCHOLSKIE PRZEDMIEŚCIE → Gdańskie Przedmieście.

TYBORSKA WANDA, ur. 26.02.1933 r. w Chojnicach. Ukończyła Uniwersytet Poznański oraz studium podyplomowe w zakresie etnografii. W 1971 r. rozpoczęła działalność na polu kultury, będąc kolejno kierownikiem Miejskiego Domu Kultury w Kamieniu Krajeńskim, zastępcą inspektora ds. kultury w Wydziale Oświaty i Wychowania Prezydium Po-

wiatowej Rady Narodowej w Chojnicach. Od 1 czerwca 1975 r. objęła stanowisko dyrektora Muzeum Historyczno-Etnograficznego w Chojnicach. Wielce zasłużona przy rekonstrukcji i ochronie zabytków oraz rozbudowie Muzeum. Za swą działalność została wyróżniona następującymi odznaczeniami państwowymi: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Miejsc Pamięci i Męczeństwa, Odznaką honorową „Za szczególne zasługi dla woj. bydgoskiego”, odznaką „Zasłużony Działacz Kultury”, Złotą Odznaką Ochrony nad Zabytkami. Laureatka „Faktów” za 1984 r.

TYDZIEŃ CHOJNIC. Po raz pierwszy „Tydzień Chojnic” urządzono w dniach od 27 czerwca do 4 lipca 1937 r.; drugi w dniach od 20 do 27 lipca 1947 r. pod hasłem „Wszyscy obywatele Chojnic odbudowują swoje miasto” (uchwałą Miejskiej Rady Narodowej z dnia 4 lipca 1947 r.). Trzeci „Tydzień Chojnic” odbył się w 35-tą rocznicę wyzwolenia Chojnic w dniach od 20 do 27 września 1980 r. W przyszłości „Tydzień Chojnic” ma być przygotowywany co 5 lat.

ULANDOWSKI ANTONI, ur. 29.03.1879 r., wieloletni wiceburmistrz miasta i radny miejski, sekretarz Prokuratury, sekretarz tajnego Komitetu Obywatelskiego utworzonego w 1918 r., działacz społeczny. Dnia 27.10.1939 r. wraz z synem Leonem, studentem prawa, został aresztowany przez Gestapo, następnie rozstrzelany w Dolinie Śmierci. Córka Wanda, nauczycielka i działaczka harcerska, dzięki ucieczce uniknęła rozstrzelania.

ULICA ALEJE BRZOSOWE → Aleje Brzoszowe, ulica położona po południowej stronie miasta, sięgająca od ul. Dworcowej (poprzez ul. Angowicką i Prochową) do ul. 14 Lutego; zabudowana od 1936 r. W 1454 r., podczas bitwy króla Kazimierza Jagiellończyka z Krzyżakami, wojsko polskie przedostało się stąd wąską ścieżką przez mostek na pole bitwy.

ULICA BRAMY GDANSKIEJ, → ulica Kościuszki, → ulica Gdańska, → ulica Dmowska.

ULICA BYCZY KĄT → Byczy Kąt.

ULICA CECHOWA, → Kowalska ulica (ulica Mühlarda). Ulica wybiegająca z Rynku poprzez ul. Staroszkolną do ulicy → Sukienników. Nazwę Kowalskiej otrzymała dlatego, że przy niej pracowały kiedyś liczne kuźnie miejskie. Podczas niewoli pruskiej przekształcono ją na Mühlarda (Mylarda) na cześć burmistrza Franciszka Mühlarda (1868—1892). Dziś ul. Cechowa.

ULICA 14 LUTEGO. Uchwałą Miejskiej Rady Narodowej 31 stycznia

1955 r. przemianowano ul. Bydgoską na ul. 14 Lutego (data wyzwolenia Chojnic spod okupacji hitlerowskiej przez Armię Radziecką).

ULICA DMOWSKA, → ul. Kościuszki.

ULICA KOŚCIUSZKI, → Gdańska ulica, → ulica Dmowska; ulica → Bramy Gdańskiej. Dzisiejszą nazwę Tadeusza Kościuszki otrzymała 22.07.1945 r., poprzednie nazwy: Gdańska, a w dawniejszych wiekach ulica Bramy Gdańskiej, łączy się z ul. 31 Stycznia.

ULICA KRĘTA, → Kręta ulica, łączy → ul. Kościuszki z ul. Bankową, Staroszkolną. W dawnych wiekach — do 1854 r. przy tej ulicy położona była → katownia.

ULICA KRÓTKA → Krótka ulica, wybiegająca z → ul. Kościuszki ku ul. Krętej; tędy dochodziło się do → katowni.

ULICA LIPOWA — ulica zamknięta dla ruchu kołowego, łączy ul. Wysoką z ul. Młodzieżową; swoją nazwę otrzymała 21.11.1963 r.

ULICA MINISTRA PIERACKIEGO → ulica Ramy → ulica Sukienników.

ULICA MYŚLIBOJA → Myślboja ulica, upamiętniająca osobę wójta Myślborza (Myślboja) Malowego wymienioną w dokumencie w 1275 r., → lokacja.

ULICA PAWŁA, → Pawła ulica, łącząca ul. Strzelecką z ul. Pietruszkową; jest najkrótszą uliczką miasta. W 1932 r. rozebrano jedyny tu stojący domek jednorodzinny.

ULICA PIOTRA, → Piotra ulica, ulica łącząca ul. Strzelecką z ul. Pietruszkową.

ULICA PODMURNA, ulicę tę zwano w 1753 r. Zaułkiem od Bramy Młyńskiej do Bramy Człuchowskiej i Furtki Klasztornej. Od 1975 r. po odrestaurowaniu baszt na murach obronnych starego miasta jest deptakiem licznych turystów zwiedzających Muzeum Historyczno-Etnograficzne w Bramie Człuchowskiej, baszty muzealne (Wronia, Szewska, Dom Szewski) i Kurzą Stopę (Galeria Sztuki Polskiej '84).

ULICA PROCHOWA → Prochowa ulica, łącząca → Plac Piastowski z → Alejami Brzozowymi. W połowie XIX w. kupy chójnicy przechowywali tu w szopie proch; strzeżona była przez dozorcę miejskiego.

ULICA RAMY → ulica Sukienników.

ULICA SPICHRZOWA → Spichrzowa ulica, na Nowym Mieście, łącząca się z ul. Podgórną i Podmurną. Po zlikwidowaniu w latach międzywojennych starych spichrzów ulicę skasowano, obecnie jest tu parking samochodowy.

ULICA SUKIENNIKÓW → Sukienników ulica, położona po południowej stronie miasta; pierwotnie zwano ją ulicą Ramy, następnie → Ministra

Pierackiego, od 22.07.1945 r. ul. Stalina, następnie ul. Sukienników, Zimą 1831/32 szły nią polskie kolumny powstańcze z Prus (przez Starogard, Czersk, Chojnice itd.) maszerując dalej przez kraje środkowych i zachodnich Niemiec aż do Francji, → sukiennicy.

ULICE I PLACE ORAZ BRAMY MIEJSKIE W DAWNYCH WIEKACH — najwcześniejsze nazwy posiadały ul. Szewska i Człuchowska (1444 r.). W 1465 r. pojawiła się ul. Piekarska. W dokumentach archiwalnych wymienia się nazwy:

- ul. Młyńska — 1435 r.
- ul. Człuchowska — 1436 r.
- ul. Piekarska — 1466 r.
- ul. Nowe Miasto — 1462 r.
- ul. Szewska — 1507, 1512 r.
- ul. Mała — 1512 r.
- ul. Marcińska — 1512 r.
- ul. Wysoka — 1533 r.
- ul. Sziperska — 1553 r.
- ul. Gryczana
- ul. Kołodziejska
- ul. Mnisia — 1512, 1536, 1544 r.
- ul. Kacza — 1554 r.
- ul. Wegnerowska — 1742 r.
- ul. Kupiecka — 1742 r.
- ul. Gburska — 1753 r.
- ul. Szkolna 1518 r.
- ul. Niespokojna — 1518 r.
- ul. Miejska 1614 r.
- Rynek — 1499 r.
- Stare Miasto — 1539 r.
- Droga do Bud — 1506 r.
- Wzgórze Kościelne — 1495 r.
- Dwór Czarownic — 1491 r.
- Klasztor za Miastem — 15. r.
- Kopalnia Gliny — 1515 r.
- Przedmieście Chojnic — 1525 r.
- Dwór Miejski — 1543 r.
- Dom Miejski — 1675 r.
- Młynówka — 1544 r.
- Mała Wieża — 1435 r.
- Brama Młyńska — 1430 r.
- Brama Miejska — 1432 r.
- Furtka Mnisia — 1455 r.
- Fosa Miejska — 1489 r.
- Wieś przed Bramą Młyńską — 1470 r.
- Brama Pawłowska — 1496 r.

- Brama Kamienna (Człuchowska) — 1498 r.
- Furtka Klaszorna — 1527, 1541, 1542 r.
- Kościół Szpitalny — 1530 r.
- Szpital św. Jerzego — 1530 r.
- Ul. Bramy Gdańskiej — 1742 r.
- Most Zakonny — 1537 r.
- Zaułek koło Jana Szpilmana — 1753 r.
- Zaułek koło Jakuba Cwiekowskiego — 1753 r.
- Zaułek od Gdańskiej ulicy do Kollegium — 1753 r.
- Zaułek na Stare Miasto — 1753 r.
- Zaułek ponad murem do Kollegium — 1753 r.
- Zaułek przy studni w przedmieściu od Człuchowa — 1753 r.
- Zaułek od Bramy Młyńskiej — 1753 r.
- Wyspa Mnisia — 1366, 1643 r.
- Plac pod Dworem Miejskim — 1446, 1712 r.
- Pole na cele (zakonne) — 1473 r.

UNIwersytet Powszechny, powstał w Chojnicach w 1935 r., wykładawcami byli profesorowie Uniwersytetu Poznańskiego, wykłady odbywały się w auli gimnazjalnej przeważnie w soboty i w niedziele.

UPPENKAMP AUGUST, dyrektor gimnazjum chojnickiego w latach 1866—1873, przeciwnik spraw polskich i Kościoła Katolickiego. Napisał „Geschichte der Stadt Konitz”, 1873.

URZĄD GMINY powstał w 1945 r. jako Chojnice — Wieś z siedzibą w Charzykowach, wójtem został Eustachy Kapeluszný. W 1960 r. nastąpiła likwidacja gromadzkich rad narodowych Angowice, Pawłowo, Zbeniny z włączeniem tych jednostek do Gromadzkiej Rady Narodowej w Charzykowach, której siedzibę przeniesiono z Charzyków do Chojnic w 1960 r. Przewodniczącym Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej był wówczas Marian Cieślewicz. Od 1 stycznia 1973 r. nastąpiła reorganizacja rad narodowych szczebla gromadzkiego, utworzono wówczas gminne rady narodowe z urzędami gmin. Naczelnikiem Gminy Chojnice został Henryk Gostomczyk, który funkcję tę pełnił do końca maja 1975 r. Gminę Chojnice utworzono z dotychczasowych gromad Charzykowy i Silno. Od czerwca 1975 r. na stanowisko naczelnika Gminy powołano Alicję Matuszak. Z dniem 20 grudnia 1979 r. wojewoda bydgoski na stanowisko naczelnika Gminy Chojnice powołał Wacława Górnego, dotychczasowego naczelnika Gminy w Brusach, który piastuje to stanowisko do tej pory, sekretarzem Gminy jest Ludwika Milachowska.

URZĄD MIASTA → Burmistrzowie, → Starostwo.

WAGA MIEJSKA. Pierwszą wagę miejską z 15 odważnikami wprowadzono w mieście w 1464 r., strzeżona była przez strażnika działą (armaty) Kaspra Schopfniichta. Zamieszkiwał on w budzie z wagą; w niej też znajdowały się broje i strzelby dla strzelców miejskich. Podczas wielkiego pożaru miasta w 1742 r. waga spłonęła. W 1745 r. Rada Miejska zakupiła nową wagę, którą sprawdzono w obecności wszystkich ordynków. W średniowieczu wmurowany był w → Bramę Gdańską garniec i korzec miejski.

WALTER JAN, bakałarz chojnicki, bibliofil, zamiłowany zbieracz ekslibrisów i małej sztuki graficznej (od 1445 r.), sam też zajmował się grafiką. Z Chojnic przeniósł się do Gdańska, gdzie piastował stanowisko głównego sekretarza Rady Miasta; był też proboszczem kościoła św. Piotra i Pawła. Jego ekslibrisy znajdujące się w Bibliotece Gdańskiej PAN zaliczane są do najwcześniejszych supereklibrisów europejskich. Noszą znak własności XV 453, XV 547, XV 103, XV 626, XV 628.

WAŁY OBRONNE. Miasto Chojnice otoczone było w dawnych wiekach murem obronnym z basztami, bramami i fosą wypełnioną wodą. Do tego celu wykorzystano → Jezioro Zakonne i Zielone oraz stawy i strumienie, które odpływały ku Dolinie i Jezioru Charzykowskiemu. Nad fosą wisiały mosty zwodzone prowadzące ku bramom miejskim. Po południowej stronie miasta ciągnął się wysoki pas wału obronnego (od Bramy Klasztornej ku klasztorowi Augustianów, wzdłuż fesy ku → Bramie Człuchowskiej i Bramie Młyńskiej). Wały, wzniesione ok. 1360 r., uległy z biegiem lat zlikwidowaniu, ostatnie w 1818 r. Między murami obronnymi a wałami znajdowały się (po stronie zachodniej) dwie → fosy wypełnione wodą. Dzisiejsza ulica Grobelna stanowiła kiedyś pierwszy wał obronny. Jedna śluza znajdowała się przy dzisiejszych Alejach Brzozowych, druga przy dzisiejszej ul. Sukienników u wylotu ul. Błonie Zakonne (dziś ul. Grunwaldzkiej), trzecia przy młynie słodowym za → Bramą Młyńską przy dzisiejszej ul. Mickiewicza.

WANTOCH B., pseudonim → Juliana Rydzkowskiego.

WEILANDT OTTON (02.10.1887—29.12.1966 r.), kuśnierz, pionier polskiego → żeglarstwa, założył pierwszy w kraju → Klub Żeglarski (1922), długoletni jego prezes (1923—1937), wiceprezes Polskiego Związku Żeglarskiego, sędzia klasy międzynarodowej, konstruktor łodzi żaglowych, bojerów; odznaczony wieloma medalami sportowymi.

WĘCLEWSKI STANISŁAW (1820—1893), profesor gimnazjum chojnickiego, historyk literatury polskiej, brał udział w wypadkach w 1846—1848 r., więzień cytadeli poznańskiej, autor szeregu prac naukowych.

WIATRAKI. Stare sądowe księgi wiecyste wzmiankują, że za czasów przedrobiorowych (przed 1772 r.) usytuowanych było koło Chojnic 60 wia-

traków na tzw. → polu wiatraków. Siedem wiatraków było przy drodze do Pawłowa za → Bramą Gdańską, 3 na Przedmieściu Człuchowskim, 3 przy drodze do Igieł. Wiatrak stał też w mieście (przypuszczalnie w miejscu, gdzie dzisiaj jest „Orbis”, bowiem według aktu notarialnego z 06.04.1794 r. leżał między kościołem jezuickim a ogrodem aptekarza Ewerbecka). Żadna z kronik miasta nie wspomina o tych wiatrakach. Według spisu z 1816 r. wiatraki odległe o 1 milę od miasta położone były w Krojantach, Silnie, Pawłowie; młyny wodne w Jarcewie, Dolinie, Wolności, Funce i Trzebocinach. Ostatni chojnicki wiatrak położony przy → Alejach Brzozowych w pobliżu ul. 14 Lutego spłonął trafiony niemieckimi pociskami artyleryjskimi 1 września 1939 r. (młynarz Stolp z rozpaczy zmarł na zawał serca).

WIDOKÓWKI. Kartki pocztowe po raz pierwszy w obieg wprowadzono w Chojnicach w 1871 r. (w okresie wojny prusko-francuskiej); kolorowe widokówki Chojnic, wyszły z księgarni Buchnera i J. Schmolkego.

WIEDZMA → katownia.

WIĘZIENIE SĄDOWE. Budowę obiektów więziennych rozpoczęto w 1857 r., zakończono 14 sierpnia 1864 r. Projektantem budynków był architekt miejski Chrystian Juliusz Krause ze Słupska, wykonawcą budowniczy miejski Chrystian Fryderyk Boetcher, od którego Sąd nabył kasyno garnizonowe.

WINIECKA GRAŻYNA, od 1977 r. prezes Chojnickiego Towarzystwa Kulturalnego; przewodnicząca kolegium redakcyjnego „Zeszytów Chojnickich”; od 01.04.1978 r. kieruje Sądem Rejonowym w Chojnicach jako prezes. Zasięg jej jest siedziba ChTK-Klub Prawnika przy ul. Młyńskiej.

WINTER ERNEST, uczeń chojnickiego gimnazjum, zamordowany przez Żydów w 1900 r. Był to mord rytualny, który wstrząsnął dosłownie całym światem. Podejrzany o to morderstwo rzeźnik Fleischer zdołał zbiec z więzienia. Sprawa nie została dotąd wyjaśniona. Wydano wówczas drukiem liczne broszury, pocztówki, czasopisma i ulotki antysemitki. Hitlerowcy w czasie okupacji bezskutecznie szukali akt sprawy. Jeszcze w 1960 r. pewien sprawozdawca sądowy z Hamburga szeroko opisuje ten mord w książce pt. „Deutsches Petival”.

WITRAŻE. 1) witraże w sali ratuszowej, dzieło Ryszarda Schleina z Zittau, pochodzą z 1903 r., uległy częściowemu zniszczeniu w czasie demonstracji bezrobotnych na Rynku w 1932 r. oraz na skutek działań wojennych w lutym 1945 r., 2) witraże w kościele → p.w. Ścięcia św. Jan Chrzciciela przedstawiają życie św. Jana Chrzciciela, pochodzą z 1946 r., dzieło Edwarda Kwiatkowskiego z Torunia, 3) witraże w kaplicy Niepokalanego Poczęcia NMP w Zakładzie św. Boromeusza przedstawiają Chrystusa wśród dziatwy, Najświętszą Rodzinę, Niepokalane Poczęcie NMP. Zostały one wraz z witrażami dywanowo-ornamentacyjnymi zniszczone w lutym 1945 r. (zakład był szpitalem wojennym), zachowały się jedynie witraże w kaplicy

Najświętszego Serca Jezusowego, 4) witraż secesyjny, barwny, zawierający kompozycje figuralne i ornamentalne znajdował się na klatce schodowej Urzędu Miejskiego (dawniej starostwo powiatowe), został zniszczony w lutym 1945 r., 5) witraże w auli → Szkoły Podstawowej nr 1.

WOLF NATHANAEL KRZYSZTOF (1724, Chojnice — 1784, Gdańsk), syn Jana aptekarza i burmistrza Chojnic, generalny lekarz polskiego wojska, nadworny lekarz Czartoryskich, astronom; fundator ambony barokowej z herbem Wolfów dla → kościoła p.w. Zwiastowania NMP.

WOLNOŚĆ → Las Wolności.

WOŁOWY STAW → Plac Jagielloński.

WOS BUDZISZ → Jan Karnowski.

WYCECH CZESŁAW (1899—25.05.1977), nauczyciel szkoły powszechnej, m.in. w Chojnicach, działacz PSL „Wyzwolenie”, od roku 1931 działacz Stronnictwa Ludowego, wiceprezes ZG ZNP w latach 1936—1939; w okresie okupacji członek Międzystowarzyszeniowej Komisji Porozumiewawczej Organizacji i Stowarzyszeń Nauczycielskich, szef Departamentu Kultury i Oświaty w Delegaturze Rządu na Kraj; we wojnie działacz Tajnej Organizacji Nauczycielskiej, kieruje tajnym nauczaniem, w latach 1962—1971 — prezes NK ZSL, w latach 1945—1947 minister oświaty, zastępca Przewodniczącego Rady Państwa, Marszałek Sejmu (od 1971). Miejska Rada Narodowa w Chojnicach uchwałą z 27.III.1958 r. nadała mu tytuł honorowego obywatela miasta; autor monografii „Powiat chojnicki. Ziemia — ludzie — przeszłość”, wydanej w 1936 r., „Z dziejów tajnej oświaty w latach okupacji w 1939—1944” wydanej w 1963 r., „Wincenty Witos w świetle własnej twórczości pisarskiej”. Imię Czesława Wycecha nosi Chojnicki Hufiec ZHP.

WYKUSZ → gdanisko.

WYSPA MNISIA, wymieniona po raz pierwszy w 1366 r. Położona była na Jeziorze Zakonnym (Jeleńcz), a na niej usytuowany był klasztor Zakonu Augustianów.

WYŚCIG POKOJU. Dwudziesty „Wyścig Pokoju” przejeżdżał przez miasto w 1967 r. Z tej okazji wybito pamiątkową odznakę miedzianą projektu Franciszka Pabicha. Odznaki wręczono kolarzom i towarzyszącym im osobom w Słupsku, gdzie był dzień odpoczynku.

WYTWÓRNIA SPRZĘTU SPORTOWEGO „POLSPORT”. Początki zakładu datują się od 1927 r. Pionierem tego rzemiosła był Otton Weilandt, po nim zakłady przejął stolarz Józef Lahn. Warsztaty mieściły się w byłym tartaku Steinhilbera przy ul. Bytowskiej 13. Okupant hitlerowski znacznie rozbudował zakłady. Budowano tu łodzie desantowe i ścigacze. Po zniszczeniach wojennych zakład uruchomiono w 1946 r. Poważna część produkcji eksportowana jest do krajów zachodnich.

WZGÓRZE JAGIELLOŃSKIE położone jest przy ul. Świerczewskiego i ul. Owczarskiej. Dnia 18 września 1454 r. król Kazimierz Jagiellończyk z tego wzgórza obserwował → bitwę pod Chojnicami.

WZGÓRZE SOBIESKIEGO — osiedle domków jednorodzinnych w rejonie ulicy Staszica, Kopernika, Bytowskiej. Nazwę nadano w dniu 29 października 1970 r.

Z

ZABŁOCKI KAZIMIERZ, właściciel pierwszego autobusu w okresie międzywojennym. W chwili napaści na Polskę hitlerowcy aresztowali go koło Świecia, bestialsko znęcając się nad nim umieścili go w klatce i obwozili po miastach Niemiec. Fotografiją jego propaganda hitlerowska umieściła we wszystkich czasopismach i gazetach z nadrukiem „Morderca z Chojnic”. Tragiczne losy Zablockiego, ofiary zbrodni hitlerowskich, opisał Kazimierz Kummer w powieści pt. „Klatka”, która ukazała się w 1962 r. w Wydawnictwie Morskim.

ZABORY, miesięcznik, dodatek regionalny do „Dziennika Pomorskiego”, założony w grudniu 1934 r., poświęcony był sprawom ziemi zaborskiej; organ Towarzystwa Miłośników Chojnic i Okolicy. Pierwszy numer ukazał się w styczniu 1935 r. „Zabory” wychodziły do 1938 r., a redagowane były przez → Jana Karnowskiego, Bogumiła Hoffmana i Juliana Rydzkowskiego.

ZABYTKI CHOJNIC. Do zabytków Chojnic należą: gotycki kościół p.w. Ścienia św. Jana Chrzciciela, → mury obronne z basztami i → Bramą Człuchowską, barokowy pojezuicki zespół architektoniczny (kościół i gmach Liceum Ogólnokształcącego), poaugustiański klasztor (konwikt), nieliczne → barokowe kamieniczki przy ul. 31 Stycznia, kilka domów w klasycystycznym stylu przy ul. Mickiewicza, Ogrodowej, 31 Stycznia, T. Kościuszki, Świerczewskiego, Dworcowej i Warszawskiej. W okresie powojennym uległo zniszczeniu kilka zabytków architektonicznych: zajazd z karczmą barokową przy → Placu Dzierżyńskiego, karczma rogatkowa przy ul. Człuchowskiej, małe kamieniczki na murach obronnych, stara poczta. Wiele uległo przebudowie.

ZAKŁAD ŚW. KAROLA BOROMEUSZA, zbudowany w latach 1867—1910 wg projektu architekta gdańskiego Voigta; obejmował kompleks 8 domów: klasztor sióstr Augustianek, szpital, szkołę gospodarstwa domowego, szkołę elementarną, sierociniec, przedszkole i żłobek. Zakład składał się: z Zakładu św. Karola Boromeusza (1867), domu św. Józefa (1902), domu św. Franciszka (1910), domu Mariackiego (1904), szpitala (1886), kaplicy (1897), kostnicy (1909), przybudówki do szpitala (1909) i zabudowań gospodarczych.

W okresie powojennym zakład został upaństwowiony i służy dziś za → szpital i przychodnię lekarską. W 1935 r. z okazji 50-lecia założenia zakładu wydano własnym nakładem księgę pamiątkową.

ZAKŁADY MIĘSNE. Przejęcie rzeźni miejskiej przez Zakłady Mięsne nastąpiło 17 czerwca 1949 r. Poprzednio były to państwowe Centrale Przemysłu Mięsnego „Centrala Mięsna”. W latach 1972—1974 Zakłady rozbudowano i unowocześniono. Koszty rozbudowy wyniosły przeszło 100 mln zł. Zakłady zatrudniają około 1000 osób.

ZAKŁAD POGRZEBOWY Miejskiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej utworzono 17 maja 1962 r. Początkowo Zakład mieścił się przy ul. Pietruszkowej, obecnie przy ul. Zielonej.

ZAKŁAD POPRAWCZY W CHOJNICACH, SCHRONISKO DLA NIELETNICH, został zbudowany w latach 1883—1885 kosztem 800 tys. marek. Początkowo nazwa zakładu brzmiała: Korrügenden und Landdarmenanstalt (Krajowe Zakłady Poprawcze), potem: Provinzial Besserunge und Landdarmenanstalt (Krajowe Zakłady Opieki Społecznej). Pierwszym dyrektorem był Niemiec Grofbert, który urzędował do 1918 r. Następcą jego został Niemiec Kempe, który przekazał zakład w 1920 r. władzom polskim. Do zakładu w pierwszym okresie kierowano: — osoby obojga płci na podstawie wyroków sądowych za włóczęgostwo, żebractwo i nierząd skazane na przymusową pracę od pół do jednego roku, — krajowoi gminno ubogich; były to osoby starsze wiekiem, pozbawione możliwości zarobkowania, — młodocianych przestępców do 21 roku życia. Zakład dochody czerpał z gospodarstwa rolnego, ogrodnictwa, cegielni i warsztatów (ślusarnia, stolarnia, wikliniarnia, piekarnia, mleczarnia, masarnia, kołodziejnia, młyn, warsztat szewski, krawiecki i suszarnia płatków ziemniaczanych).

W styczniu 1920 r. zakład przejęły władze polskie. Otrzymał on nazwę „Pomorski Zakład Poprawczy” i „Zakład dla Krajowo—Ubogich”. Dyrektorami w okresie międzywojennym byli: Jan Czabański i Jan Żmudziński. Do października 1933 r. istniała w zakładzie szkoła. Później powołano do życia Szkołę Podstawową Specjalną i Szkołę Doksztalającą Zawodową. Kierownikiem Szkoły Podstawowej był Leon Jackowski, a Szkoły Doksztalającej od 1931 r. Konstancy Wilma. 1.10.1923 r. zmieniono nazwę zakładu na „Krajowe Zakłady Opieki Społecznej — Dom Pracy Przymusowej w Chojnicach”. Dyrektorem zakładów do 1939 r. był Jan Żmudziński. Zakłady podzielono na: Dom Pracy Przymusowej, Dom Pracy Dobrowolnej i Pomorski Zakład dla Krajowo—Ubogich. Głównym zadaniem Zakładu było wdrażanie domowników do systematycznej pracy. Czynniami tu były warsztaty rzemieślnicze: stolarski, ślusarski, kowalski, kołodziejski, tokarski, bednarski, kamieniarski, koszykarski, malarski, tapicerski, blacharski, krawiecki, szewski, wikliniarski, pończoszniczy. Działała drukarnia, introligatorynia i mleczarnia. Zakład posiadał własny majątek ziemski: Igły z 367,4 ha ziemi ornej, ogrodnictwo, sadownictwo, hodowlę karpia oraz cegielnię. W czasie wojny hitlerowcy zamordowali stąd wszystkich starców i chorych, głównie w → Dolinie Śmierci. W okresie

okupacji Zakład otrzymał nazwę „Gan-Arbeits und Pflageanstalt”. Kierownictwo zakładu objął miejscowy hitlerowiec Robert Six, a od 1940 r. Heinrich Klimmer. Po wyzwoleniu dyrektorem był Aleksander Woźniacki. Od 1947 r. nazwa brzmi Zakład Opieki Społecznej w Chojnicach, a kierownikiem zostaje Aleksander Trzcieleński. Od października 1950 r. kierownikiem zakładu był Stanisław Karpus. W roku 1966 opiekę nad Zakładem przejęło Ministerstwo Sprawiedliwości. Powstał Zakład Poprawczy. W 1969 r. dyrektorem został Stanisław Stachowicz. Istnieje tu Szkoła Podstawowa i 2-letnia Zasadnicza Szkoła Zawodowa. W 1972 r. Ministerstwo Sprawiedliwości zmieniło profil zakładu. Zakład Poprawczy obecnie jest przeznaczony dla młodzieży upośledzonej umysłowo. Od 1.11.1981—31.07.1983 r. funkcję dyrektora spełnia Edmund Stolarczyk, od 1.12.1983 r. — Jerzy Jabs.

ZAKŁADY RYBNE powstały 11 sierpnia 1945 r. i zajęły ponemieckie zakłady zbrojeniowe Rüdiger'a, położone na Małych Osadach przy szosie Gdańskiej, następnie mieściły się w magazynach Samopomocy Chłopskiej. Pierwszym i długoletnim dyrektorem był Tadeusz Polewski (zmarł 1984 r.). Przy zakładach przez pewien czas działało → kino Mewa.

ZAKON AUGUSTIANÓW → Augustianie.

ZALUDNIENIE MIASTA.

1570	—	1 554	mieszkańców
1662	—	1 102	mieszkańców
1772	—	1 880	mieszkańców
1779	—	1 940	mieszkańców
1805	—	2 208	mieszkańców
1810	—	1 876	mieszkańców
1831	—	2 900	mieszkańców
1837	—	3 334	mieszkańców
1843	—	3 843	mieszkańców
1864	—	6 237	mieszkańców
1867	—	6 367	mieszkańców
1871	—	7 162	mieszkańców
1880	—	9 098	mieszkańców
1890	—	10 107	mieszkańców
1900	—	10 697	mieszkańców
1905	—	11 014	mieszkańców
1910	—	12 005	mieszkańców
1920	—	10 435	mieszkańców
1921	—	10 409	mieszkańców
1925	—	10 418	mieszkańców
1927	—	10 640	mieszkańców
1931	—	14 378	mieszkańców
1937	—	16 213	mieszkańców
1939	—	17 200	mieszkańców

1946 — 12 503 mieszkańców
1947 — 12 907 mieszkańców
1970 — 23 482 mieszkańców
1978 — 30 000 mieszkańców
1980 — 31 995 mieszkańców
1983 — 34 800 mieszkańców

ZAMEK. W samych Chojnicach prawdopodobnie nie było zamku. Stała tu rezydencja krzyżacka — dom pański, późniejszy dwór zajezdny. Natomiast wyżynne grodzisko zamkowe położone było na górze zamkowej po stronie zachodniej Jeziora Charzykowskiego, gdzie pośrodku stał „mocny dom”. Komendantem grodziska był Marcin Cisewicz. „Mocny dom” w grodzisku uległ zniszczeniu ok. 1312 r., został jednak odbudowany, ale w przywileju dla Pomocy z 1567 r. już o nim się nie mówi (tylko o grodzisku). W 1825 r. podczas poszukiwań archeologicznych znaleziono tam żelazny nóż do ćwiartowania, duży nóż i żelazną ostrogę. Długosz podaje jednak, że po zdobyciu Chojnic 28.09.1466 r. przez Kazimierza Jęgiellończyka oddziały Piotra Dunina zajęły zamek.

ZBRODNIIE HITLEROWSKIE. Pełnej liczby osób zamordowanych w → Dolinie Śmierci, na polach igielskich, polach Daleckiego i innych miejscach nie można ustalić. Wg urzędowych danych zginęło co najmniej 2000 osób. Zbrodniarze rekrutowali się m.in. z miejscowych Volksdeutsche: Dogsa, Angera, Borkenhagena, Sorgatza, Schaua, Riedla, Ziemanna, Engla i wielu innych. Ostatnimi ofiarami zbrodni hitlerowskich było kilkuset powstańców warszawskich; rozstrzelano ich w Dolinie Śmierci w styczniu 1945 r., następnie ich zwłoki polano benzyną i spalono.

ZEGAR MIEJSKI. Dokumenty archiwalne wzmiankują o zegarze po raz pierwszy w 1501 r. Najstarszym jednak zegarem miejskim był zegar → słoneczny na starym ratuszu.

ZELEK IGNACY, prof., rzeźbiarz toruński, twórca drewnianego ołtarza Matki Boskiej i golgoty w → kościele p.w. Ścięcia św. Jan Chrzyciela (spłonął w lutym 1945 r.), płyty nagrobkowej „Piety” na grobowcu rodziny Rudników na → cmentarzu katolickim, rzeźby w drewnie Matki Boskiej z Dzieciątkiem (obecnie znajdującej się w → Muzeum Historyczno-Etnograficznym w Chojnicach), zmarł w 1966 r. w Toruniu.

ZESPÓŁ SZKÓŁ → Liceum Ogólnokształcące.

ZESPÓŁ SZKÓŁ ZAWODOWYCH powstał jako samodzielna jednostka 1 lutego 1966 r. pod nazwą Zasadnicza Szkoła Zawodowa z siedzibą w Szkole Podstawowej nr 2 w Chojnicach przy ul. Szpitalnej. Od 1 września 1971 r. ZSZ została przeniesiona do nowowybudowanego gmachu przy ul. Kościerskiej 11, gdzie nastąpiło uroczyste otwarcie warsztatów szkolnych i budynku administracyjnego. Do czasu wybudowania gmachu szkolnego wszystkie zajęcia dydaktyczne odbywały się w pomieszczeniach warsztatowych i socjalnych. Gmach szkolny oddano do użytku 1 września

1977 r. W związku z rozwojem szkoły w 1978 r. przemianowano ją na Zespół Szkół Zawodowych. Obejmuje on: Technikum Mechaniczne, Zasadniczą Szkołę Zawodową nr 1, Zasadniczą Szkołę Zawodową Specjalną, Szkołę Przysposabiającą do Zawodu. Od czasu powstania ZSZ dyrektorem był Jan Kulesza (1966—1973), potem Feliks Zamorski (1973 — do chwili obecnej).

ZESZYTY CHOJNICKIE, powołane do życia 22 lipca 1964 r., poświęcone są kulturze regionu; publikują opracowania oparte na nowych materiałach historycznych oraz krótkie artykuły o dawnej i nowej historii Chojnic i ziemi chojnickiej; powstały z inicjatywy → Witolda Looka, Franciszka Pabicha, → Juliana Rydzkowskiego. Pierwszy numer w maszynopisie ukazał się w 12 egzemplarzach. Obecnie wydawane są na powielacz pod egidą ChTK, finansowane przez KPTK. Dotychczas ukazało się 12 numerów.

ZIOMKOSTWO CHOJNICKIE. Po wyzwoleniu Chojnic w lutym 1945 r. byli obywatele narodowości niemieckiej opuścili miasto, inni bojąc się odpowiedzialności za popełnione zbrodnie wcześniej uciekli, resztę wysiedlono. Niektórzy dawniejsi mieszkańcy Chojnic zrzeszeni są w Związku Przesiedleńców „Heimatsvertriebener” w RFN, gdzie wydają własną gazetę pt. „Der Westpreusser” i „Heimatzeitung”. Dział chojnicki redaguje Margot Schalla, jej zastępcą jest Heinz Schülke.

ZŁOTY LEW, popularna nazwa karczmy i zajazdu „Pod Żółtym Lwem”, poprzednio przez długie lata karczma nosiła nazwę → „Czerwony Dżban”; znajdowała się przy → Placu św. Jerzego (dziś Plac Dzierżyńskiego).

ZŁOTY WIEK — okres po zajęciu miasta przez króla Kazimierza Jagiellończyka w 1466 r., nastąpił wówczas wspaniały rozkwit ekonomiczny miasta, młodzież zdobywała na uczelniach stopnie naukowe, piastowała funkcje profesorów, rektorów itp.

ZNISZCZENIA WOJENNE. Podczas walk o wyzwolenie Chojnic spod okupacji hitlerowskiej — wg urzędowych danych z 1947 r. — zniszczono względnie uszkodzono: 63 domy w 100%, 20 domów w 75 %, 20 domów w 50%, 20 domów 40%, 54 domy w 30%, 420 domów w 20%, 363 domy w 10%. Do 1947 r. odbudowano: 15 domów mieszkalnych, 7 gospodarczych, 6 przemysłowych. Do stanu używalności wyremontowano: 20 domów w 40%, 54 domy w 30%, 420 domów w 20%, 363 domy w 10%.

ZREMB. Zakład przemysłowy zbudowany jako filia Kujawskich Zakładów Mechanizacji Budownictwa w Solcu Kujawskim; położony po wschodniej stronie miasta przy ul. Przemysłowej. Budowę rozpoczęto 11 lipca 1971 r., zakończono 29 grudnia 1972 r. Koszt budowy zakładu wyniósł 112 mln zł. Od 1977 r. wszedł w skład Kombinatu Maszyn Przemysłu Materiałów Budowlanych „ZREMB — MAKRUM” w Bydgoszczy. Dzisiaj — Zakład Budowy Maszyn „ZREMB” zatrudnia ok. 600 pracowników.

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE O/Chojnice powstało w styczniu 1957 r. Pierwszym prezesem był Józef Osowicki, obecnie funkcję tę pełni → Kazimierz Ostrowski.

ZWIĄZEK HARCERSTWA POLSKIEGO — reaktywowany po wyzwoleniu w 1945 r. skupił w swoich szeregach wielu działaczy harcerskich z okresu międzywojennego. Prężną i nieprzerwaną działalność do dnia dzisiejszego prowadzi jednak ZHP dopiero od 1957 r. Hufiec chojnicki należał zawsze do wyróżniających się w Bydgoskiej Chorągwi ZHP. Działo się tak dzięki temu, że kierowało nim wielu doświadczonych działaczy jak: Benedykt Kloskowski, Tadeusz Radziejewski, Zdzisław Łasicki, Brygida Muchowska, Leszek Niedźwiedzki, którzy potrafili skupić wokół siebie szeroką rzeszę doświadczonych i ofiarnych instruktorów. Chojnicki Hufiec ZHP nosi obecnie imię Czesława Wycecha, a komendantem jego jest Jan Wołosewicz.

ZWIĄZKI ZAWODOWE I ORGANIZACJE SPOŁECZNE. W okresie międzywojennym w Chojnicach działały:

- 1) Związek Inwalidów Wojennych — przewodniczący — Ludwik Grodzicki, sekretarz — Jan Wrochowski,
- 2) Związek Legionistów Polskich — prezes — kpt. rez. Ludwik Grodzicki, sekretarz — Stanisław Tarka,
- 3) Związek Nauczycielstwa Polskiego — prezes — Stanisław Karpus,
- 4) Związek Niższych Funkcjonariuszy Państwowych — prezes — Leon Kulas, sekretarz — Józef Banasiak,
- 5) Związek Podoficerów Rezerwy — prezes — August Detlaff, sekretarz — Jan Nowicki,
- 6) Związek Zawodowy Pracowników Miejskich — prezes — Hilary Kłos, sekretarz — Albin Graczyk,
- 7) Związek Zawodowy Pracowników Samorządu Terytorialnego — prezes — Henryk Kaliszan, sekretarz — Julian Bączkowski,
- 8) Związek Urzędników Sądowych i Prokuratorskich — prezes — Marian Bąkowski, sekretarz — Ignacy Majewski,
- 9) Związek Weteranów Powstań Narodowych — prezes — A. Pruszek, sekretarz — Jan Kowalski,
- 10) Związek Obrońców Ojczyzny — prezes — dr Eugeniusz Halski, sekretarz — Bronisław Zaparucha,
- 11) Związek Strzelecki — prezes — Józef Sowiński, sekretarz — Franciszek Szczęsny,
- 12) Związek Pszczelarski — prezes — Antoni Ulandowski, sekretarz — Antoni Langowski,
- 13) Stowarzyszenie Chrześcijańsko-Narodowe Nauczycieli Szkół Powszechnych — przewodniczący — Feliks Pierzyński, sekretarz — Kurzętkowska.

Ż

ŻAŁOBNA DROGA, w dawnych wiekach odcinek ulicy od Placu Królowej Jadwigi (dziś → Plac Niepodległości) do starego cmentarza katolickiego.

ŻEGLARSTWO → Klub Żeglarski.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA:

1. Akta miasta Chojnic (oznaczone sygn. 320, WAP Gdańsk, obecnie WAP Bydgoszcz),
2. Akta gruntowe Sądów Miejskich i Grodzkich z Chojnic i Człuchowa,
3. Akta testamentowe i spadkowe byłego Sądu Grodzkiego w Chojnicach, XIX-wieczne (oznaczone znakami VI, VII, VIII),
4. Akta domowe Magistratu miasta Chojnic (WAP Bydgoszcz, oddział Chojnice),
5. Kroniki kościelne.

OPRACOWANIA:

1. Borówka B., *Die altzeit getreue Stadt Konitz*,
2. Brillowski D., *Geschichte der Stadt Conitz*, Königsberg 1829,
3. *Chojnice, dzieje miasta i powiatu*, pod red. St. Gierszewskiego, Wrocław, Ossolineum 1971,
4. *Chojnicki Słownik Biograficzny*, praca zbiorowa pod red. Zbigniewa Stromskiego, maszynopis 1975,
5. Goedtke I.G., *Geschichte der Stadt Conitz*, Danzig 1724,
6. Heise J., *Die Bau und Kunstdenkmäler der Provinz Westpreussen*, Danzig 1887,
7. Hoffmann B., *Z historii gimnazjum chojnickiego*, Chojnice 1935,
8. Hoffmannowa H., *Kilka kart z dziejów chojnickiej fary*, „Zabory” nr 7—9/1935,
9. Look W., *Kartki z dziejów ziemi chojnickiej*, ChTK, Chojnice 1970,
10. Look W., Ostrowski K., *Chojnice. Kronika dziejów miasta 1275—1975*, KPTK Bydgoszcz 1976,
11. Makowski B., *Sztuka na Pomorzu, jej dzieje i zabytki*, Toruń 1932,
12. Mühlradt J., *Aus Konitz vergangenen Tagen*, Konitz 1917,
13. Pabich Fr., *Chojnickie monumentalne zabytki architektoniczne*
a) Kościół farny p.w. Ściecia Św. Jana Chrzciciela, b) Kolegium jezuitów, c) Mury obronne i baszty, maszynopis 1980,
14. Pabich Fr., *Ciekawostki i osobliwości Chojnic*, maszynopis 1981,
15. Pabich Fr., *Spacerkiem ulicami Chojnic*, maszynopis 1981,
16. Pabich Fr., *Wędrowki po dziejach Chojnickiej plastyki*, „Zeszyty Chojnickie” nr 3/1967,

17. Pabich Fr., *Z tradycji kulturalnej Chojnic*, rękopis w jednym oprawnym zeszyście,
18. Pabich Fr., *Zarys dziejów sądownictwa chojnickiego*, Szkic historyczny, maszynopis 1975,
19. Pabich Fr., *Życie i twórczość Franciszka Ksawerego Haeflicha*, „Zeszyty Chojnickie” nr 6/1972,
20. Panske P., *Chojnice i Człuchów w czasach tzw. Reformacji i Przeciwnie Reformacji*, TNT Toruń 1925,
21. Petras P., *Chronik der Stadt Konitz*, Konitz 1910,
22. *Schematismus des Bistums Culm*, praca zbiorowa 1904,
23. Titius J., *Nachrichten von den Gelehrten welche aus der Stadt Conitz herkommen*, Leipzig 1763,
24. Uppenkamp A., *Geschichte der Stadt Konitz*, Konitz 1873,
25. Wycech Cz., *Powiat chojnicki. Ziemia — ludzie — przeszłość*, Chojnice 1936,
26. *Z dziejów ziemi człuchowskiej*, praca zbiorowa Poznań 1967.

CZASOPISMA:

1. „Preussische Provinzialblätter”, 1830,
2. „Zabory” — dodatek do „Dziennika Pomorskiego”,
3. „Dziennik Chojnicki”,
4. „Dziennik Pomorski”,
5. „Konitzer Tageblatt”,
6. „Lud Pomorski” i inne.

BIANOWY CZYTELNIKU

Muzeum Historyczno-Etnograficzne w Chojnicach powstało w 1921 r. Fundem powzięcia działalności tej placówki posłużył mi zgromadzenie licznych pamiątek i dawnych przedmiotów. Była także inspiracją dla wielu chojniczan, aby zainteresowali się przeszłością naszego pięknego miasta w różnych storach życia.

Z tej serii przyczyny narodziła się idea, którą przekształcił Biurowymi Czajelnicom „stary Lekcyon Chojnicki” napisany przez obywatela Franciszka Fabiacha jest prezentem dla mieszkańców.

Pragniemy przystąpić do skompletowania zbioru, a szczególnie miłośnikom pokoleń, historii tego grodu, starostwa i ludzi z Chojnikami związanymi. Pragniemy także zainteresować miłośników pokoleń historycznymi, ponieważ w ponad 70-letnich dziejach naszego miasta wiele było ciekawych, często niezwykłych wydarzeń.

Przyrzekujemy zamierzonego materiału J.J. Walsena: „W naukowych doświadczeniach nie może być mowy o żadnych świętościach ani o idealnych dogmatycznych zasadach. Kwalifikacja i sprawność trzeba wykryć krok po kroku”. Cytat ten wskazuje, że autor nie pretenduje do niepodważalności treści swojego dzieła. Jego zapiski — poparte jednak rzetelnymi poszukiwaniami źródłowymi — noszą charakter informacyjny. Może być kontrowersyjny. Różnorodność treści stwarza zwarty, ciekawy obraz tego miasta — jak i dzieła.

Muzeum Historyczno-Etnograficzne wyraża serdeczne podziękowanie Franciszkowi Fabiachowi za przekazanie mu Chojnickim, jednocześnie na współprawie w zakresie badań nad dziejami Chojnic. Nadmieniamy, że po przedstąpieniu „starego” Chojnickim Chojnicom zwróci uwagę, opublikacji i użyciu, co pozwoli nam przystąpić do wydania tej pracy, wzbogaconej owa treść w estetyczniejszej formie. Być może ilustrowane rysunkami i zdjęciami. Tym nie mniej, „stary Lekcyon Chojnicki” w całości poświęcony jest powstaniu przyczyn do poznania historii miasta, w tym i Chojnic, przesyłamy, które przesyłamy, a również na imię — CHOJNIC.

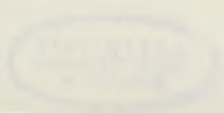
Dyrektor Muzeum
Wanda Tyburska

[Faint, illegible text from the reverse side of the page]

Biblioteka Główna UMK

300002101627 ✓

SZANOWNY CZYTELNIKU

Muzeum Historyczno-Etnograficzne w Chojnicach powstało w 1932 r. Ponad półwieczna działalność tej placówki pozwoliła na zgromadzenie licznych pamiątek z dawnych czasów. Była także inspiracją dla wielu chojniczan, aby zainteresowali się przeszłością naszego pięknego miasta w różnych sferach życia.

Z tej m.in. przyczyny narodziło się dzieło, które przekazujemy Szanownym Czytelnikom. „Mały Leksykon Chojnicki” napisany przez chojniczanina Franciszka Pabicha jest prezentem dla mieszkańców.

Pragnie on przybliżyć mieszkańcom miasta, a szczególnie młodemu pokoleniu, historię tego grodu, ciekawostki i ludzi z Chojnicami związanych. Pragnie także zainteresować młodsze pokolenie badaniami historycznymi, ponieważ w porządku 700-letnich dziejach naszego miasta wiele było ciekawych, często zagadkowych wydarzeń.

Nieprzypadkowo zamieszczono motto, słowa J.D. Watsona: „W naukowych dociekaniach nie może być mowy o żadnych świętościach ani o żadnych dogmatycznych tezach. Kwestionować i sprawdzać trzeba wszystko krok po kroku”. Cytat ten wskazuje, że autor nie pretenduje do niepodważalności treści swojego dzieła. Jego zapiski — poparte jednak rzetelnymi poszukiwaniami źródłowymi — noszą charakter informacyjny. Mogą być kontrowersyjne. Różnorodność haseł stwarza zwarty, całościowy obraz miasta zarówno w danych wiekach, w jego początkach — jak i dzisiaj.

Muzeum Historyczno-Etnograficzne wydaje własnym nakładem pracę Franciszka Pabicha i przekazuje ją chojniczanom, liczy jednocześnie na współpracę w zakresie badań nad dziejami Chojnic.

Mamy nadzieję, że po przeczytaniu „Leksykonu” wielu Czytelników prześle nam swoje uwagi, spostrzeżenia i uzupełnienia, co pozwoli nam przygotować kolejne wydanie tej pracy, wzbogacone o nowe treści w estetyczniejszej szacie graficznej, być może ilustrowane rysunkami autora oraz fotografiami. Tym nie mniej jednak „Leksykon Chojnicki” uważać powinniśmy za poważny przyczynek do poznania historii miasta, w którym mieszkamy, pracujemy, które kochamy, a któremu na imię — CHOJNICE.

Dyrektor Muzeum
Wanda Tyborska

Biblioteka
Główna
UMK Toruń

614708

Biblioteka
Główna
UMK Toruń

614708

